

Jövedelem egyenlőtlenség és szegénység Magyarországon 2009

TÁRKI HÁZTARTÁS MONITOR
1. KÖTET
ELEMZÉSEK

Budapest, 2010. május

A kutatást a TÁRKI Zrt.
a Miniszterelnöki Hivatal
megrendelésére készítette

Az elemzést készítették: **GÁBOS ANDRÁS**
KELLER TAMÁS
KOLOSI TAMÁS
MEDGYESI MÁRTON
SZIVÓS PÉTER
TÓTH ISTVÁN GYÖRGY

TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.

1112 Budapest, Budaörsi út 45.

Tel.: 309 7676, Fax: 309 7666

E-mail: tarki@tarki.hu

Internet: www.tarki.hu

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	4
1. JÖVEDELEMELOSZLÁS 2007–2009 KÖZÖTT (TÓTH ISTVÁN GYÖRGY)	6
1.1. BEVEZETÉS.....	6
1.2. A JÖVEDELEMELOSZLÁS MAKROGAZDASÁGI KÖRNYEZETÉNEK ÁTALAKULÁSA 2007 ÉS 2009 KÖZÖTT..	7
1.3. AZ EGYENLŐTLENSÉGEK AGGREGÁLT SZINTJÉNEK VÁLTOZÁSA 2007 ÉS 2009 KÖZÖTT	10
1.4. AZ EGYENLŐTLENSÉGEK ALAKULÁSA HOSSZÚ TÁVON.....	13
1.5. A JÖVEDELEMELOSZLÁS SZERKEZETI ÁTALAKULÁSA	19
1.6. ÖSSZEFOGLALÁS.....	33
FÜGGELÉK AZ 1. FEJEZETHEZ.....	48
2. JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉG MAGYARORSZÁGON 2007 ÉS 2009 KÖZÖTT (GÁBOS ANDRÁS – SZIVÓS PÉTER)	50
2.1. BEVEZETÉS.....	50
2.2. A JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉG MAGYARORSZÁGON	50
2.2. A SZEGÉNYSÉG ÉS A MUNKAERŐ-PIACI RÉSZVÉTEL.....	53
2.3. A SZEGÉNYSÉGI RÁTA A FŐBB DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÓK MENTÉN.....	54
2.4. A SZEGÉNYSÉGI PROFIL.....	56
2.5. ÖSSZEGZÉS	57
IRODALOM.....	58
3. KIKRISTÁLYOSODÓ TÁRSADALOMSZERKEZET (KOLOSI TAMÁS – KELLER TAMÁS).....	62
3.1. BEVEZETÉS.....	62
3.2. A MUNKAERŐPIACON TÖRTÉNT VÁLTOZÁSOK 1982 ÉS 2009 KÖZÖTT	63
3.3. A TÁRSADALMI STÁTUS MÉRÉSE: ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI MEGFONTOLÁSOK	65
3.4. A TÁRSADALMI STÁTUS TÁRSADALMI CSOPORTOK SZERINTI ELOSZLÁSA.....	66
3.5. OSZTÁLYSZERKEZET ÉS RÉTEGZŐDÉS	67
3.6. ÖSSZEGZÉS	71
IRODALOM.....	72
4. JÖVEDELEMELOSZLÁS: MAGYARORSZÁG EURÓPAI UNIÓS ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN (MEDGYESI MÁRTON – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY)	77
4.1. JÖVEDELEM EGYENLŐTLENSÉGEK AZ EU-BAN.....	77
4.2. GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS A KERESETEK ALAKULÁSA ÉS A PIACI JÖVEDELEM EGYENLŐTLENSÉGE AZ EURÓPAI UNIÓBAN	88
IRODALOM.....	98
FÜGGELÉK A 4. FEJEZETHEZ	100

Bevezetés

A 2009. évi TÁRKI Háztartás Monitor kutatás egy olyan, 1992 óta folyó sorozat része, amelynek célja a magyar társadalom strukturális változásainak rendszeres nyomon követése. A kutatás állandó témakörei az elmúlt közel két évtizedben a következők szoktak lenni: a háztartások és egyének helyzetének, jövedelemstruktúrájának, valamint a jövedelmi egyenlőtlenségek alakulásának évenkénti monitorozása, és időbeli alakulásának elemzése, szegénység, depriváció elemzése, a jövedelmekkel, jövedelmi egyenlőtlenségekkel kapcsolatos lakossági percepciók, attitűdök monitorozása, foglalkozásszerkezeti változások monitorozása. Idén azonban a kutatást a korábbiakhoz képest jelentősen szűkített költségvetésből kellett elvégeznünk (a válság erre is hatott), ezért a lefedett témakörök a szokásosnál lényegesen szűkebbek voltak. Lényegében csak a jövedelemeloszlás, a szegénység témaköréit kutattuk részletesen és a munkaerőpiac elemzéséhez szükséges változók egy részét elemeztük. Ebben a vizsgálatban sem a fogyasztás, sem a lakáshelyzet, sem az attitűdök elemzésére nem került sor.

A Háztartás Monitor 2009. kutatás – hasonlóan a korábbi évek Háztartás Monitor kutatásaihoz, valamint az azt megelőző Magyar Háztartás Panel kutatáshoz – adatgyűjtése során két fajta kérdőívet használtunk. A háztartások összes tagjának alapadatait (demográfia és alapvető jövedelmi adatok), valamint a háztartás egészére vonatkozó jövedelmi és kiadási adatokat a *háztartás kérdőív* segítségével gyűjtöttük össze. Ezt a kérdőívet a mintába bekerült háztartások azon tagjától kérdeztük le, aki leginkább kompetens volt ezekben a témakörökben. Ezen kívül a háztartás 16 éves, illetve ennél idősebb tagjaival *egyéni kérdőív* is készült. Az egyéni kérdőívben a személyek foglalkozásszerkezeti pozícióját, jövedelmi viszonyait, iskolai és foglalkozási jellemzőit kérdezzük. A változó szerkezet tehát lényegesen szűkebb a korábbi évekhez megszokotthoz képest.

A TÁRKI kérdezőbiztosai személyesen keresték fel a mintába került háztartásokat. A Háztartás Monitor kutatás adatfelvétele 2010. február 1-től március 16-ig tartott. A vizsgálat referencia éve tehát gyakorlatilag a 2009-es naptári év. Mivel a korábbi vizsgálatunk 2007 őszén zajlott, ezért a 2007-es és a 2009-es monitor vizsgálat között valamivel kevesebb mint két és fél év telt el. Emiatt az inflációs indexek és az egyéb változást mutató indexek alkalmazásánál mindig tekintetbe kell vennünk ezt az időtávot. Az adatfelvétel során a 4937 elemszámú induló mintából 2048 sikeres háztartás-interjú, és 3670 egyéni kérdőív készült el.

Főbb megállapításaink a következők:

- 2007 és 2009 között a legtöbb eloszlási mutató alakulása az egyenlőtlenségek növekedését mutatja. Az eloszlás két széle közötti különbségek úgy nőttek meg, hogy valójában mind a jövedelemeloszlás alja, mind a jövedelemeloszlás teteje veszteségeket volt kénytelen elszenvedni, de a legnagyobb mértékben a legsó decilis jövedelmeinek reálértéke esett. A hagyományosan használt Gini-mutató értéke statisztikailag szignifikánsan nem változott, de számos egyéb mutató az egyenlőtlenségek növekedését jelzi.
- A válság a jövedelmek és a foglalkozási-munkaerőpiaci pozíciók polarizálódásával is együtt járt. A jövedelmi polarizálódás az eloszlás két szélén bekövetkezett aszimmetrikus hatások révén érvényesül. A foglalkozási polarizáció azonban szerencsére csak részleges volt. Úgy tűnik, hogy a

munkanélküliség növekedése nagyobb mértékben érintette azokat a háztartásokat, amelyekbe korábban legalább két kereső volt.

- Magyarországon 2007-ben a teljes népesség 14 százalékát tekinthetjük szegénynek. Ez az arány a relatív jövedelmi szegénység 1,5 százalékpontos növekedését jelenti 2007-höz képest. A szegénység kockázata csökken az életkorral. A legmagasabb szegénységi kockázatú életkori csoport a gyermekeké és a fiataloké. Az általános, 14 százalékos szegénységi rátával szemben a 0–15 évesek körében a szegénység 20 százalékos. 2009-re vonatkozó mérésünk drámai emelkedést mutat a roma szegénység kiterjedését tekintve, a 70%-os szegénységi ráta a 2000-es évi értékkel egyezik meg.
- Tanulmányunkban a magyar társadalom osztályszerkezetét hosszú távú perspektívában is megvizsgáljuk (az elérhető 80-as és 90-es évekbeli vizsgálatok újraelemzésének segítségével). Hosszú távú elemzésünk azt a megállapítást támasztja alá, hogy a kapitalista társadalmiszerkezet kialakulásának az elején tartunk, ahol a tőkés réteg egyelőre a felhalmozás stádiumában van. Adataink szerint az elmúlt közel harminc évben a középosztályból nagyjából azonos létszámú ember (6-7%) áramlott a felsőbb (elit és felső közép) és az alsóbb (munkásosztály és depriváltak) társadalmi osztályokba.
- Ez az átrendeződés egy szűkebb – de belsőleg homogénebb – középosztályt eredményezett, az elitbe tartozók száma a 80-as évek óta megduplázódott, a legrosszabb társadalmi helyzetben lévő depriváltak száma azonban 1982-höz képest 25%-kal növekedett, és ez annak ellenére van így, hogy a munkanélküliek száma 2003 és 2009 között jelentősen növekedett. 2009-re a foglalkoztatottság egyre erősebb hatást gyakorol a társadalmi státusra. A foglalkoztatottak (beosztottak és vállalkozók) gyakorlatilag beosztásuktól függetlenül magasabb társadalmi pozícióval rendelkeznek, mint 1982-ben (a legnagyobb növekedést a felsővezetők és önálló foglalkozásúak között tapasztaltuk).

1. Jövedelemeloszlás 2007–2009 között (Tóth István György)

1.1. Bevezetés

Ez a fejezet a jövedelemeloszlás változásait követi nyomon a TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálat legfrissebb hulláma alapján, amelynek adatfelvétele 2010. február-márciusban volt. A vizsgálat referencia éve (vagyis az az időszak, amelyekre vonatkozóan az éves jövedelmeket számba vesszük) a 2009-es naptári év. Az ezt megelőző vizsgálatunk 2006. október és 2007. szeptember közötti referencia évre vonatkozott. Akkor tehát, amikor a két legutóbbi Háztartás Monitor hullám közti változásokról beszélünk, valamivel kevesebb mint két és fél év során lezajlott változásokat elemzünk. Ennek az értelmezés szempontjából több következménye is van.

Először is a megfelelő időszakra vonatkozó inflációs és munkanélküliségi, valamint foglalkoztatási adatokat az eltelt időhöz igazítottam (hiszen nem a szokásos év/év bontásban kell használnunk az inflációs és a munkanélküliségi ráta növekedéseit). Másfelől tekintetbe kell vennünk azt is, hogy a legutóbbi vizsgálat során már bemutatott gazdaságpolitikai változások egy része a most elemzésre kerülő időszakban fejtette ki valódi hatását.

A 2007-es tanulmányunk a 2003-2006-os időszak költségvetési expanziójának, majd a 2006–2007-ben bekövetkezett fiskális konszolidációnak a hatásait elemezte. Látni kell ugyanakkor, hogy a 2006–2007-es fiskális konszolidáció valódi társadalmi hatásai részben a 2008-as publikáció óta (a 2008–2009-es években) érvényesültek. Ebbe a folyamatba érkezett 2008 nyarán-őszén a világgazdasági válság begyűrűzésének első hulláma (a pénzpiaci válság és a reálgazdasági válság kezdete). A 2009 tavaszán bekövetkezett kormányválság után bejelentett gazdasági válságkezelő intézkedések egy része már kifejtette hatását a mi vizsgálatunk referencia időszakában. Vannak ugyanakkor olyan, az elmúlt évben bevezetett fiskális konszolidációs intézkedések, amelyeknek a hatásairól ebben a vizsgálatban még nem tudunk beszámolni, hiszen fokozatosan, kumulatíván lépnek érvénybe.

Ahogy jeleztük, ez a fejezet a jövedelemeloszlással foglalkozik. Ez a szó szoros értelmében azt jelenti, hogy a háztartások jövedelmeinek eloszlását (a felső és alsó jövedelmi csoportok közötti távolságokat, az egyes csoportok közötti szórást stb.) vizsgáljuk. A jövedelemeloszlás mintázata független attól, hogy az adott jövedelmi szintek milyen tényleges jóléti szintet tükröznek. Tehát önmagában az eloszlás változása a történetnek csak az egyik részét mutatja be, nem tudja prezentálni a háztartások jólétének azokat az aspektusait, amelyek a jövedelmek reálértékével, a háztartások fogyasztásával és megtakarításaival kapcsolatosak. Márpedig az utóbbi időszakban számos olyan változás is történt, amelyek alapjaiban érintették a háztartások jóléti szintjét (elapadhattak megtakarítások, megnövekedhettek megélhetési vagy adósság törlesztési kiadások stb.). Az ezeknek a folyamatoknak a komplex elemzése azonban további, a jelen fejezet tematikáján túlmutató elemzéseket tesz szükségessé.

Előljáróban szükséges még különbséget tenni a gazdasági válság különböző periódusai között. 2008 második felében a válság elsősorban pénzpiaci természetű volt, és azokat érintette, akiknek voltak jelentős megtakarításai. Ezek közül bizonyos veszteségek

„virtuálisak” voltak, hiszen akik megtehették, azok azáltal, hogy tartották értékpapírjaikat, vagy megtakarításaikat, közvetlenül nem realizálták a veszteségeket. Azok viszont, akik valamilyen oknál fogva kénytelenek voltak a veszteséget realizálni, tényleges vagyonszerzést is elszenvedhettek. Ez azonban a dolog természeténél fogva közvetlenül a jövedelemeloszlási statisztikákban nem látszik.

A válság következő periódusa alapvetően két csatornán át érintette a háztartásokat. Az egyik a pénzpiaci folyamatok miatt bekövetkező alapvetően a forint árfolyamával kapcsolatos volatilitás. Ez mindenek előtt a (lakáscélú vagy autóvásárlási) devizahittel rendelkezőkre hatott. A forint árfolyam kedvezőtlen alakulása a devizahitel kamatainak majd pedig törlesztő részleteinek emelkedéséhez vezetett. Ez ismételt jelentősen szűkítette az érintett háztartások jóléti szintjét, fogyasztási lehetőségeit, de közvetlenül nem mutatkozik a jövedelemeloszlási statisztikákban. A másik hatás a foglalkoztatás visszaesésén, a munkanélküliség növekedésén keresztül érintette a háztartásokat. Ennek már közvetlen hatása volt a jövedelemeloszlásra is.

A válság hatásainak harmadik periódusa a 2009 tavaszán bejelentett válságkezelési intézkedések (az állami kiadások lakosságot érintő visszafogásai, valamint az állam jóléti szerepvállalásának szűkítése) révén érvényesült. Ennek keretében fogták vissza a nyugdíjkiadásokat (a 13. havi nyugdíj megvonása révén) a családi támogatásokat, a családi pótlék befagyasztása révén, a szociális segélyeket (a háztartások által igénybe vehető segélyek számának maximálása révén).

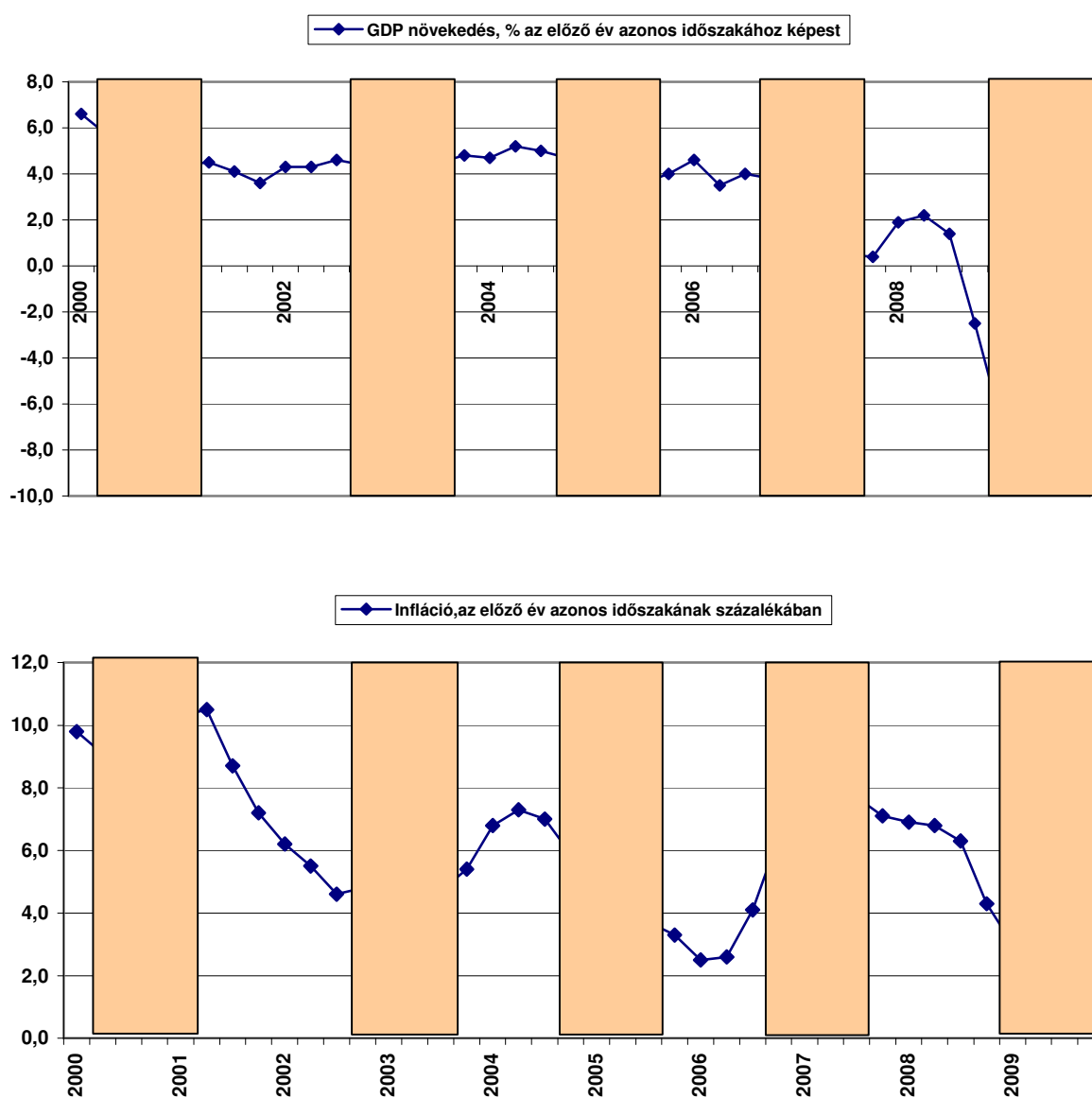
A következőkben először a jövedelemeloszlás szempontjából lényeges néhány makrogazdasági mutató alakulását tekintjük át (1.2. fejezet). Ez után a jövedelemeloszlás rövid távú változásait mutatjuk be (1.3. fejezet), amelyet az elmúlt két év fejleményeinek a hosszú távú trendekhez illesztése követ (1.4. fejezet). A tanulmány második részét az elemző alfejezetek alkotják, ezen belül először a jövedelmek és a foglalkoztatás polarizációs folyamataival foglalkozunk (1.5.1. alfejezet), majd a különböző jövedelmi osztályok segítségével szocio-demográfiai összetételének változását vizsgáljuk (1.5.2. alfejezet), ezután megfelelően kiválasztott dekompozíciós eljárásokkal igyekszünk feltárni a változás legfontosabb tényezőit (1.5.3. alfejezet). Az analitikus fejezet vége a társadalmi jövedelmek rétegeloszlásával foglalkozik (1.5.3. alfejezet). Végül összefoglaljuk a legfontosabb következtetéseket.

1.2. A jövedelemeloszlás makrogazdasági környezetének átalakulása 2007 és 2009 között

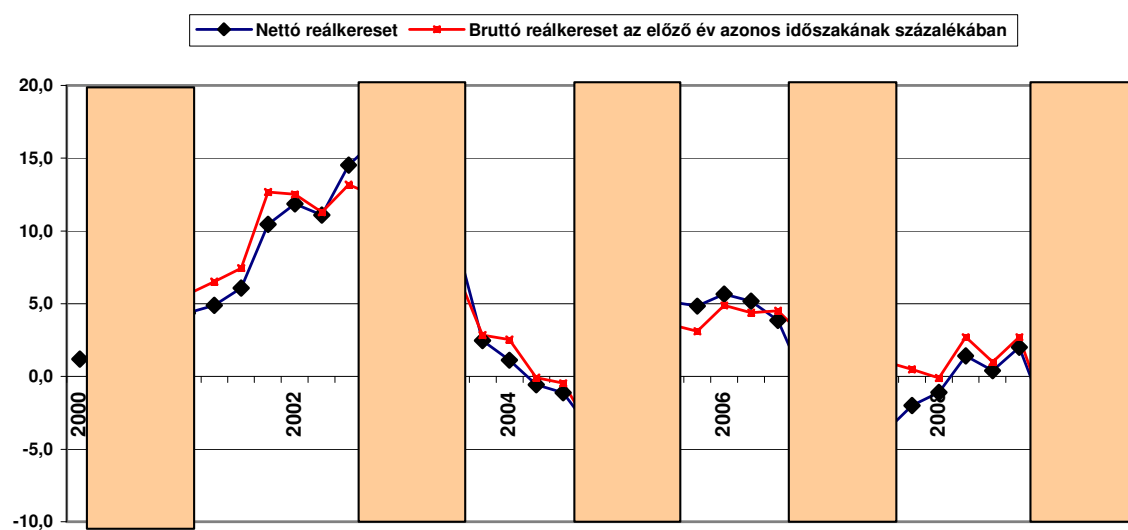
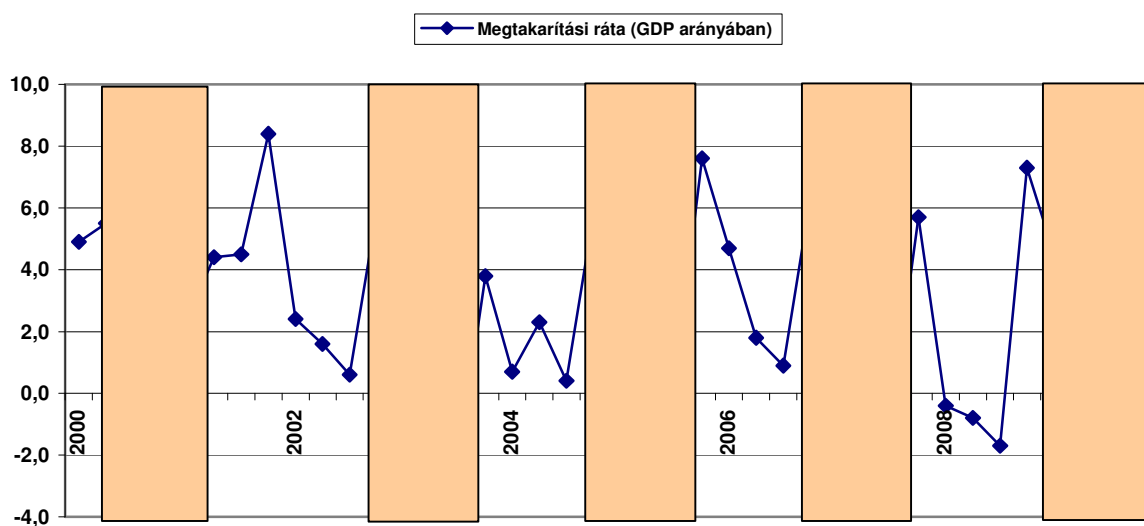
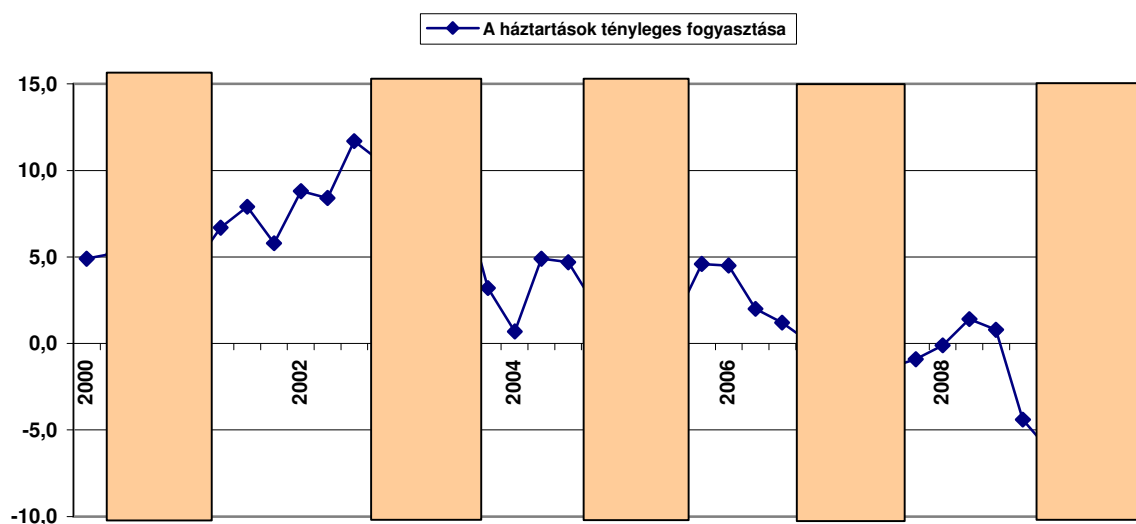
Az 1.1. ábra az elmúlt évtizedre vonatkozóan mutatja be a legfontosabb makrogazdasági indikátorokat. Az ábra egyes paneljeiben a besatírozott részek jelzik az időszak során a Háztartás Monitor vizsgálat keretében elvégzett öt adatfelvétel referencia periódusait. Ezekből összességében jól látszik, hogy a legfrissebb hullám adatfelvétele zajlott le a legrosszabb makrogazdasági körülmények között. Vizsgálatunk referencia periódusában az egyes negyedévekben a GDP jelentősen esett (az első három negyedévben 7% körüli mértékben, a negyedik negyedévben pedig kb. 4%-kal). Bár az infláció a megelőző adatfelvételi periódusokban (pl. a 2001-es vagy a 2007-es vizsgálat idején) volt már magasabb, de 2009 folyamán is az egyes negyedévek között emelkedő tendenciát mutatott. Mindazonáltal a 2009-es évben az infláció átlagos szintje alatta volt annak, amit az egyvel korábbi vizsgálatban tapasztaltunk (3–5% szemben az 5–8%-kal).

2009-ben a háztartások fogyasztása jelentősen esett. Ennek mértéke abban a sávban mozgott, amelybe a GDP is tartozott. Érdekes módon a háztartások megtakarítási viselkedése mindezt a visszaesést nem tükrözte. A GDP arányában vett megtakarítási ráta 2009 során végig pozitív volt, szemben a 2008-as első három (visszaesést mutató) negyedévi adattal. A jövedelemeloszlás szempontjából természetesen nagyon fontos a reálkeresetek alakulása. Ebben a vonatkozásban a 2007-es évben jelentősen szétnyílt a nettó reálkeresetek és a bruttó reálkeresetek indexének alakulása. A nettó reálkeresetek a fiskális visszafogások és az adóemelések együttes hatásaként lényegesen jobban estek vissza, mint a bruttó reálkeresetek. 2009-ben viszont a bruttó reálkeresetek visszaesése volt jelentős, amelyhez a nettó reálkeresetek kisebb mértékű esése párosult. A 2007-es és a 2009-es vizsgálat összevetésekor ki kell azonban emelni, hogy az előbbi (fiskális konszolidációs) periódusban a nettó reálkeresetek zuhanása lényegesen nagyobb volt, mint az utóbbi (válságkezelési) periódusban.

1.1. ábra Fontosabb gazdasági indikátorok 2000 és 2009 között Magyarországon¹

¹ Forrás: KSH adatok, Kopint-Tárki adatbázis, Matheika Zoltán gyűjtése

1.3. Az egyenlőtlenségek aggregált szintjének változása 2007 és 2009 között

1.3.1. MÓDSZERTANI MEGJEGYZÉSEK

Becslési hiba. Minden a népesség jövedelemeloszlására vonatkozó állítás becslésen alapul. Ezeknek a becsléseknek a nagyságát több tényező befolyásolja. Először is, mint minden mintára alapuló becslés esetében, számot kell vetnünk a mintavételi hiba problémájával. A TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálat többlépcsős rétegzett mintavétel alapján készült, az előző évekhez hasonlóan mintegy kétezer háztartást, és mintegy ötezer személyt tartalmazó mintán. Ilyen minták esetében a mintavételi hiba, egyszerű gyakorisági eloszlásokra vonatkozóan 95 százalékos valószínűség mellett $\pm 1\text{--}2$ százalékos. Csakhogy a jövedelemeloszlás mutatói általában nem egyszerű gyakorisági eloszlás alapján számolódnak, hanem valamilyen, az eloszlás egészét jellemző bonyolult mérőszám alapján. Ezeknek az aggregált mutatóknak is van hibája, csak ezt valamivel nehezebb mérni. Ebben a tanulmányban immár hagyományosan erre is kísérletet teszünk, de nem axiomatikus eszközökkel, hanem kísérleti úton, visszatevéses mintavételen alapuló bootstrap eljárás segítségével.

Ekvivalencia skálák. A háztartás vizsgálatok esetében a jövedelem és fogyasztás alapvető megfigyelési egysége maga a háztartás és azzal a feltételezéssel élünk, hogy az egyes háztartástagok megosztják egymással jövedelmeiket és kiadásait is. Ahhoz, hogy a különböző méretű háztartások jóléti szintje egymással összevethető legyen, feltételezésekkel kell élnünk a háztartás működésében megjelenő méretgazdaságossági tényezőkre vonatkozóan. Vagyis a nagyobb háztartások fogyasztási szükségletei általában nem egyenes arányban növekszenek az adott háztartások létszámával. Sőt számos statisztikus és nagyszámú nemzetközi összehasonlító tanulmány is úgy érvelnek, hogy nem csak a háztartások létszámával, de azok összetételével is (pl. a háztartáson belül élők életkori megoszlásával) összefüggnek a fogyasztási szükségletek. Anélkül, hogy ezekbe a módszertani kérdésekbe részletesen belemennénk, jelezzük, hogy ebben a fejezetben és a tanulmányban később három különböző ekvivalencia-skálát használunk. Ebből kettő a háztartásmérettel operál, a harmadik pedig figyelembe veszi az egyes tagok életkorát is. Az egyik esetben minden háztartástagot azonos súllyal vesszünk tekintetbe, vagyis a jövedelmi összehasonlításban az egy főre jutó jövedelmeket vizsgáljuk. A másik ekvivalencia-skála egy méretgazdaságossági korrekciót implikál. A Háztartás Monitor sorozat korábbi éveiben megvizsgáltuk azt, hogy a magyar jóléti rendszerben feltételezett, háztartásméretre átszámított ekvivalencia-skálák nagyjából mekkorák lennének. Ekkor azt találtuk, hogy a magyar jóléti rendszer, illetve a létminimum számítások outputjai egy 0,73 körüli fogyasztási szükséglet-rugalmasságot feltételeznek.² Ez gyakorlatilag megegyezett azzal, amit az ún. OECD ajánlások akkoriban tartalmaztak. Elvileg számos más eljárás létezik a nemzetközi gyakorlatban a háztartási méretgazdaságosság figyelembe vételére, mi azonban ebben a fejezetben e kettőn kívül még egyet használunk. A következő fejezetben (amelyik szegénységgel foglalkozik) figyelembe vesszük azokat az ajánlásokat (is), amelyeket az Európai Unió a tagországok és az újonnan csatlakozó országok éves, társadalmi kirekesztettség elleni stratégiát megfogalmazó jelentésekben elvár. Ezek az ún. laekeni

² Tehát $N=Y/s^e$, ahol N =fogyasztási szükséglet, s =háztartásméret, Y =háztartás összjövedelem, e =paraméter.

indikátorok és az azok mögött meghúzódó háztartás-méretgazdaságossági feltevések képezik az alapját a következő fejezet számításainak.³

A megfigyelési egységek problémája és a vizsgált jövedelmek. Egy harmadik módszertani kérdés annak eldöntése, hogy az aggregált jövedelemeloszlási statisztika milyen megfigyelési egységekre összegződik. Esetünkben elvileg két megoldás lehetséges: vagy a jövedelmek személyek közti eloszlását, vagy azok háztartások közötti eloszlását vizsgáljuk. Mindkettő mellett és ellen hozhatók fel érvek és hazai és nemzetközi gyakorlat is alkalmazza mind a kettő eljárást. Látni kell ugyanakkor, hogy a társadalom demográfiai-háztartási összetételétől függően az egyes eljárások alkalmazása mellett viszonylag jelentős eltérések lehetnek az aggregált jövedelemegyenlőtlenségi mutatók értékében. Sőt az is előfordulhat, hogy a különböző megfigyelési egységek alkalmazása vagy (visszaulva az előző bekezdésre) a különböző ekvivalencia-skálák alkalmazása akár az egyenlőtlenségi mérőszámok országok közötti sorrendjét is megváltoztathatja (Förster és Tóth, 1998).

A kapott egyenlőtlenségi mutatók természetesen nagy mértékben függenek attól, hogy mennyire vagyunk képesek megragadni a kérdőíveinkkel a makrojövedelmeket. A Háztartás Panel és a Monitor vizsgálatok során változatlan törzsblokkokkal, de kisebb-nagyobb finomításokkal évről-évre igyekeztünk javítani a vizsgálatainknak azt a képességét, hogy a makrojövedelmek minél nagyobb hányadát képesek legyünk befogni. Mindezzel azonban csak csökkenteni tudtuk az egymást követő éveknek azt a tendenciáját, hogy a mikrofelvelelek egyre kevesebbet tudtak behozni a makroadatokhoz képest. Ennek részben kérdezéstechnikai okai voltak, részben pedig az empirikus adatfelvételekkel kapcsolatos általános bizalmatlansággal (pl. a csökkenő válaszadási arányokkal) kapcsolatos okai.

Az alkalmazott egyenlőtlenségi mutatók. Végezetül ugyanannak a jövedelemeloszlásnak (ugyanolyan jövedelemfogalom és ugyanolyan ekvivalencia-skála mellett) a jellemzésére jövedelemstatisztikai irodalom különböző mutatókat ajánl. E különböző mutatókat azért fejlesztették ki, hogy együttes használatukkal árnyaltan tudjuk bemutatni a legfontosabb trendeket. Ebben a tanulmányban számos alternatív mutatót fogunk használni, amelyeknek a leírását a fejezethez tartozó függelék tartalmazza. Az egyes mutatók az eloszlás különböző részeire érzékenyek (más és más súlyt adnak az eloszlás közepén, illetve alsó vagy felső szélén elhelyezkedő eseteknek).

1.3.2. A JÖVEDELEMELOSZTLÁS FONTOSABB MUTATÓI

2009-ben a háztartások egy főre jutó nettó jövedelmének átlaga az összes személyre számítva havi 74 ezer Ft volt (1.1. táblázat). Ez a 2007-es vizsgálat átlagjövedelméhez (69 ezer Ft) képest mintegy 7%-os nominális növekedést jelentett. A két adatfelvételi periódus, valamivel kevesebb mint két és fél év során a fogyasztói árindex mintegy 114%-os volt. Összességében tehát a háztartások átlagjövedelmei kb. 7%-os reálérték vesztésen mentek keresztül. Az egyes jövedelmi decilisek között azonban jelentős volt a szórás. Nominális értékben átlag felett a felső-közép rétegek (6., 7., 8. és 9. decilisek) jövedelmei emelkedtek, ám még ezeknek a növekedési indexe is elmaradt az adott időszak inflációs indexétől. (1.2. és 1.3. ábrák) A jövedelemeloszlás két szélén az átlaghoz képest lényegesen eltérő tendenciák következtek be (nyilván teljesen más okokból). A legalsó decilis átlagjövedelmei

³ Eszerint a háztartás első felnőtt tagja egy egységnek számít, a második és további 14 év feletti tagok 0,5-nek és a 14 év alatti tagok 0,3-nak.

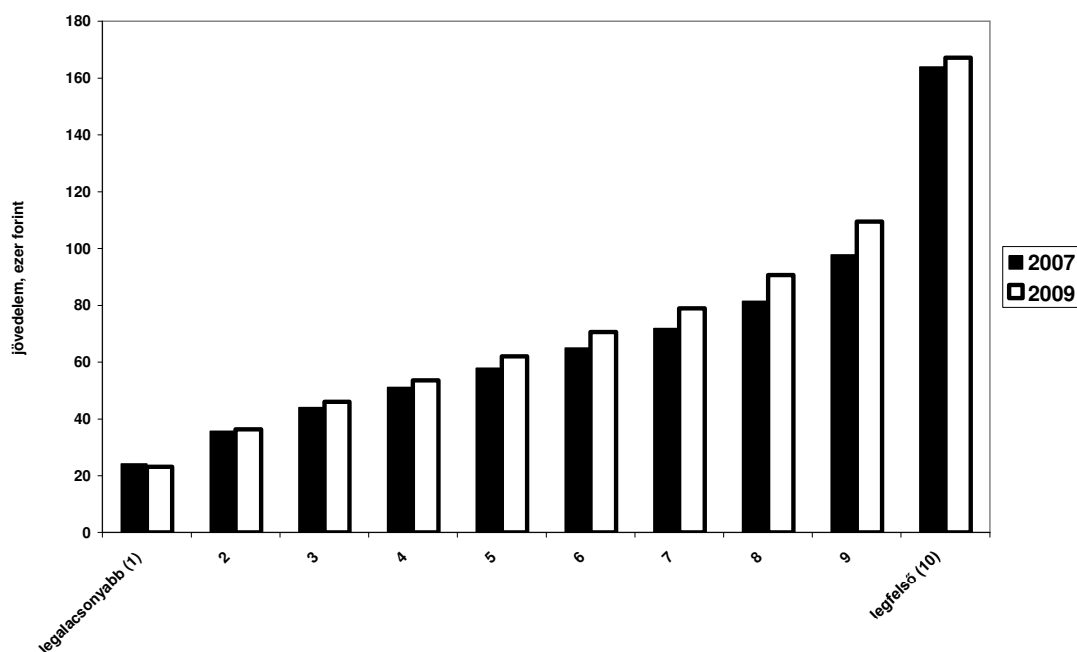
nominális értékben is estek, a legfelső decilis átlagjövedelmei nominálisan változatlanok maradtak.⁴

Az egy főre jutó jövedelmek aggregált egyenlőtlenségi mérőszámai közül kitüntetett jelentősége van a legfelső és a legalsó jövedelmi decilisek átlagai közötti aránynak. Ez a mutató 2007 és 2009 között növekedett, az akkori 6,8-es értékről 7,2-re. Ez statisztikai értelemben szignifikáns, bár nem túl nagy emelkedést jelent. Az igazán érdekes kérdés a jövedelemeloszlás változásának belső dinamikája. Amint ezt például az 1.1. táblázat adatai is mutatják, az alsó decilis részesedése az összes jövedelemből viszonylag jelentősen csökkent (3,5%-ról 3,1%-ra). Ilyen mértékű esés legutóbb 1992 és 1996 között következett be. Ugyanakkor a legfelső decilis részesedése is esett valamennyit, lényegében folytatva a 2003–2005 óta megfigyelhető tendenciát. Az egy főre jutó jövedelmekre számolt, a teljes jövedelemelosztást jellemző Gini-mutató kis mértékű emelkedést mutat. A jövedelemeloszlás változásának fentiekben bemutatott általános tendenciái tükröződnek azokban a statisztikákban is, amelyek nem az egy főre jutó jövedelmek, hanem a személyi ekvivalens jövedelmek alapján (az $e=0,73$ -as elaszticitási együtthatóval) lettek számolva (1.2. táblázat). A szóban forgó, ott bemutatott indikátorok nem mindenütt konzisztensek. Az alsó sávra érzékeny mutatók egyértelműen a rosszabb jövedelmi helyzetbe tartozók pozíciójának romlását mutatják. A legalsó decilis felső töréspontja a medián jövedelem százalékában 55%-ról 51%-ra csökkent, a 2-es paraméterrel számolt (tehát az alsó jövedelmek változására különösen érzékeny) Atkinson-mérőszám értéke pedig 0,228-ról 0,233-ra növekedett. A középső sávra, vagy eloszlás két szélére szimmetrikusan érzékeny mutatók által bemutatott kép nem teljesen egyértelmű. Miközben az 1-es paraméterrel számolt Atkinson-mutató a Gini-együttható, a 0-s paraméterrel számolt általánosított entrópia-mérőszám $GE(0)$ értéke lényegileg nem változott semmit, legfelső és legalsó decilis részesedésének arányát jelző $S10/S1$ -mutató, valamint a legfelső decilis alsó töréspontjának és a legalsó decilis felső töréspontjának arányát jelző $P90/P10$ -mutató határozott emelkedést mutat, az 1-es paraméterrel számolt általánosított entrópia-mutató az úgynevezett Theil mérőszám $GE(1)$ csökkent. A felső sávra érzékeny mutatók között megint csak ellentmondásos eredményeket látunk: a 0,5-es paraméterrel számolt (tehát a legfelső jövedelmek változását megkülönböztetett érzékenységgel regisztráló) Atkinson-mutató ($A(0,5)$) értéke nem változott semmit, a $GE(2)$ -mutató (egyszerű statisztikai szórás) értéke jelentőset esett, a legfelső decilis alsó töréspontjának a medián jövedelemhez képest vett aránya ($P90/P50$) viszont valamelyest emelkedett.

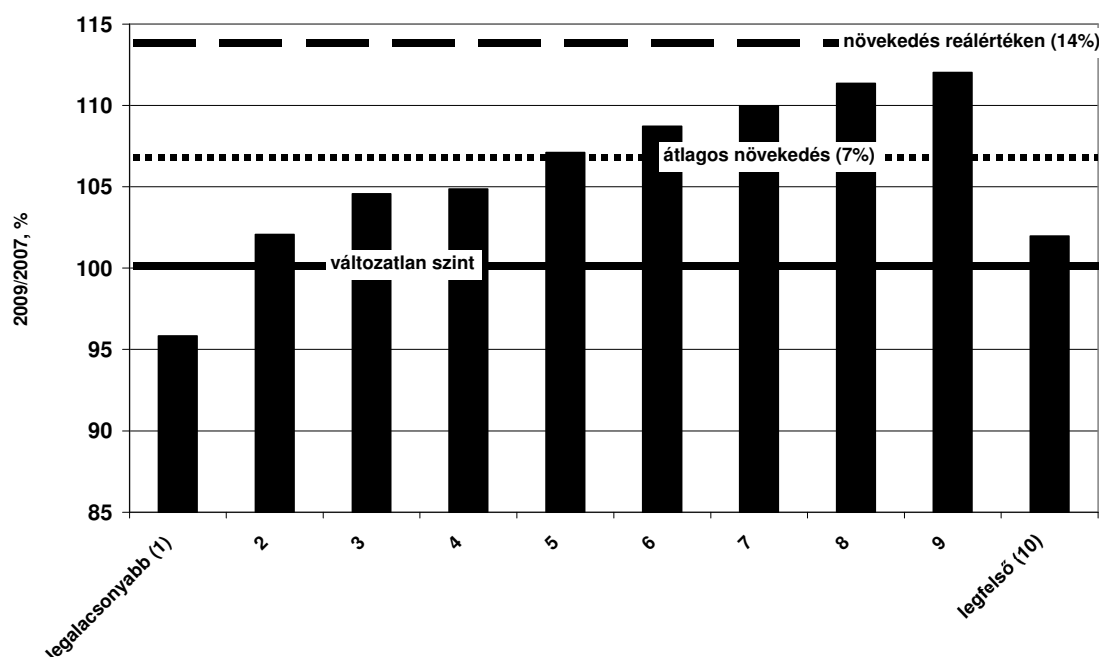
Összességében tehát azt látjuk, hogy 2007 és 2009 között enyhén növekedett a jövedelemeloszlás egyenlőtlensége, viszont ez nagyon jelentős belső differenciáltsággal zajlott le. Ezt a jelenséget részletesen elemezzük majd a polarizációval és az egyenlőtlenségek dekompozíciójával foglalkozó fejezetekben.

1.2. ábra Az egyes ekvivalens jövedelem ($e=0,73$) alapján képzett személyi decilisek átlagjövedelmeinek szintje 2007-ben és 2009-ben

⁴ Megjegyzendő, hogy a jövedelemeloszlás két szélén az átlagok mindig lényegesen nagyobb belső szórást takarnak (el). Erre a kérdésre az eloszlás két szélére eltérő módon érzékeny egyenlőtlenségi mutatók elemzése során még külön is ki kell térni. Itt kell megjegyeznünk azt is, hogy becslésünk szerint a Háztartás Monitor vizsgálat a teljes magyar jövedelemeloszlás alsó és felső 3%-át biztosan nem tudja befogni, ezáltal az összes itt közölt szórási érték (különösen a két szélső decilis belső szórására vonatkozóan) egészen biztosan alsó becslésnek tekinthető.

1.3. ábra Az egyes ekvivalens jövedelem ($e=0,73$) képzett személyi decilek átlagjövedelmeinek változása 2007 és 2009 között

1.4. Az egyenlőtlenségek alakulása hosszú távon

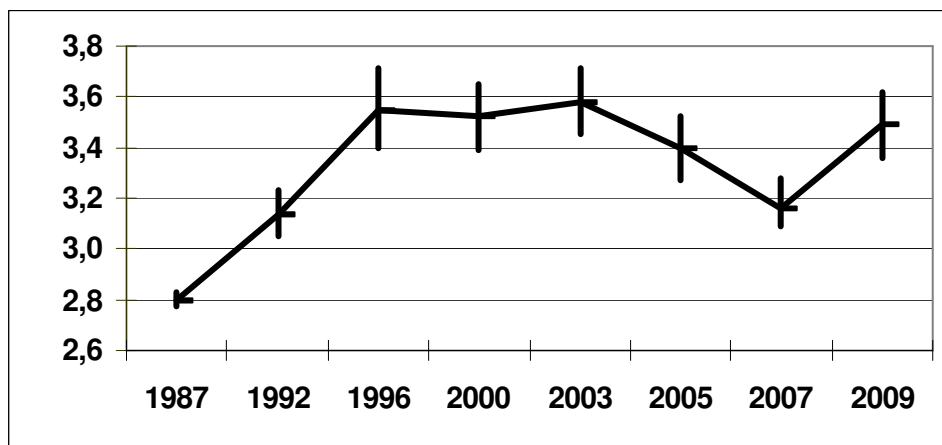
Az egyenlőtlenségek alakulását jelző idősorok arról tanúskodnak, hogy a jövedelemeloszlás szóródásának növekedése 1982–1987 időszakban indult el, majd 1987–1992, illetve 1992–1996 között tovább nőttek a jövedelmi különbségek. Ezután 1996 és 2003 között lényegében stagnálást mértünk (bár jelentős első átrendeződésekkel), majd 2003 és 2007 között a jövedelmi egyenlőtlenségek aggregált mértékének csökkenését regisztráltuk.

Legfrissebb adataink (ahogy azt az előző fejezetben is jeleztük) ellentmondásos képet mutatnak. Miközben az ún. Gini-együttható (amely lényegében az összes jövedelem páronkénti különbségeinek az átlagra normált értékén alapul) lényegében nem változott szignifikáns mértékben, a legfelső és a legalsó népességtized átlagjövedelmeinek arányát jelző mutató, valamint a legfelső tized alsó töréspontját a legalsó tized felső töréspontjához viszonyító percentilis arány is statisztikailag szignifikáns mértékben növekedést mutatott⁵ (1.4. ábra).

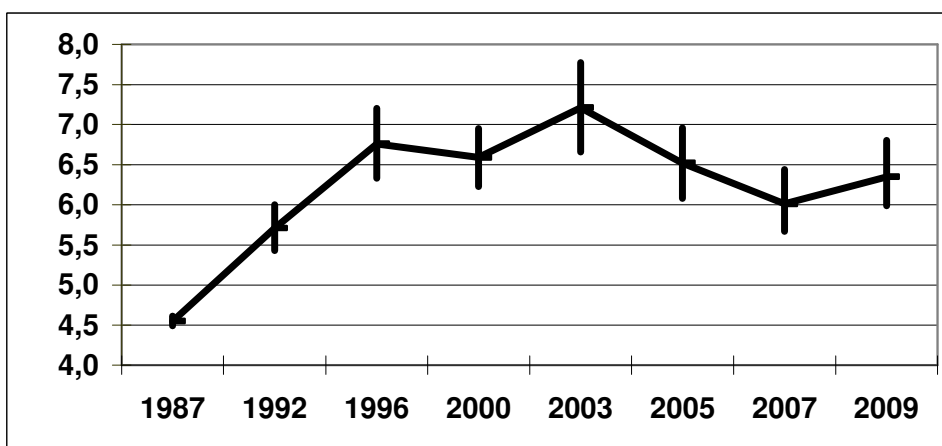
⁵ Mindhárom mutatóra intervallumbecslést adunk. Az ábrákon jelzett vonalak azt az intervallumot jelzik, amelyen belül 100 különböző mintavétel esetén 95 esetben kerülne a megfigyelt mutató értéke. Ennek az intervallumnak a középpértéke a népességre vonatkozó becslésünk legvalószínűbb értéke lesz. A becslést 1000 ismétléses visszatevéses mintavételen alapuló Stata bootstrap eljárással hoztuk létre.

1.4. ábra Egyes egyenlőtlenségi mutatók értékei és megbízhatósági intervallumai 1987 és 2007 között (személyi ekvivalens jövedelmek személyi eloszlása alapján)

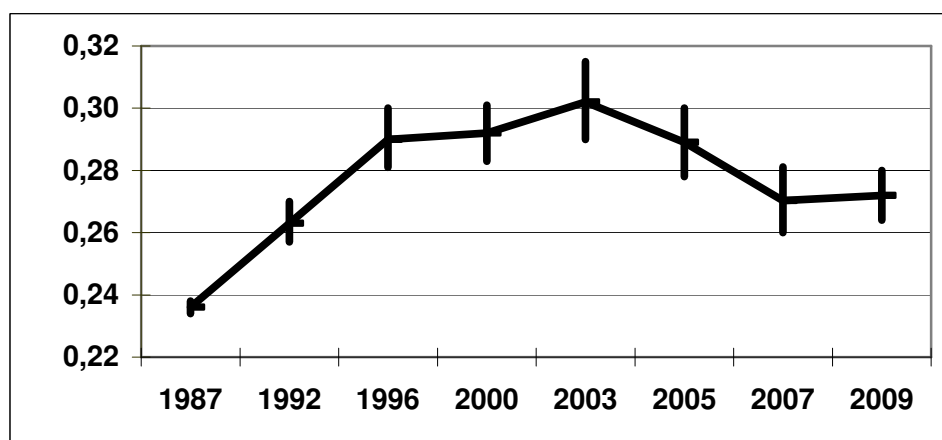
1.4.1. ábra A legfelső decilis alsó töréspontja és az alsó decilis felső töréspontjának aránya (P90/P10)

1.4.2. ábra A legfelső és a legalsó decilisek jövedelemátlagainak aránya (S10/S1)

1.4.3. ábra Gini-együttható

Megjegyzés: minden becslés az ekvivalens jövedelmek eloszlására vonatkozik, 95 százalékos megbízhatósági szinten. A Gini, a P90/P10 és az S10/S1 esetében 1000 ismétléses Stata bootstrap becslés.

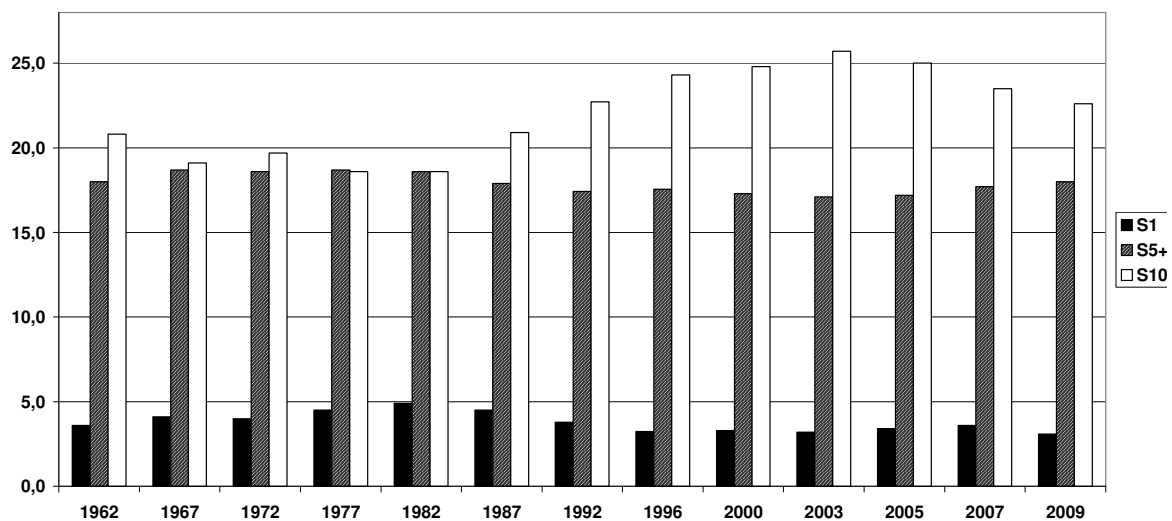
A jövedelemeloszlás különböző szintjein levő társadalmi csoportok közötti különbségek hosszabb távú alakulását kétféle módon illusztrálhatjuk. Egyfelől megvizsgálhatjuk a legfelső, a középső, valamint a legalsó decilisek összes jövedelemből vett relatív részesedését (ezt mutatja a 1.5. ábra). Hosszú távon azt látjuk, hogy a legfelső decilis részesedése 1962 és 1982 között csökkent, majd 1982 és 2003 között folyamatosan emelkedett, azóta viszont ismét csökkenőben van. A legalsó decilis relatív részesedése egészen 2007-ig ezzel pontosan szimmetrikusan ellenkező irányba változott: 1962 és 1982 között növekedett, majd 1982–2003-ig csökkent, a következő két adatfelvétel során nagyjából stabil maradt. Jelenlegi adatfelvételünk szerint azonban 2007 és 2009 között a legalsó decilis relatív részesedése viszonylag jelentősen csökkent. A legutóbbi periódusban tehát a gazdagoknak és a szegényeknek is rosszabb lett a helyzete, de a szegényeknek lényegesen rosszabb.

A jövedelemeloszlás hosszú távú trendjeinek másik prezentációs lehetősége az, hogy ha megvizsgáljuk a különböző jövedelmi kategóriákba tartozó emberek relatív számának időbeni változását. A besorolás logikája a következő. Vegyük az 1 főre számolt jövedelem szerint sorba rendezett tízmillió ember közül azt, aki pontosan középen helyezkedik el (tehát ő a jövedelemeloszlás mediánja), és vegyük az ő háztartása egy főre jutó jövedelmének a felét. Akiknek ennél kevesebb van, azokat – a statisztikai hagyomány és a nemzetközi gyakorlat szerint – szoktuk „szegénynek” tekinteni. Az 50% és 80% közötti jövedelemmel rendelkezőket „alsó-közép” osztálynak, akik a medián jövedelem körüli $\pm 20\%$ -os sávban helyezkednek el, „középrétegnek” tekintjük. Akik a 120% és 200% közötti jövedelemmel rendelkeznek, azokat „felső-közép” rétegnek, és akik pedig a medián 200%-ánál többel rendelkeznek, „jómódúnak” nevezzük ebben az elemzésben. Az ilyen módon az egy főre jutó jövedelmek mediánhoz vett arányával definiált jövedelmi csoportok relatív méretét az 1.3. táblázat mutatja. Eszerint a relatív értelemben vett „szegények”⁶ aránya nőtt (10-ről 12 %-ra), ami ezer főben becslve nagyjából 1 millióról 1 millió 200 ezerre való növekedést jelez (a statisztikai becslés sajátosságai miatt $\pm 30\text{--}40$ ezer fős pontossággal).

Az ekvivalens medián jövedelem százalékában vett jövedelmi csoportok számarányát hosszabb távon az 1.6. ábra mutatja. (Mint megfigyelhetjük, ez utóbbi módon definiált jövedelmi csoportok 2009-es belső megoszlása kicsit eltér a 1.3. táblázat adataitól, hiszen itt például a medián 50%-a alatti jövedelemből élők aránya kevesebb mint 10%-os. Ez kizárólag az alkalmazott ekvivalencia skála eltéréseinek tudható be). A négy egymást követő időpontban (1.7. ábra) folyamatos volt az átrendeződés a különböző jövedelmi kategóriák között. A legutolsó két évben a legnagyobb változást a medián 50%-ánál kevesebből élők számarányának növekedése jelentette.

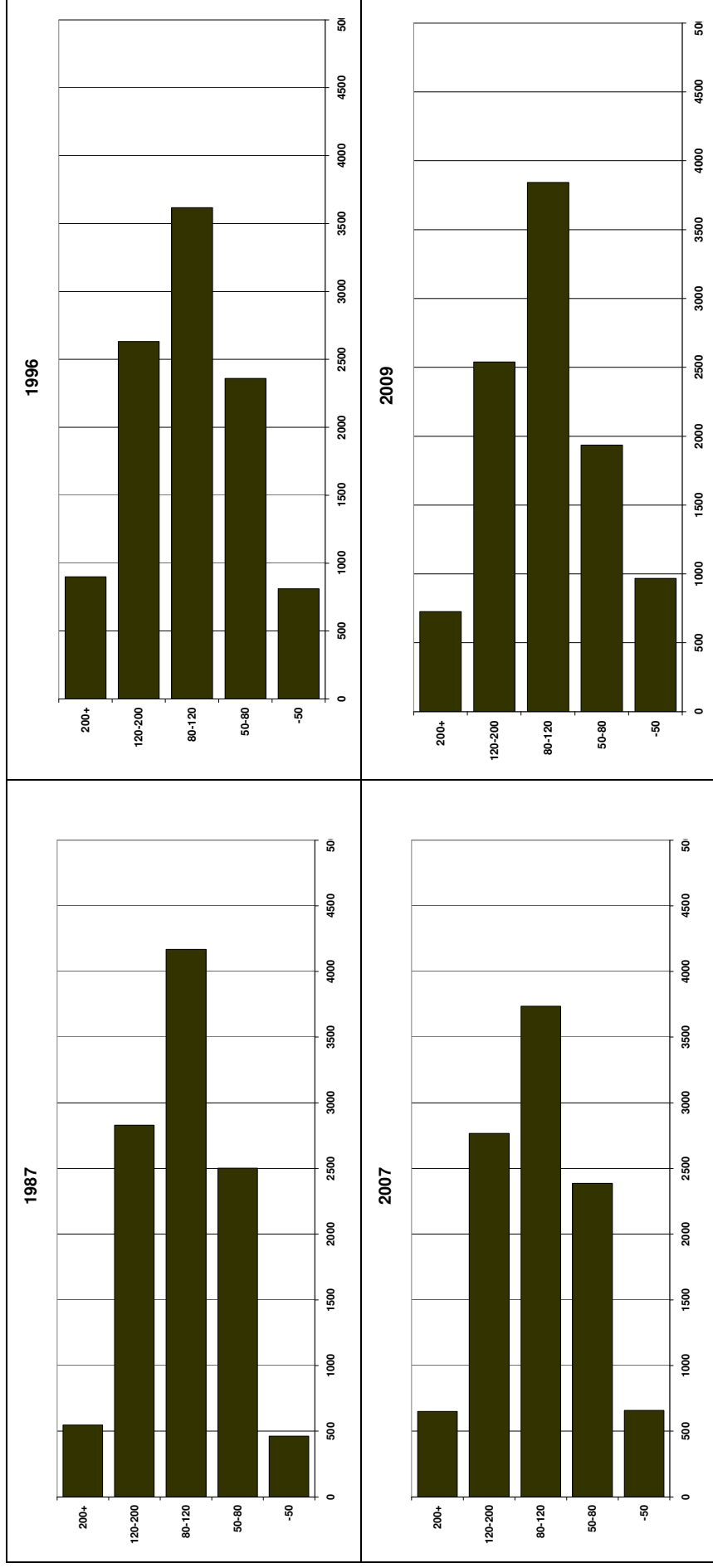
⁶ Ki kell emelni, hogy a relatív szegénység küszöbértékét a medián jövedelem százalékában különböző szinteken is meghatározhatjuk. Ezek a (medián jövedelem 40%, 50% vagy 60%-ában meghatározott) küszöbök bizonyos mértékben önkényesen húzzák meg az alacsony jövedelemmel definiált szegénység határait. Az EU statisztikaiban az utóbbi időben a tagországok megállapodása szerint a medián jövedelem 60%-át tekintik szegénységi küszöbnek, de mindhárom fent említett küszöbértékre közölnek adatokat, hogy illusztrálják a mutató érzékenységet arra, hogy a jövedelemeloszlás melyik pontján húzunk választóvonalat. A TÁRKI „hivatalos” szegénységbecslését is a 60%-os küszöbhez igazítjuk. Erről bővebben az 1.2. fejezet tudósít.

1.5. ábra Egyes egy főre jutó jövedelmek alapján képzett népességtizedek részesedése az összes jövedelemből 1962 és 2009 között

Forrás: 1962–1987: KSH jövedelemfelvételek alapján Atkinson–Micklewright [1992] HI1. táblázat; 1992–1996: Magyar Háztartás Panel I–VI. hullámai, 2000–2009: Társi Háztartás Monitor.

1.6. ábra A népesség megoszlása egyes (az ekvivalens medián jövedelem százaléklában meghatározott) jövedelmi csoportokban, 1987, 1996, 2007 és 2009 években

1.5. A jövedelemeloszlás szerkezeti átalakulása

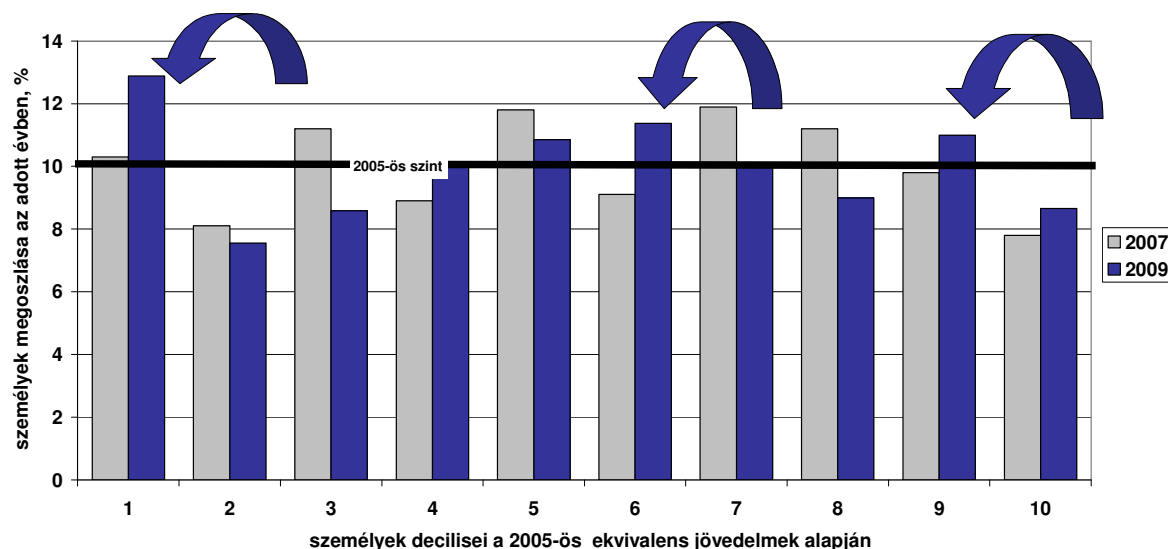
1.5.1. POLARIZÁCIÓ

Korábban említettük, hogy a jövedelemeloszlás stagnálása, vagy kis mértékű változása önmagában nem jelenti azt, hogy az eloszlás „belsejében” ne lettek volna akár jelentős változások is. Ezt segíthet bemutatni az ún. polarizálódási tendenciák elemzése. Ezt mi most kétféleképpen tesszük meg. Először a különböző jövedelmi csoportok között jövedelmi polarizálódást vizsgáljuk, utána pedig a foglalkoztatás megváltozásának a háztartások közötti eloszlását tükröző foglalkozási polarizálódást mutatjuk be.

A jövedelmi polarizálódási folyamat azt jelenti, ha a szélső társadalmi csoportok eltávolodnak a középtől és egyszerre nő a szegények és a gazdagok relatív részaránya a társadalomban. Ennek egyik reprezentációjához úgy juthatunk, ha vesszük az összes, jövedelem alapján sorba rendezett személyt a periódus elején, majd megvizsgáljuk, hogy közülük mennyi az egyes decilisek töréspontjaiban elhelyezkedők jövedelme. Ezután megnézzük, hogy a népesség középső tagjának (a medián személynek) a jövedelememelkedésére normáltan (tehát a két időpont medián-jövedelem értékének arányával deflált értékeket alapul véve kialakított) decilis-határok között miképpen változnak a népesség arányok. Az ábrán a 2005-ös adatok természetesen minden decilisben pontosan ugyanannyi embert (tíz százalékot) tüntetnek föl. Ha nem történt volna változás a mediánhoz képest vett decilis-határok relatív értékeiben, akkor értelemszerűen 2007-ben és 2009-ben is a népességnek pontosan tíz százaléka tartozna a „2005-ös” decilisekbe.

A 2007-es vizsgálatok elemzése során egyfajta „de-polarizálódást” (a felső középosztályok lecsúszását és az alsó középosztályok relatív pozíciójának emelkedését) figyelhattunk meg, (amelyet a 2003 körüli ún. jóléti rendszerváltás és a 2006–2007-es fiskális konszolidációs csomag együttes hatásának tudtunk be). Mostani legfrissebb adataink szerint a legjelentősebb változás a jövedelemeloszlás alsó szélén bekövetkezett polarizálódás, a 2005-ös szinten definiált alacsony jövedelműek arányának növekedése. Emellett még egyfajta lecsúszást figyelhetünk meg a 10. és 9., valamint a 7. és a 6. decilis vonatkozásában (1.7. ábra).

1.7. ábra Személyek megoszlása 2005-ben, 2007-ben és 2009-ben a 2005-ös decilis eloszlás mediánjövedelemre deflált töréspontjai által kijelölt jövedelmi sávokban, %

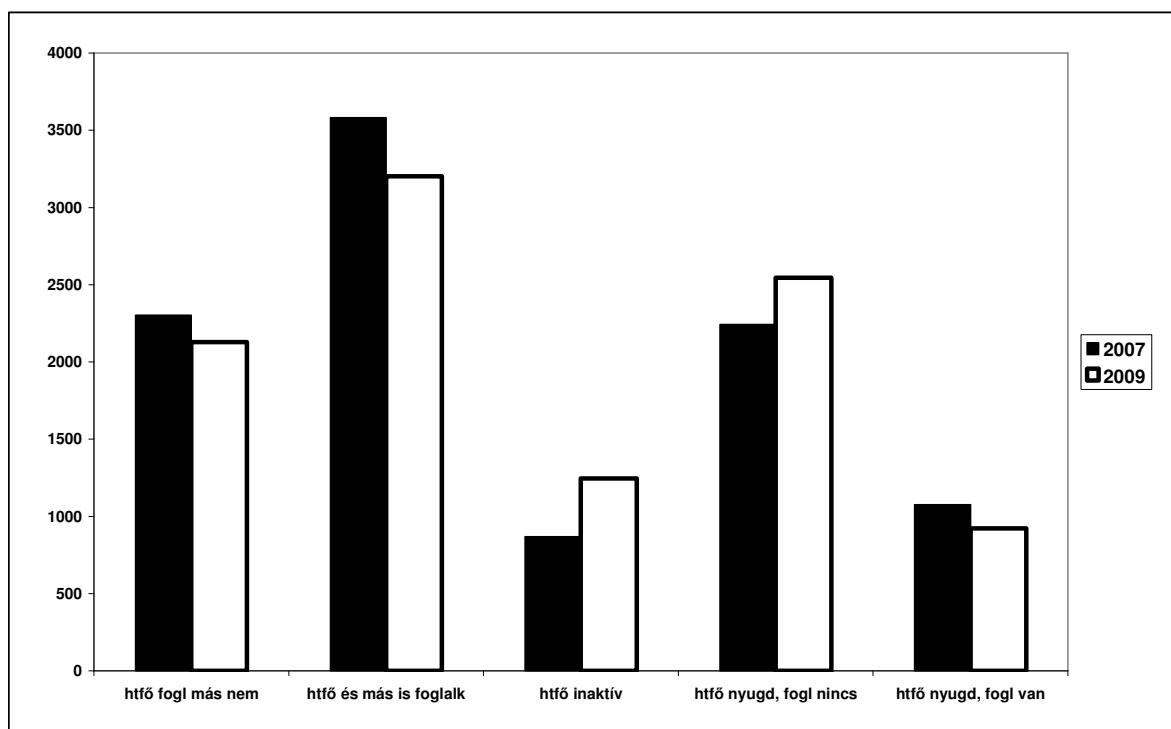
Forrás: Társi Háztartás Monitor 2007 és 2009

A polarizálódás másik típusa a foglalkoztatottsági minták megváltozásában mutakozhat meg. A háztartások munkaerőpiaci kapcsolódásuk szerint öt különböző háztartástípust különítettünk el. Az első kategóriába azok tartoznak, ahol a háztartásfő foglalkoztatott, de a többi háztartás tag nem az (vagy azért, mert nincs más felnőtt tag a háztartásban, vagy azért mert esetleg inaktív a többi felnőtt). Egy másik kategóriába azok a háztartások tartoznak, amelyekben a háztartásfőn kívül van más foglalkoztatott is. Ez a kategória vegyes abban a tekintetben, hogy a legalább két foglalkoztatotton kívül nem definiáljuk az inaktívok számát, így ők bármennyien lehetnek. A harmadik kategóriába azok tartoznak, ahol a háztartásfő inaktív (vagy munkanélkülinek minősül, vagy teljesen a munkaerőpiacon kívüli inaktív). Értelmszerűen ebben a típusban egyáltalán nincsenek gazdaságilag aktív személyek. A következő két kategóriát az különbözteti meg egymástól, hogy bár mindkettőben nyugdíjas a háztartásfő, az egyik típusban van foglalkoztatott, a másikon viszont nincsen.

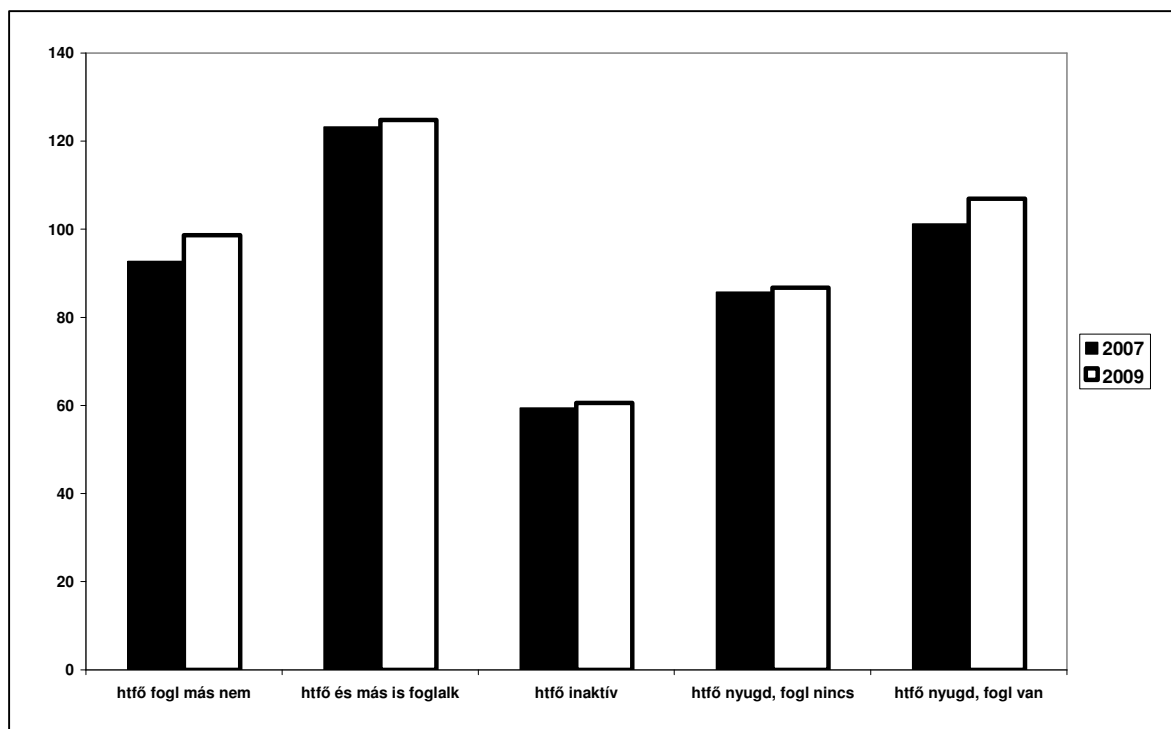
2007 és 2009 között becslésünk szerint csökkent azoknak a személyeknek a népességben belüli aránya, akik olyan háztartásban élnek, ahol a háztartásfő foglalkoztatott. Különösen azoké csökkent nagyobb mértékben, akiknek a háztartásába korábban legalább két foglalkoztatott volt. Növekedett viszont az olyan háztartásokban élők aránya, ahol nincs aktív foglalkoztatott (a háztartásfő vagy inaktív vagy nyugdíjas). A válság, foglalkozási hatásait tekintve tehát az aktív keresővel rendelkező háztartásokban élők számát úgy csökkentette, hogy elsősorban a legalább két keresős háztartásokat érintette súlyosabban.

A fent definiált háztartástípusok relatív jövedelmi helyzete is átalakult kis mértékben. Azoknak a relatív jövedelmi pozíciója, akiknek a háztartásában legalább egy foglalkoztatott van, kis mértékben javult (illetve a reálértékben nézzük, kevésbé romlott), a többieké pedig (legalábbis relatíve) lényegében nem változott.

1.8. ábra Meghatározott foglalkoztatottsági összetételű háztartásokban élő személyek száma 2007-ben és 2009-ben (becslés, ezer fő)

1.9. ábra Személyi ekvivalens jövedelmek átlaghoz vett aránya a különböző foglalkoztatottsági mintákkal jellemzett háztartástípusokban

1.5.2. RÉTEGELOSZTLÁS: A KÜLÖNBÖZŐ JÖVEDELMI KATEGÓRIÁKBAN TARTOZÓK TÁRSADALMI-DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI

A medián százalékában meghatározott jövedelmi kategóriákba tartozók relatív arányának változását korábban bemutattuk (1.6. ábra). Most azt vizsgáljuk meg, hogy a különböző életkorú, iskolázottságú, foglalkoztatottságú, gyermekszámú és etnikumú háztartások megoszlása ezen kategóriákon belül hogyan változott 1987 és 2009 között (1.8.–1.12. ábrák). Életkori metszetben egy nagyon sajátos eltolódást figyelhetünk meg. Miközben régebben a 60 év fölötti háztartásfőjű háztartások tagjainak aránya monoton növekedett a jövedelmi ranglétrán lefelé haladva (ez jól látszik az 1987-es ábrában), az idősök eloszlása időben előrehaladva egyre inkább a középső jövedelmi kategória felé tolódott el. 2009-ben már a középső jövedelmi osztály csaknem 40%-a 60 év fölötti, miközben a legalsó jövedelmi kategóriában az idősök aránya 10% alatt van (1.8. ábra).

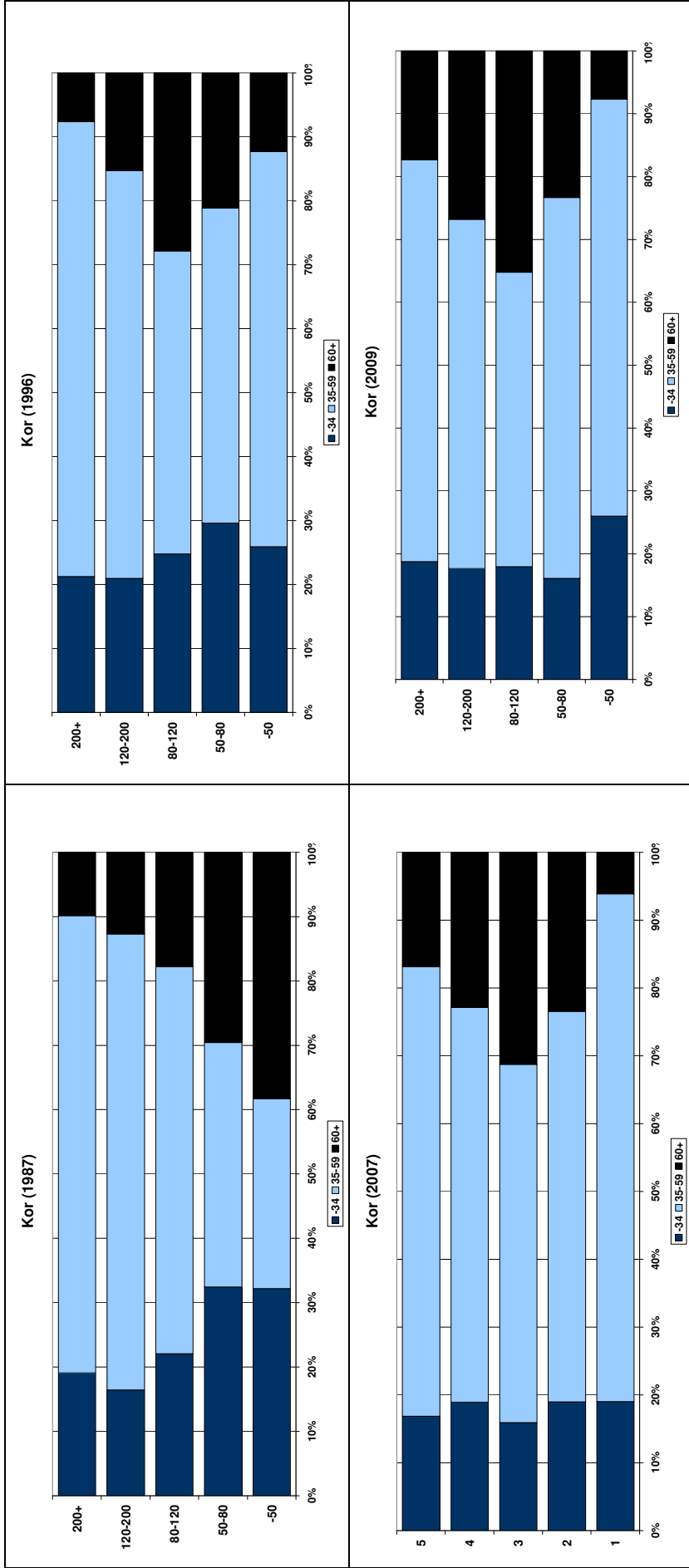
Iskolázottság szerint egyfelől megfigyelhetjük az alapfokú iskolai végzettségűek arányának fokozatos csökkenését mindegyik jövedelmi kategóriában (ami egyszerűen a népesség iskolázottsági szempontból vett cserélődését tükrözi), valamint szintén megfigyelhetjük a legmagasabb iskolázottságúak különböző jövedelmi kategóriák közötti megoszlásának növekvő meredekségét (ez azt jelenti, hogy a legfelső jövedelmi kategóriában folyamatosan nőtt a felsőfokúak aránya, a legalsóban pedig folyamatosan csökkent (1.9. ábra).

Hosszú távon a különböző jövedelmi kategóriák foglalkoztatottság szerinti megoszlását tekintve a legjelentősebb változás természetesen a munkanélküli és inaktív háztartásfőjű háztartások megjelenése volt. Látható, hogy a négy időpontban az ebbe a kategóriába tartozó háztartások egyre növekvő mértékben koncentrálnak a legalsó jövedelmi kategóriákba. Másképpen fogalmazva: az inaktivitás és a munkaerőpiaccal való kapcsolat elvesztése növekvő mértékben jár együtt a szegénységgel (1.10. ábra).

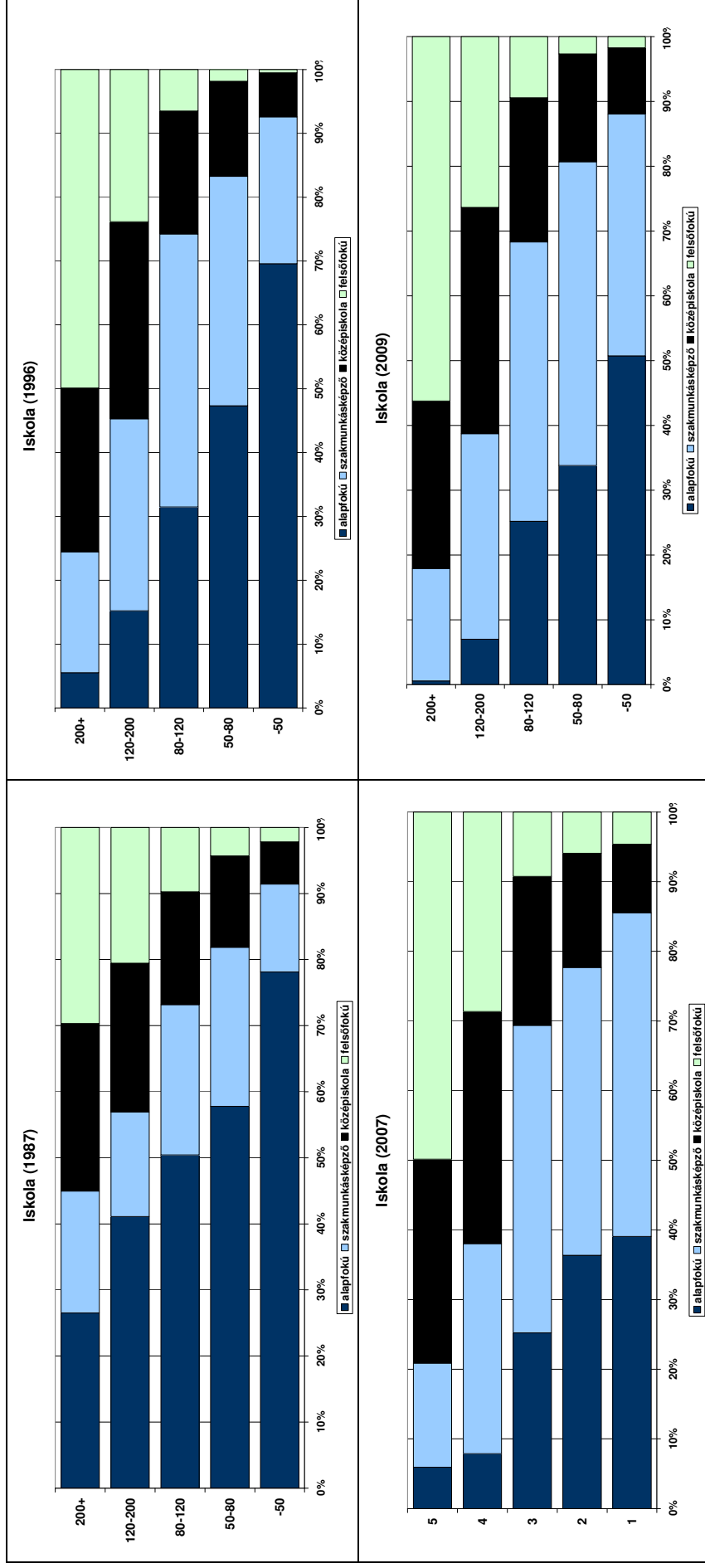
A háztartások gyermekszáma szerint hosszú távon a legfontosabb tendencia a gyermektelen háztartások számának növekedése. Ez egyszerre mutatkozik meg azzal, hogy a gyermektelen háztartásokba tartozó az időben előrehaladva inkább a középső és felső jövedelmi kategóriákban képeznek növekvő arányt. A három és többgyermekesek relatív aránya mindenütt csökken, de a szegények között kevésbé (1.11. ábra).

Végezetül a háztartásfő etnikai hovatartozása szerint a tendencia teljesen egyértelmű, a magyarországi cigányok egyre nagyobb mértékben koncentrálnak a legalsó jövedelmi kategóriába (1.12. ábra).

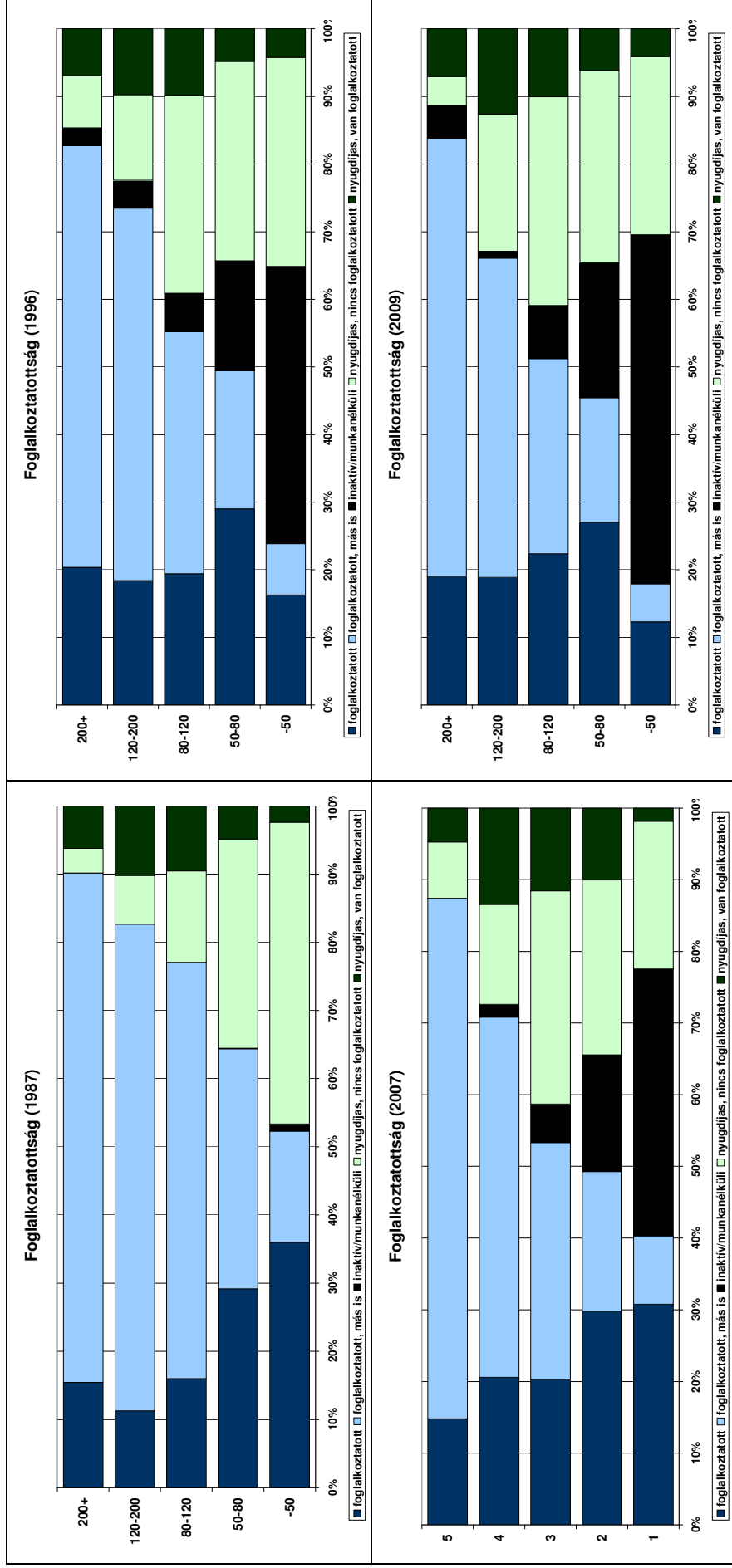
1.8. ábra Az egyes jövedelmi kategóriákba tartozó személyek megoszlása a háztartásfő életkora szerint 1987, 1996, 2007 és 2009

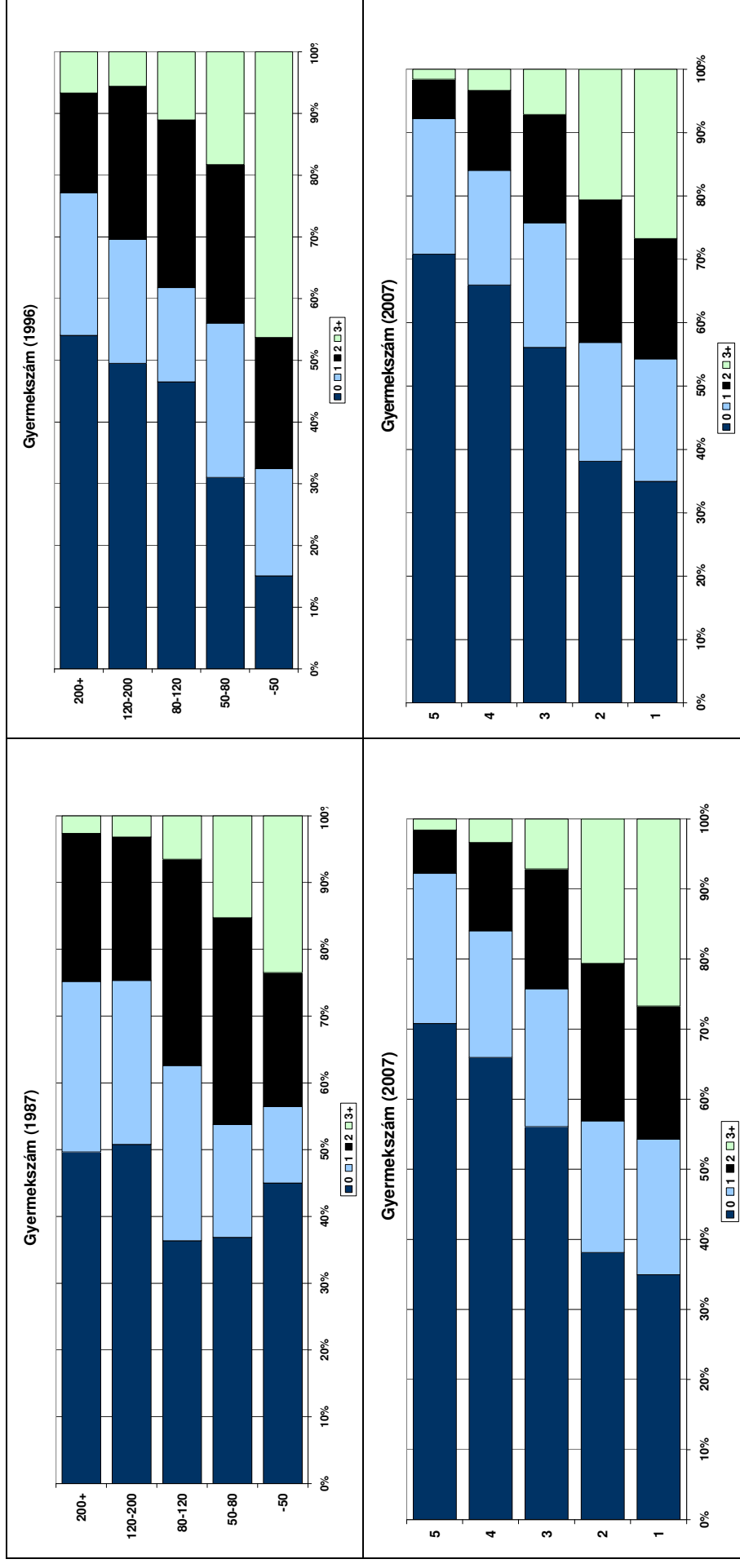
1.9. ábra Az egyes jövedelmi kategóriába tartozó személyek megoszlása a háztartásfő iskolai végzettsége szerint 1987, 1996, 2007 és 2009

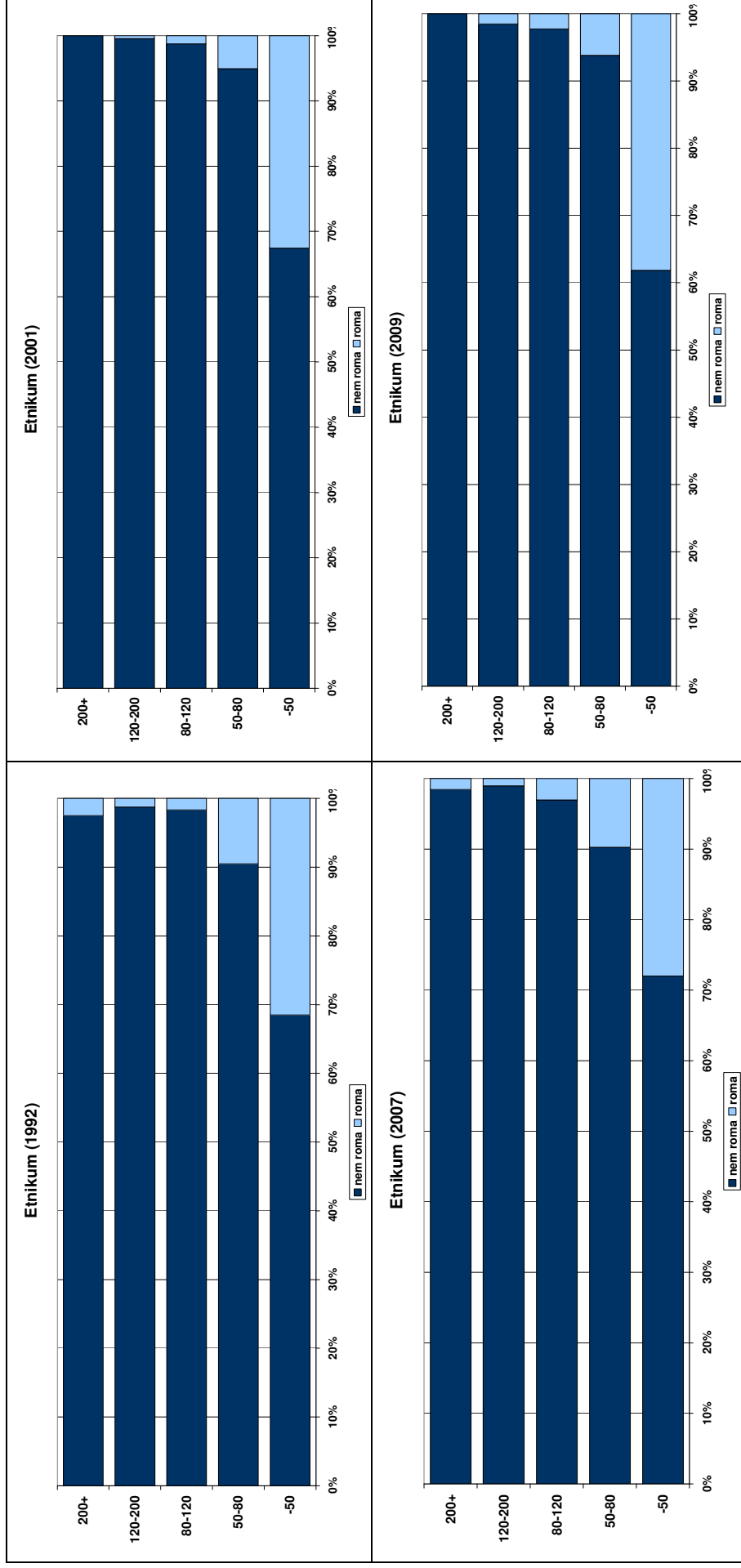
1.10. ábra Az egyes jövedelmi kategóriába tartozó személyek megoszlása a háztartásfő foglalkoztatottsági státusa szerint 1987, 1996, 2007 és 2009

1.11. ábra Az egyes jövedelmi kategóriába tartozó személyek megoszlása a háztartásban élő gyermekek száma szerint 1987, 1996, 2007 és 2009

1.12. ábra Az egyes jövedelmi kategóriába tartozó személyek megoszlása a háztartásfő etnikai hovatartozása szerint 1992, 2001, 2007 és 2009

1.5.3. A JÖVEDELEMELOSZTLÁS TÉNYEZŐKRE BONTÁSA

Az egyes társadalmi-demográfiai dimenzióknak a jövedelemelosztás meghatározására gyakorolt hatását az elmúlt évek gyakorlatához hasonlóan most is a jövedelmek szórásának tényezőkre bontásával mutatjuk be. Alkalmasan megválasztott egyenlőtlenségi mutatók additívan tényezőkre bonthatók⁷, tehát a népesség egészének jövedelmi szóródása felbontható a népességet alkotó részcsoportok jövedelemátlagai közötti és az adott csoportokon belüli egyenlőtlenségi mérőszám összegére. Esetünkben ez az alkalmasan megválasztott mutató az ún. átlagos logaritmikus eltérés (mean log deviation, MLD) lesz, amely eleget tesz az additív tényezőkre bontással kapcsolatos elvárásoknak. A tényezőkre bontást, valamint a számítás egyes elemeit az 1.4. és az 1.5. táblázatok mutatják be.

Az átlaghoz képest vett jövedelmi pozíció 2007 és 2009 között lényegében nem változott a különböző dimenziók (településtípus, nem, életkor, iskolázottság, foglalkoztatottság, gyermekszám és etnikum) kategóriái között. Az egyedüli lényeges elmozdulás a cigány etnikumhoz tartozók relatív jövedelmi pozíciójának romlása volt. Erről azonban nem tudjuk pontosan megmondani, hogy tényleges esésről van-e szó, vagy (különös tekintettel arra, hogy a Háztartás Monitorban a cigány háztartások száma viszonylag kicsi), arról van-e szó, hogy 2007-es adat volt inkább kiugró.

Ami az egyenlőtlenségek nagyságát illeti, azt látjuk, hogy minden alkategórián belül nyomai vannak annak, amit a jövedelemelosztás egészére megállapítottunk. Csökkent a belső egyenlőtlenség a budapestiek, a nők, a 60 év fölöttiek, a felsőfokú végzettségűek, a foglalkoztatottal rendelkező háztartások, az egy gyermekesek és a cigány háztartások között. Valamelyest nőtt az MLD-mutató értéke a falusiak, a 35 év alattiak és az alapfokú végzettségűek között. Bár nem minden alkategória változásai mutatnak egy irányba, de azért összességében mégis az a kép erősödik meg bennünk, hogy a felső jövedelmi helyzetűek szórásának csökkenése és a legalsó jövedelmi kategóriákba tartozók jövedelmi szórásának növekedése egyaránt visszaigazolja azt amit korábban a 10. decilis relatív pozíciójának romlása és a legszegényebbek szegényebbé válásának kapcsán elmondtunk.

A különböző társadalmi-demográfiai dimenziók közül továbbra is az iskolázottsági szintek közötti jövedelmi eltérések a legnagyobbak (a csoportok közötti szórás ebben a dimenzióban magyaráz meg a legtöbbet az összes szórásból). Fontos szerepe van még a foglalkoztatottnak és – bizonyos mértékig – a gyermekszámnak, valamint a lakás településtípusának (1.5. táblázat). Másképpen fogalmazva: ha olyan jellemzőt keresnénk, amellyel a legjobban tudnánk közelíteni a különböző egyének jövedelmi helyzetét, akkor az iskolázottságot és a foglalkoztatottsági mutatót kellene először számításba vennünk, majd pedig a gyermekszámot és közben tekintettel kellene lennünk arra, hogy a vizsgált háztartás Budapesten, városban vagy faluban lakik-e. 2007 és 2009 között érdemi változás a gyermekszám és a cigány etnikumhoz tartozás jövedelemelosztás befolyásoló szerepében következett be.

⁷ A tényezőkre bontás módszerét, valamint az ebben a fejezetben használt valamennyi mutató definícióját a Függelékek tartalmazzák.

1.5.4. RÉTEGELOSZLÁS: A KÜLÖNBÖZŐ TÁRSADALMI JÖVEDELMEK ELOSZLÁSA AZ EGYES JÖVEDELMI CSOPORTOK KÖZÖTT

A háztartások jövedelmi szerkezetének vizsgálatakor a piaci jövedelmek, a társadalombiztosítási jövedelmek és az ún. szociális jövedelmek közötti különbségeket vizsgáljuk elsősorban. 2007 és 2009 között tovább folytatódott a piaci jövedelmek szerepének csökkenése az összes háztartási jövedelmen belül. Mindez természetesen a különböző foglalkoztatottsági összetételű háztartásokban eltérően alakult. A piaci jövedelmek arányának csökkenése és a társadalombiztosítási típusú jövedelmek arányának növekedése elsősorban azokban a háztartásokban jellemző, amelyekben van nyugdíjas. Az adatokból az is jól látható, hogy elsősorban a nyugdíjak szerepének növekedése felelős ezért a folyamatért.

A jövedelmek főbb elemei a piaci jövedelmek (ezek tartalmazzák a munkaerő-piaci résztvevők kereseteit, valamint a tőkepiaci szereplők által élvezett kamatokat, osztalékot és egyéb tőkehozadékokat), az ún. társadalombiztosítási jövedelmek (nyugdíjak, munkanélküli járadékok, anyasági támogatások, egyebek), a szociális jövedelmek (családi pótlék, segélyek, más jövedelemfüggő vagy alapjövedelem-típusú támogatások). A két utóbbi jövedelmi kategória belső egyenlőtlenségének vizsgálata az állami újraelosztás mintázatát jellemzi.

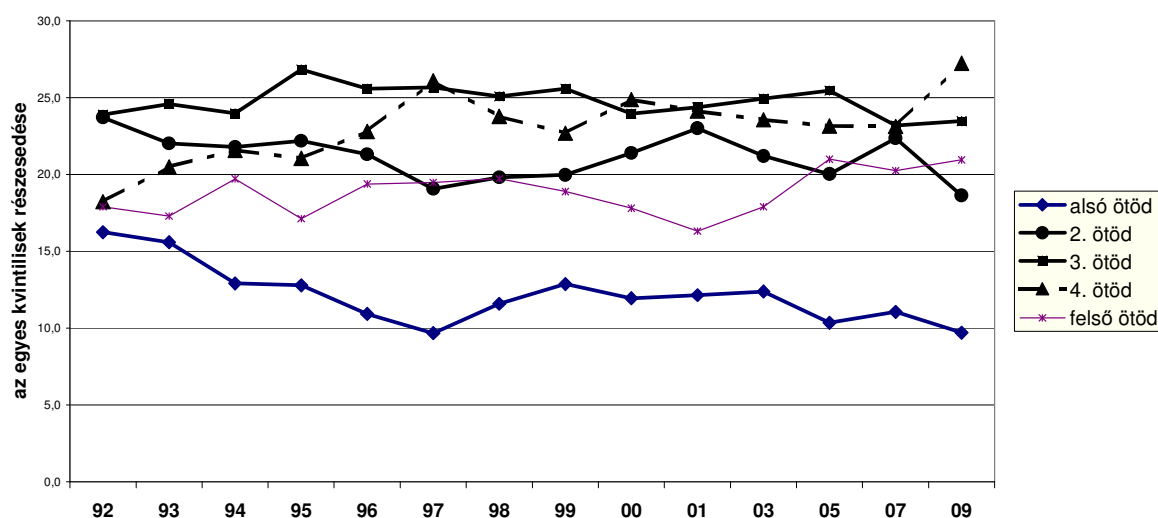
A piaci jövedelmek egyenlőtlensége lényegileg nem változott, mint ahogy összességében az újraelosztás előtt jövedelmeké is csak kis mértékben csökkent (1.7. táblázat). Ugyanakkor hosszabb távon a piaci jövedelmek háztartások közötti egyenlőtlensége fokozatosan csökken. Miközben 2000-ben a piaci jövedelmek háztartások közötti számított Gini-együtthatója 55% volt, ez az arány fokozatosan lecsökkent 2009-re 43%-ra. A szociális jövedelmek Gini-együtthatóval mért egyenlőtlensége 2007 és 2009 között lényegesen csökkent, ami valószínűleg összefügg a legalacsonyabb jövedelmi kategóriákban tartozók helyzetének romlásával. A társadalombiztosítási típusú jövedelmek összességében vett egyenlőtlensége lényegében semmit sem változott a kilencvenes évek közepe óta.

A fontosabb társadalombiztosítási és szociális jövedelmek rétegeloszlását abból a szempontból is megítélhetjük, hogy az adott ellátástípusból mennyi jut az összes jövedelem alapján definiált különböző kvintilisekhez (jövedelmi ötödhöz). Ezt mutatják az 1.13–1.17. ábrák. Ezek szerint a nyugdíjak egyre kisebb hányada került az idők során a legsó jövedelmi ötödhöz, miközben viszonylag nagy arányuk jut 2009-ben már a 3. és 4. ötödhöz (tehát a felső közép jövedelmi kategóriákba). A munkanélküli járadékok esetében 1992 óta három különböző periódus különíthető el. 1992 és 2000 között a munkanélküli járadékok mind nagyobb hányada került a legsó jövedelmi ötödhöz, ami azt jelenti, hogy a munkanélküliségi ellátások „célzottsága” fokozatosan „javult”. Ez a célzottsági mutató 2000 és 2005 között romlott, majd megint emelkedett. Ez a tendencia nyilvánvalóan elsősorban társadalompolitikai változásokkal a munkanélküliségi járadékok szabályozásával függött össze (1.14. ábra). Az anyasági támogatások és a családi pótlék rétegeloszlási változása részben szintén a szabályozás változásaival függhet össze, részben pedig az adott támogatásokra jogosult társadalmi csoportok relatív jövedelmi pozíciójának változásával. Az anyasági támogatások legsó jövedelmi ötödhöz jutó részaránya lényegében 35% körül fluktuált az utóbbi tíz évben. A családi pótléké is, bár az utóbbi ellátás az elmúlt 18 évben a 1998–1999-es éveket leszámítva egyre növekvő mértékben koncentrált a legsó jövedelmi ötödhöz (1.15–1.16. ábrák).

Végül hosszú távban szemlélve a segélyek szempontjából két különböző periódus különíthető el. A kilencvenes évek során a segélyek nagyjából 30%-a került a legalsó jövedelmi ötödhöz. Ezután 1998 és 2000 között jelentősen célzottabbá vált a segélyek eloszlása, azóta kisebb változásokkal (2009-ben is) az összes segély mintegy fele kerül a népesség legalacsonyabb jövedelmű 20%-ához.

Az 1.8. táblázat részletesen tartalmazza a fenti rétegeloszlási változásokat. Az 1.17. ábra pedig összefoglalóan mutatja be a leginkább érdekes eloszlási változásokat: a legalsó jövedelmi ötödhöz kerülő nyugdíjak, munkanélküli támogatások, anyasági támogatások, segélyek és családi pótlék arányát.

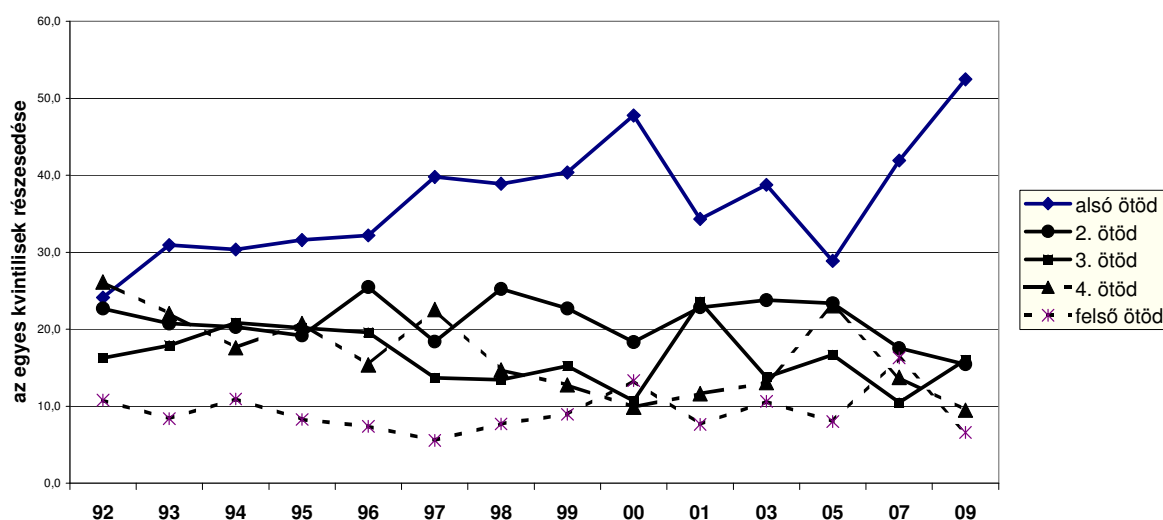
1.13. ábra Az egyes jövedelmi ötödek részesedése az összes nyugdíjból

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel 1998-2009: Társi Háztartás Monitor

Megjegyzés: A népesség-ötödek a személyekre osztott ekvivalens ($e=0,73$) háztartás jövedelmek alapján lettek definiálva.

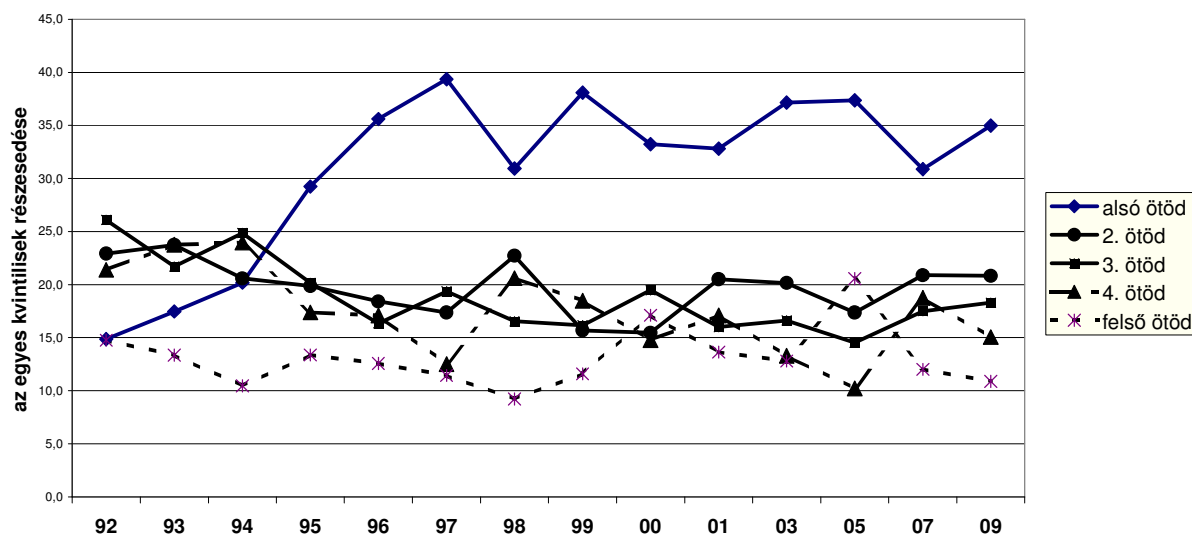
1.14. ábra Az egyes jövedelmi ötödök részesedése az összes munkanélküli járadékból

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel 1998–2009: Társi Háztartás Monitor

Megjegyzés: A népesség-ötödök a személyekre osztott ekvivalens ($e=0,73$) háztartás jövedelmek alapján lettek definiálva.

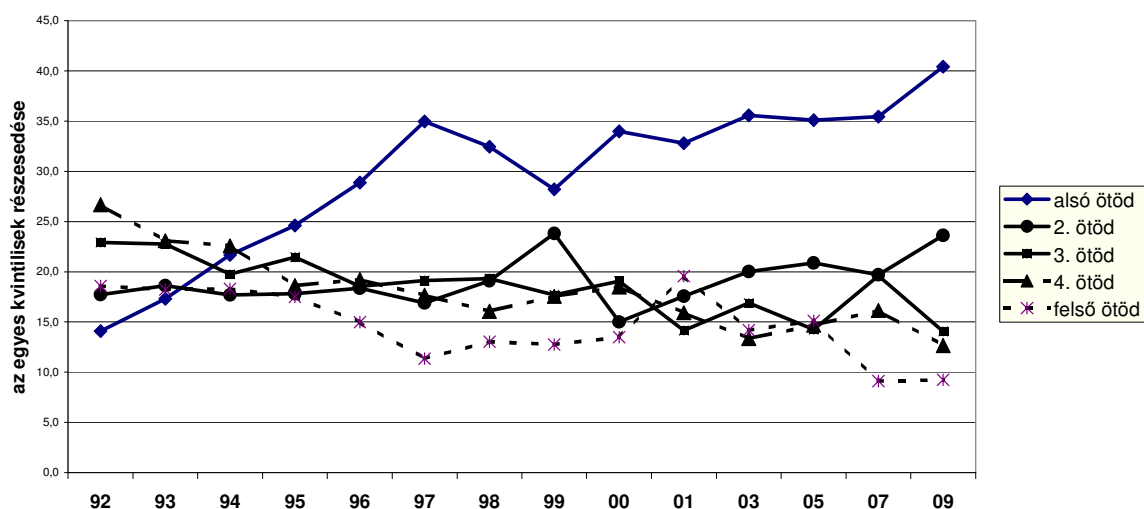
1.15. ábra Az egyes jövedelmi ötödök részesedése az összes anyasági támogatásból

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel 1998–2009: Társi Háztartás Monitor

Megjegyzés: A népesség-ötödök a személyekre osztott ekvivalens ($e=0,73$) háztartás jövedelmek alapján lettek definiálva.

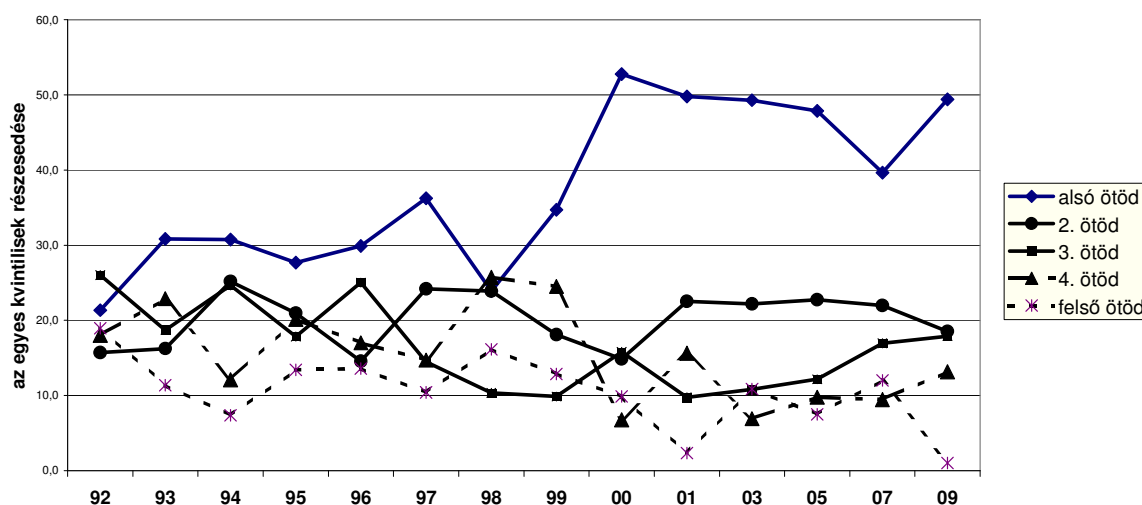
1.16. ábra Az egyes jövedelmi ötödök részesedése az összes családi pótlékból

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel 1998-2009: Társi Háztartás Monitor

Megjegyzés: A népesség-ötödök a személyekre osztott ekvivalens ($e=0,73$) háztartás jövedelmek alapján lettek definiálva.

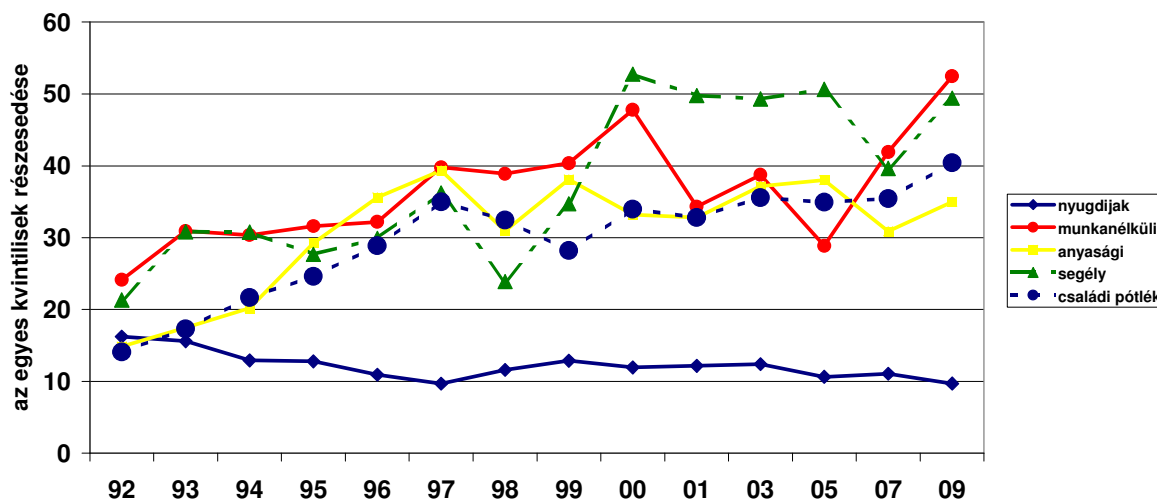
1.17. ábra Az egyes jövedelmi ötödök részesedése az összes segélyből

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel 1998-2009: Társi Háztartás Monitor

Megjegyzés: A népesség-ötödök a személyekre osztott ekvivalens ($e=0,73$) háztartás jövedelmek alapján lettek definiálva.

1.18. ábra Az alsó (ekvivalens jövedelem alapján meghatározott) népességötöd részesedése az egyes társadalmi jövedelmekből 1992–2009 (%)

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel. 1998–2009: Társi Háztartás Monitor

Megjegyzés: A népesség-ötödök a személyekre osztott ekvivalens ($e=0,73$) háztartás jövedelmek alapján lettek definiálva.

1.6. Összefoglalás

2007 és 2009 között a legtöbb eloszlási mutató alakulása az egyenlőtlenségek növekedését mutatja, leszámítva az egyébként a hasonló vizsgálatokba leggyakrabban használt Gini-mutatót. Ebben az időszakban reálértéken minden decilis jövedelmei estek, a legnagyobbat az alsó deciliseké, valamint a legfelső decilisé. A válság a reáljövedelmek csökkenése mellett a foglalkozási polarizáció révén is kifejtette hatását. A munkanélküliség növekedése azonban (szerencsére) nagyobb mértékben érintette azokat a háztartásokat, amelyekbe korábban legalább két kereső volt.

1.1. táblázat Az egy főre jutó háztartási jövedelmek személyek közötti eloszlásának fontosabb egyenlőtlenségi mutatói Magyarországon, 1987–2009

	1987	1992	1996	2000	2003	2005	2007	2009
Az egyes személyi decilisek átlagjövedelmei								
Alsó decilis	2352	3653	5707	10668	17149	20803	24205	23193
2.	3161	5612	8751	16278	26177	31108	35628	36363
3.	3621	6556	10986	19830	32247	38335	44035	46048
4.	4043	7293	12855	23210	38097	44948	51144	53632
5.	4479	7994	14602	26425	43417	51408	57923	62042
6.	4944	8711	16325	29712	48441	57260	64992	70661
7.	5499	9715	18134	33318	54778	64300	71818	78978
8.	6208	11112	20737	38276	63190	73726	81400	90642
9.	7301	13440	25352	46741	76771	91070	97717	109480
Felső decilis	11014	21776	42835	80752	138885	158497	163955	167167
Átlag	5262	9587	17627	32517	53900	63117	69258	73816
Fontosabb egyenlőtlenségi mutatók (személyi eloszlásból)								
P10/p50	0,61	0,60	0,48	0,51	0,49	0,51	0,50	0,46
P90/p50	1,73	1,83	1,91	1,93	1,92	1,92	1,78	1,89
P90/P10	2,81	3,07	3,95	3,78	3,90	3,78	3,53	4,11
S1	4,5	3,8	3,2	3,3	3,2	3,3	3,5	3,1
S5+S6	17,9	17,4	17,5	17,3	17,1	17,1	17,7	18,0
S10	20,9	22,7	24,3	24,8	25,7	25,1	23,6	22,6
S10/S1	4,6	6,0	7,5	7,6	8,1	7,6	6,8	7,2
Robin Hood index	17,0	18,5	20,7	21,2	21,8	21,4	19,9	20,5
Gini-együttható	0,244	0,266	0,300	0,306	0,316	0,308	0,288	0,292
N	56459	5538	4972	5253	5909	5209	5054	4849

Forrás: 1962–2003 között KSH jövedelemfelvétel, valamint MHP (B) I–VI. hullámok és TÁRKI Háztartás Monitor 1998–2003 alapján Tóth (2005) 2005–2009: TÁRKI Háztartás Monitor. Az 1992 és 2007 közötti években a feltüntetett év az adatfelvétel éve. A referencia időszak az előző év áprilisától az adott év márciusáig tart az 1992–2001 felvételekben és október–szeptember a 2003, 2005, 2007 évi felvételben. 2009-re vonatkozóan az adatfelvétel 2010 február–márciusban zajlott.

1.2. táblázat Ekvivalens ($e=0.73$) jövedelmek személyi eloszlása 1987 és 2009 között a jövedelemeloszlás különböző részeire érzékeny mutatók alapján

	1987	1992	1996	2000	2003	2005	2007	2009
Felső sávra érzékeny mutatók								
P90/P50	1,69	1,86	1,90	1,92	1,92	1,91	1,74	1,81
GE(2)	0,116	0,168	0,236	0,207	0,261	0,260	0,205	0,155
A(0,5)	0,046	0,059	0,071	0,072	0,078	0,073	0,064	0,062
Középső sávra vagy az eloszlás két szélére szimmetrikusan érzékeny mutatók								
S10/S1	4,55	5,52	6,62	6,63	7,30	6,68	6,00	6,35
P90/P10	2,8	3,1	3,6	3,5	3,58	3,42	3,16	3,53
GE(0)	0,092	0,119	0,143	0,147	0,156	0,145	0,127	0,128
GE(1)	0,097	0,127	0,156	0,155	0,175	0,163	0,140	0,128
Gini	0,236	0,263	0,290	0,292	0,302	0,291	0,271	0,272
A(1)	0,088	0,112	0,133	0,137	0,144	0,135	0,119	0,120
Alsó sávra érzékeny mutatók								
P10/P50	0,60	0,59	0,54	0,55	0,54	0,56	0,55	0,51
A(2)	0,164	0,219	0,244	0,294	0,259	0,243	0,228	0,233

Forrás: 1987: KSH Jövedelem Felvétel, 1992, 1996: HHP, 2001, 2003, 2005, 2007, 2009: Társi Háztartás Monitor.

1.3. táblázat Empirikus becslés az egyes jövedelmi kategóriák létszámára (az egy főre jutó jövedelem medián-értékének százalékában meghatározott csoportok, százalék, illetve ezer fő)

	1987	1992	1996	2000	2003	2005	2007	2009
Százalékos megoszlás								
„jómódúak” (akiknek a medián kétszeresénél több a jövedelme)	6	7	9	9	9	9	7	8
„felső-középréteg” (a medián 120–200%-a)	27	25	23	25	25	25	25	27
„középréteg” (a medián 80–120%-a)	39	42	35	34	34	33	36	31
„alsó középréteg” (a medián 50–80%-a)	24	20	21	23	22	24	22	22
„szegények” (50% alatt)	4	6	12	9	11	10	10	12
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100
Népességbecslés, ezer fő								
„jómódúak” (akiknek a medián kétszeresénél több a jövedelme)	599	737	919	920	882	899	715	765
„felső-középréteg” (a medián 120–200%-a)	2848	2583	2415	2596	2546	2514	2476	2738
„középréteg” (a medián 80–120%-a)	4120	4326	3654	3424	3418	3342	3684	3120
„alsó középréteg” (a medián 50–80%-a)	2533	2085	2136	2351	2191	2373	2215	2235
„szegények” (50% alatt)	410	643	1197	930	1105	969	983	1208
Szegénységbecslés*, alsó és felső határok, ezer fő								
Felső	432	700	1299	1004	1182	1047	1065	1241
Alsó	398	583	1105	849	1030	887	901	1175
népesség az év elején összesen, ezer fő								
	10509	10374	10321	10222	10142	10096	10066	10013

*sztderd hiba alapján, 95 százalékos megbízhatósági szinten

Forrás: 1987: KSH jövedelemfelvétel. 1992–1996: Magyar Háztartás Panel. 2000–2009: TÁRKI Háztartás Monitor

1.4. táblázat Jövedelemegyenlőtlenség és relatív jövedelmi szint egyes társadalmi csoportokon belül, 1987–2009

Megnevezés	Az adott társadalmi csoporton belüli jövedelemegyenlőtlenség mértéke, e = 0,73 ekvivalens jövedelem személyi eloszlására számolva (MLD×1000)							Az adott társadalmi csoport átlagos ekvivalens jövedelmének aránya a népességátlag százalékában ($\lambda_k = \mu_d/\mu$)						
	1987	1992	1996	2000	2005	2007	2009	1987	1992	1996	2000	2005	2007	2009
Összesen	92	121	143	147	145	127	128	100	100	100	100	100	100	100
Településtípus														
Falu	85	119	121	127	132	118	129	96	92	84	85	82	89	86
Város	90	93	130	137	121	108	112	100	96	98	97	101	96	98
Budapest	105	149	135	138	158	141	100	111	128	138	135	133	134	135
A háztartásfő neme														
Férfi	n.a.	118	145	148	150	128	132	n. a.	103	102	101	102	102	102
Nő	n.a.	119	131	141	112	123	107	n. a.	86	90	97	90	92	92
A háztartásfő kora														
–35	92	108	133	174	131	122	145	91	94	93	100	95	98	97
36–59	82	122	164	156	167	147	147	109	107	107	102	103	102	100
60+	92	113	82	90	91	84	76	85	88	89	94	96	97	100
A háztartásfő iskolázottsága														
Alapfokú	86	121	109	109	85	85	92	91	80	73	75	70	75	72
Szakmunkás	80	74	106	103	92	89	97	96	96	92	89	86	88	89
Középfokú	86	87	107	111	126	105	92	111	110	114	116	110	105	112
Felsőfokú	81	120	109	156	146	147	108	129	150	163	159	156	147	153
A háztartásfő foglalkoztatottsági státusza														
Egyedül foglalkoztatott	108	125	159	172	188	138	120	88	97	98	99	97	92	99
Foglalkoztatott, más foglalkoztatott is van a háztartásban	76	99	115	125	110	119	104	111	117	121	118	120	123	125
Inaktív	262	155	176	188	197	91	145	53	73	65	69	65	60	61
Nyugdíjas	76	89	97	98	81	69	77	75	75	82	86	84	85	87
Nyugdíjas, de	59	73	83	78	97	78	77	105	103	104	106	97	101	107

Megnevezés	Az adott társadalmi csoporton belüli jövedelemegyenlőtlenség mértéke, e = 0,73 ekvivalens jövedelem személyi eloszlására számolva (MLD×1000)							Az adott társadalmi csoport átlagos ekvivalens jövedelmének aránya a népességátlag százalékában ($\lambda_k = \mu/\mu$)						
	1987	1992	1996	2000	2005	2007	2009	1987	1992	1996	2000	2005	2007	2009
van foglalkoztatott is a háztartásban														
Gyermekek száma a háztartásban														
0	102	123	129	128	144	115	115	105	104	112	108	109	110	112
1	79	107	144	156	124	134	113	105	103	100	102	102	100	98
2	76	103	129	118	133	121	126	95	101	96	89	90	89	82
3+	79	147	141	214	112	90	76	75	77	72	71	68	69	63
A háztartás fő etnikuma														
Nem cigány	n. a.	112	132	134	140	120	118	n. a.	102	103	103	103	102	103
Cigány	n. a.	191	132	128	96	158	100	n. a.	62	46	45	58	63	53

Forrás: 1987: KSH jövedelemfelvétel, 1992–1996: MHP I és V. hullámok, 2000: Társi Háztartás Monitor 2000, 2005, 2007, 2009
(a) A 2000. év helyett 2001-es adatok

1.5. táblázat A teljes jövedelemegyenlőtlenség tényezőkre bontása különböző dimenziók szerint, 1987–2009

Év	MLD×1000	Csoporton belüli egyenlőtlenség, százalék (teljes MLD = 100)	Csoportok közötti egyenlőtlenség, százalék (teljes MLD = 100)
Településtípus			
1987	92	98	2
1992	121	94	6
1996	143	89	11
2000	147	91	9
2001	145	88	12
2003	158	92	8
2005	145	91	9
2007	127	91	9
2009	128	91	9
A háztartásfő neve			
1987	92	n. a.	n. a.
1992	121	98	2
1996	143	99	1
2000	147	100	0
2001	145	99	1
2003	158	99	1
2005	145	99	1
2007	127	99	1
2009	128	99	1
A háztartásfő életkora			
1987	92	94	6
1992	121	97	3
1996	143	98	2
2000	147	100	0
2001	145	97	3
2003	158	98	2
2005	145	100	0
2007	127	100	0
2009	128	100	0
A háztartásfő iskolázottsága			

Év	MLD×1000	Csoporton belüli egyenlőtlenség, százalék (teljes MLD = 100)	Csoportok közötti egyenlőtlenség, százalék (teljes MLD = 100)
1987	92	92	8
1992	121	82	18
1996	143	75	25
2000	147	77	23
2001	145	73	27
2003	158	75	25
2005	145	75	25
2007	127	79	21
2009	128	76	24
A háztartás foglalkoztatottsága			
1987	92	88	12
1992	121	85	15
1996	143	86	14
2000	147	89	11
2001	145	86	14
2003	158	80	20
2005	145	89	11
2007	127	83	17
2009	128	81	19
A gyermekek száma			
1987	92	95	5
1992	121	97	3
1996	143	94	6
2000	147	95	5
2001	145	95	5
2003	158	91	9
2005	145	93	7
2007	127	92	8
2009	128	88	12
A háztartás fő etnikuma (cigány származás)			
1987	n. a.	n. a.	n. a.
1992	121	96	4
1996	143	93	7

Év	MLD×1000	Csoporton belüli egyenlőtlenség, százalék (teljes MLD = 100)	Csoportok közötti egyenlőtlenség, százalék (teljes MLD = 100)
2000	147	n.a.	n.a.
2001	145	93	7
2003	158	91	9
2005	145	95	5
2007	127	96	4
2009	128	92	8

1.6. táblázat: Az egyes háztartástípusok jövedelmi összetétele 2000-ben, 2005-ben, 2007-ben és 2009-ben (%)

Jövedelemtípus	Összesen					Háztartásfő foglalkoztatott, más nem					Háztartásfő és más is foglalkoztatott				
	2000	2005	2007	2009		2000	2005	2007	2009		2000	2005	2007	2009	
Placi jövedelmek	61	56	56	54		73	68	68	72		86	85	86	87	
Kereset	58	51	53	51		70	64	66	69		84	78	81	81	
Tőkehozadék	2	5	3	3		2	5	2	3		2	8	5	6	
Társadalombiztosítási jövedelmek	32	37	35	39		18	22	18	20		7	9	8	7	
Nyugdíjak	28	35	32	36		12	17	13	14		3	6	6	5	
Munkanélküli járadék	1	1	1	1		1	1	1	1		0	1	0	1	
Anyasági támogatás	2	2	2	2		2	5	5	4		2	1	1	0	
Szociális jövedelmek	5	5	7	6		6	7	10	7		5	4	5	5	
Családi pótlék	3	2	4	4		4	3	6	5		4	3	4	5	
Segélyek	1	1	1	1		1	2	1	1		0	1	0	0	
Háztartás transzfer és egyéb jövedelem	2	2	3	1		3	2	4	2		2	2	1	1	
Elemek összege,%	100	100	100	100		100	100	100	100		100	100	100	100	
Elemek összege az összesből,%	86	86	79	81		90	86	81	84		81	82	74	74	
Nem bontott jövedelmek	14	14	21	19		10	14	19	16		19	18	26	26	
Háztartás éves összes jövedelme	100	100	100	100		100	100	100	100		100	100	100	100	
A háztartás összes jövedelme, Ft	1018060	1870323	2041313	2166254		1026671	1942754	1891370	2063755		1556033	2944428	3221159	3466819	
2000=100	100	184	201	213		100	189	184	201		100	189	207	223	
Adott évi átlag=100%	100	100	100	100		101	104	93	95		153	157	158	160	
N=	2013	2254	2002	1960		371	592	450	468		548	589	515	453	
Népességarány,%	100	100	100	100		18	26	23	24		27	26	27	23	

Megjegyzés: Összes háztartás-jövedelmek és jövedelmi elemek átlaga az adott csoportba tartozó háztartások között.

1.6. táblázat: Az egyes háztartástípusok jövedelmi összetétele 2000-ben, 2005-ben, 2007-ben és 2009-ben (folytatás)

Jövedelem típus	Háztartásfő munkanélküli vagy inaktív					Háztartásfő nyugdíjas, foglalkoztatott nincs					Háztartásfő nyugdíjas, foglalkoztatott van				
	2000	2005	2007	2009	2000	2005	2007	2009	2000	2005	2007	2009	2000	2005	2007
Placi jövedelmek	52	52	38	51	13	5	5	3	59	56	44	40			
Kereset	51	44	37	50	10	4	4	3	57	54	44	38			
Tőkehozadék	1	9	1	1	3	1	1	0	2	2	0	2			
Társadalombiztosítási jövedelmek	28	29	31	27	83	91	91	94	37	38	44	54			
Nyugdíjak	17	21	19	16	82	91	91	93	35	36	45	52			
Munkanélküli járadék	6	4	8	8	0	0	0	0	1	1	1	0			
Anyasági támogatás	3	4	6	4	0	0	0	0	1	0	1	1			
Szociális jövedelmek	13	16	26	20	2	2	2	2	2	4	5	4			
Családi pótlék	6	5	12	10	1	0	1	1	2	2	3	3			
Segélyek	4	6	5	5	1	1	1	1	1	1	1	1			
Háztartás transzfer és egyéb jövedelem	7	2	0	2	2	2	2	1	2	2	5	2			
Elemek összege,%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100			
Elemek összege az összesből,%	94	89	83	85	92	93	87	91	77	81	76	74			
Nem bontott jövedelmek	6	11	17	15	8	7	13	9	23	19	24	26			
Háztartás éves összes jövedelme	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100			
A háztartás összes jövedelme, Ft	789778	1398708	1473908	1606949	630811	1186990	1277503	1448723	1288335	2288645	2655660	2824792			
2000=100	100	177	187	203	100	188	203	230	100	178	206	219			
Adott évi átlag=100%	78	75	73	74	62	63	63	67	127	122	130	130			
N=	218	181	139	203	737	718	671	709	138	137	143	126			
Népességarány,%	11	8	7	10	37	32	35	36	7	6	7	6			

1.7. táblázat Egyes háztartási jövedelelemek és ezek összegének egyenlőtlenségei 1992–2009, Gini-együtthatók (%)

	1991/92	1995/96	1999/00	2000/01	2003	2005	2007	2009
Piaci jövedelmek	46,6	50,1	54,8	52,4	45,2	45,0	44,1	43,1
Egyéb nem állami	64,3	65,8	70,1	73,9	85,9	74,3	78,9	65,5
Újraelosztás előtti jövedelmek	47,2	50,4	55,4	53,3	53,5	52,3	51,1	49,6
Szociális jövedelmek	37,3	37,9	40,6	43,6	45,7	47,3	41,8	34,4
Társadalombiztosítási jövedelmek	31,8	37,9	37,1	39,8	39,1	36,1	38,2	37,6
Újraelosztás előtti + szociális jövedelmek	45,1	48,4	53,3	51,6	53,5	51,7	50,7	49,0
Imputálás előtti jövedelmek összesen	29,5	30,8	33,0	33,1	36,7	32,8	33,7	31,7
Imputálás utáni összes, ekvivalens jövedelmek/háztartás	26,7	28,4	29,6	29,7	32,2	28,4	26,9	26,3

Forrás: Magyar Háztartás Panel (A), I–IV. hullám, TÁRKI Háztartás Monitor 1998–2009

Megjegyzés: a táblázatban a Gini-értékek mindig a háztartások egy fogyasztási egységre jutó, nem nulla jövedelmeinek koncentrációját mutatják. Mérési egység: háztartás.

Megjegyzések: Transzferek előtti jövedelmek = piaci jövedelmek (munkából és vagyonból származó) + más nem állami juttatások.

1.8. táblázat Az egyes társadalmi jövedelmek és az összes háztartási jövedelem kumulált megoszlása, a háztartások ekvivalens jövedelmei alapján definiált jövedelmi ötödökben (%)

Év	1.	2.	3.	4.	5.	Összesen
Nyugdíjak						
1991/92	16,2	23,7	23,9	18,2	17,9	100,0
1992/93	15,6	22,0	24,6	20,5	17,3	100,0
1995/96	10,9	21,3	25,6	22,8	19,4	100,0
1996/97	9,7	19,1	25,7	26,1	19,5	100,0
1999/00	12,0	21,4	24,0	24,9	17,8	100,0
2000/01	12,2	23,0	24,4	24,1	16,3	100,0
2003	12,4	21,2	24,9	23,6	17,9	100,0
2005	10,3	20,0	25,5	23,2	21,0	100,0
2007	11,1	22,4	23,2	23,1	20,3	100,0
2009	9,7	18,6	23,5	27,2	21,0	100,0
Munkanélküli járadék						
1991/92	24,1	22,7	16,3	26,1	10,8	100,0
1992/93	30,9	20,7	17,9	22,0	8,4	100,0
1995/96	32,2	25,5	19,6	15,4	7,4	100,0
1996/97	39,8	18,4	13,7	22,6	5,6	100,0
1999/00	47,8	18,3	10,7	9,9	13,3	100,0
2000/01	34,3	22,8	23,6	11,6	7,6	100,0
2003	38,8	23,8	13,8	13,0	10,6	100,0
2005	28,9	23,4	16,7	23,1	8,0	100,0
2007	41,9	17,5	10,5	13,7	16,3	100,0
2009	52,5	15,5	16,0	9,5	6,6	100,0

Év	1.	2.	3.	4.	5.	Összesen
Anyasági támogatások						
1991/92	14,9	22,9	26,1	21,4	14,8	100,0
1992/93	17,5	23,7	21,7	23,7	13,3	100,0
1995/96	35,6	18,4	16,4	17,1	12,6	100,0
1996/97	39,4	17,4	19,4	12,5	11,4	100,0
1999/00	33,2	15,5	19,5	14,8	17,1	100,0
2000/01	32,8	20,5	16,0	17,1	13,6	100,0
2003	37,2	20,2	16,6	13,3	12,8	100,0
2005	37,4	17,4	14,5	10,2	20,6	100,0
2007	30,9	20,9	17,5	18,7	12,0	100,0
2009	35,0	20,8	18,3	15,1	10,9	100,0
Segélyek						
1991/92	21,3	15,7	26,0	18,0	18,9	100,0
1992/93	30,8	16,2	18,7	22,9	11,4	100,0
1995/96	29,9	14,5	25,0	17,0	13,6	100,0
1996/97	36,2	24,2	14,5	14,7	10,4	100,0
1999/00	52,8	14,9	15,8	6,7	9,8	100,0
2000/01	49,8	22,5	9,8	15,6	2,3	100,0
2003	49,3	22,2	10,8	6,9	10,8	100,0
2005	47,9	22,7	12,2	9,8	7,5	100,0
2007	39,7	22,0	16,9	9,5	12,0	100,0
2009	49,4	18,5	17,9	13,2	1,0	100,0

1.8. táblázat Az egyes társadalmi jövedelmek és az összes háztartási jövedelem kumulált megoszlása, a háztartások ekvivalens jövedelmei alapján definiált jövedelmi ötödökben (%) (folytatás)

Év	1.	2.	3.	4.	5.	Összesen
Családi pótlék						
1991/92	14,1	17,7	22,9	26,7	18,6	100,0
1992/93	17,3	18,6	22,8	23,1	18,2	100,0
1995/96	28,9	18,3	18,6	19,2	15,0	100,0
1996/97	35,0	16,9	19,1	17,7	11,3	100,0
1999/00	34,0	15,0	19,1	18,5	13,5	100,0
2000/01	32,8	17,6	14,1	15,9	19,6	100,0
2003	35,6	20,0	16,9	13,3	14,2	100,0
2005	35,1	20,9	14,2	14,7	15,1	100,0
2007	35,4	19,7	19,6	16,1	9,1	100,0
2009	40,4	23,6	14,1	12,7	9,2	100,0
Összes jövedelem						
1991/92	7,9	12,0	17,0	24,0	39,1	100,0
1992/93	8,9	12,8	17,3	23,0	38,0	100,0
1995/96	9,1	12,0	16,5	22,8	39,5	100,0
1996/97	9,5	12,5	16,5	23,0	38,6	100,0
1999/00	9,1	13,4	16,8	21,6	39,1	100,0
2000/01	8,9	13,4	16,9	21,8	39,0	100,0
2003	8,7	13,2	16,7	21,3	40,1	100,0
2005	9,4	13,8	17,2	21,5	38,1	100,0
2007	9,6	14,4	17,6	21,8	36,6	100,0
2009	9,1	14,7	18,2	22,0	36,0	100,0

Forrás: Magyar Háztartás Panel (A), I–IV. hullám, TÁRKI Háztartás Monitor 1998–2009

Függelék az 1. fejezethez

A használt egyenlőtlenségi mérőszámok definíciója

<i>Szóródási típusú mérőszámok</i>
Gini: $G = (1/2n(n-1)) \sum_{i=1, \dots, n} \sum_{j=1, \dots, n} y_i - y_j $.
Általánosított Entrópia Mérőszám: $GE(\alpha) = (1/(\alpha^2 - \alpha)) [(1/n) \sum_{i=1, \dots, n} (y_i/\mu)^\alpha - 1]$, ha $\alpha \neq 0, 1$
$GE(0) = MLD = (1/n) \sum_{i=1, \dots, n} \log(\mu/y_i)$, ha $\alpha = 0$ és
$GE(1)$ (Theil-index) $= (1/n) \sum_{i=1, \dots, n} (y_i/\mu) \log(y_i/\mu)$, ha $\alpha = 1$.
$GE(2) = 1/\mu [1/n (\sum_{i=1, \dots, n} (y_i - \mu)^2)]^{1/2}$
Atkinson-index: $A_\varepsilon = 1 - [(1/n) \sum_{i=1, \dots, n} (y_i/\mu)^{1-\varepsilon}]^{1/(1-\varepsilon)}$, if $\varepsilon \geq 0$, de $\varepsilon \neq 1$ míg $A_\varepsilon = 1 - \exp[(1/n) \sum_{i=1, \dots, n} \ln(y_i/\mu)]$, ha $\varepsilon = 1$ és $\exp(.) = e^{(.)}$.
Ahol n a mintában szereplő megfigyelések száma, y_i az i -edik egység jövedelme, μ az összes y_i számtani átlaga, míg α és ε olyan paraméterek, amelyeket attól függően adunk, hogy milyen súlyt szánunk a jövedelemeloszlás különböző szintjein elhelyezkedő megfigyelési egységek jóléti szintjének. Az α alacsonyabb értékei mellett a parametrizált mérőszámok a jövedelemeloszlás alsó szélére lesznek érzékenyek, míg α magasabb értékei esetén a mérőszámok a jövedelemeloszlás felső részére lesznek inkább érzékenyek.
<i>Eloszlási típusú mérőszámok</i>
P10: a legalsó jövedelmi decilis felső töréspontjának aránya a medián (P50) jövedelemhez, százalék
P90: a legfelső decilis alsó töréspontjának aránya a medián (P50) jövedelemhez, százalék
S1, S5, S6 és S10: a legalsó, az ötödik, a hatodik és a legfelső jövedelmi decilis részesedése az összes jövedelemből
Robin Hood index: az egyenlő eloszlás esetén várható decilis arányoktól való eltérések összege

Az egyenlőtlenségek tényezőkre bontásának leírása

Az egyenlőtlenségek mértékének tényezőkre bontásához az átlagos logaritmikus eltérés (*MLD, mean logarithmic deviation*) mutatót használjuk, amelyet a következőképpen definiálhatunk:

$$MLD = GE(0) = (1/n) \sum_{i=1, \dots, n} \log(\mu/y_i),$$

ahol n a mintában szereplő megfigyelési egységek száma, y_i az i -edik megfigyelési egység jövedelme, μ az összes y_i számtani átlaga. Az MLD-mutatót tehát lényegében úgy kapjuk, hogy az eloszlás egyedi értékeivel elosztjuk az átlagértéket, majd a kapott értékek logaritmusainak átlagát vesszük.

Mivel az MLD mutató additív módon tényezőkre bontható (*Shorrocks* [1980]), tehát a vele bizonyos $D(y)$ eloszlásra mért egyenlőtlenségek nagysága előállítható a $D(y_i)$ által magában foglalt, egymást kölcsönösen kizáró résznépességek egyenlőtlenségi értékeinek összegeként, *Jenkins* [1995] alapján segítségével tényezőkre bonthatjuk az egyenlőtlenségeket. Ha v_k a népesség k részhalmazának aránya a teljes népességben, tehát $v_k = n_k/n$, továbbá λ_k a k népességcsoport átlagjövedelmének aránya a népesség egészének átlagjövedelméhez, tehát $\lambda_k = \mu_k/\mu$, és θ_k a k népességcsoport részesedése a népesség összes jövedelméből, tehát $\theta_k = v_k/\lambda_k$ az MLD-index segítségével kifejezett teljes egyenlőtlenség felbontható két komponens összegére:

$$MLD = \sum_k v_k MLD_k + \sum_k v_k \log(1/\lambda_k).$$

A kifejezés első része a „csoporton belüli” egyenlőtlenséget jelöli: ez az egyes résznépességeken belüli egyenlőtlenségek súlyozott átlaga. A kifejezés második része a „csoportok közötti” egyenlőtlenséget mutatja, ami nem más, mint az egyenlőtlenségnek az a mértéke, ami akkor állna fenn, ha a részhalmazok minden egyes tagjának a jövedelmét pontosan a csoport átlagával helyettesítenénk be. Mivel a csoportokon belüli és a csoportok közötti egyenlőtlenség összege pontosan megegyezik az összes egyenlőtlenség nagyságával, az egyes komponenseket százalékos

formában is felírhatjuk.

Az időbeli változások nyomon követésére szükség lehet az egyenlőtlenség *változásának* tényezőkre bontására. Az MLD két időpont, t és $t + 1$ közötti változása (ΔMLD) a következőképpen írható fel (*Mookherjee–Shorrocks* [1982] nyomán *Jenkins* [1995]):

$$\begin{aligned}\Delta\text{MLD} &\equiv \text{MLD}_{(t+1)} - \text{MLD}_{(t)} = \sum_k \bar{v}_k \Delta\text{MLD}_{(k)} + \sum_k \text{MLD}_{(k)} \Delta \bar{v}_k - \sum_k [\log(\lambda_k)] \Delta v_k - \sum_k \bar{v}_k \Delta \log(\lambda_k) \\ &\equiv \underbrace{\sum_k \bar{v}_k \Delta\text{MLD}_{(k)}}_{[A \text{ komponens}]} + \underbrace{\sum_k \text{MLD}_{(k)} \Delta \bar{v}_k}_{[B \text{ komponens}]} - \underbrace{\sum_k [\log(\lambda_k)] \Delta v_k}_{[C \text{ komponens}]} + \underbrace{\sum_k (\bar{\theta}_k - \bar{v}_k) \Delta \log(\mu_k)}_{[D \text{ komponens}]},\end{aligned}$$

ahol az aláhúzott kifejezések a t és a $t + 1$ periódusra vonatkozó értékek átlagát jelölik.

Azért, hogy a különböző dimenziók mentén megvalósított tényezőtörtések könnyebben értelmezhetők legyenek, érdemes a változások *arányait* figyelembe venni, ezért a 2.9. táblázatban feltüntetjük az egyenlőtlenségváltozás mértékét a kiinduló időpontra vonatkozó érték százalékában. ($\%\Delta\text{MLD} \equiv \Delta\text{MLD}/\text{MLD}_{(t)}$). A fenti tényezőkre bontás egyes komponensei közül az A komponens az egyenlőtlenség növekedésének „tisztá” hatását jelöli (ez a csoporton belüli egyenlőtlenség növekedésének köszönhető), a B és C komponensek az egyes részhalmazok népességarányaiban bekövetkezett strukturális hatásokat mutatják, míg a D komponens méri az egyes csoportok relatív jövedelmeiben bekövetkezett változások hatását (*Jenkins* [1995]).

2. Jövedelmi szegénység Magyarországon 2007 és 2009 között (Gábos András – Szivós Péter)

2.1. Bevezetés

Tanulmányunkban a relatív jövedelmi szegénység jellemzőit vizsgáljuk a magyar társadalomban a TÁRKI 2009-es háztartásvizsgálatának adatai alapján. A relatív jövedelmi szegénység koncepcióját használjuk, amely a háztartások, illetve azok tagjainak szegénységét az alapján határozza meg, hogy jövedelmüket a társadalom többi tagjainak jövedelméhez hasonlíttja. A korábbi adatközléshez hasonlóan a laekeni indikátor-rendszer megfelelő elemeire támaszkodunk a jövedelmi szegénység bemutatásakor. Eszerint a szegénységi küszöböt főszabályként az OECD2-skálával számított ekvivalens mediánjövedelem 60 százalékában határozzuk meg. Ez egyben azt is jelenti, hogy a korábban elkezdett idősorokat kiegészítjük a legfrissebb eredményekkel.

A szegénység természetét nyilvánvalóan nemcsak a háztartások jövedelmi helyzetének bemutatásával lehet leírni. A kirekesztettségnek a jövedelmi helyzet csak egy, igaz – meggyőződésünk szerint – legfontosabb eleme, mindazonáltal tanulmányunk a relatív jövedelmi szegénység leírását tűzi ki célul. Teszi ezt úgy, hogy a korábbiakhoz képest hangsúlyosabban beemeli az elemzésbe a háztartások munkaerő-piaci jellemzőit. A szegénységi ráta mellett bemutatjuk a szegénységi rés alakulását, megvizsgáljuk a szegénység kiterjedését demográfiai metszetekben és a szegények összetételének néhány jellemzőjével zárjuk tanulmányunkat.

2.2. A jövedelmi szegénység Magyarországon

Magyarországon 2009-ben – a bevezetőben már említett szempontok szerint választott módszertan mellett – a teljes népesség 14 százalékát tekinthetjük szegénynek (2.1. táblázat). Összehasonlítva a korábbi adatokkal, azt látjuk, hogy a relatív jövedelmi szegénység 2007-hez képest mintegy másfél százalékponttal (statisztikailag is szignifikáns mértékben) emelkedett, a 2000-es évek szinten maradó periódusa után. Korábban, a kilencvenes évek elejétől követve a szegénység alakulását, megfigyelhettük, hogy a kilencvenes évek első felében tapasztalt egyértelmű növekedést az évtized végére egy enyhe csökkenés követte. Az azóta eltelt néhány év nem adott egyértelmű képet a folyamat irányáról, enyhe ingadozás mellett a szegénység általános mértékének stagnálását figyelhettük meg.

Mielőtt elemzésünkben tovább lépnénk, egy módszertani elemre ki kell térni, amely a szegénységgel kapcsolatos értékeket, mértékeket befolyásolja. A jövedelem alapértelmezésben a háztartás rendelkezésére álló, tehát adózás utáni és a társadalmi transzferekkel együtt számított bevételét jelenti – a TÁRKI Monitor vizsgálat is ezt méri, nettó megközelítésben. A háztartásjövedelem háztartástagokhoz allokálásának módszere az ún. ekvivalencia-skála használata, tehát az egyes személyek háztartáson belüli fogyasztási súlyának alkalmazása. A legegyszerűbb és legismertebb eljárás, ha egy főre jutó jövedelmet számítunk, tehát minden személyt egy fogyasztási egységnek tekintünk, függetlenül attól,

hogy mekkora és milyen összetételű háztartásban él. Ez az eljárás azonban nem veszi figyelembe a háztartások méretgazdaságosságát, vagyis azt a tényt, hogy a háztartások fogyasztási szükséglete nem nő egyenes arányban a háztartás létszámával, valamint azt sem, hogy a fogyasztás életkor szerinti eltérő lehet. Könnyen belátható, hogy a háztartások jövedelmeinek összehasonlítása, a társadalom tagjainak a jövedelemegyenlőtlenségi rendszerben elfoglalt helye, és így a különböző társadalmi-demográfiai paraméterekkel rendelkező személyek szegénységi kockázata szempontjából nem indifferens az ekvivalencia-skála megválasztása. Az elméleti és empirikus megalapozású ekvivalencia-skálák száma meglehetősen nagy, a nemzetközi szakirodalom azonban ezeknek csak szűk körét használja. Ezek közül is a legelterjedtebb az ún. OECD-skála (továbbiakban OECD1-skála), amely a háztartásfőhöz 1, minden további 16 éves vagy idősebb háztartástaghoz 0,7, a 15 éves vagy fiatalabb gyermekekhez pedig 0,5 fogyasztási egységet rendel. A kutatók egy része ennél adekvátabbnak érzi az előbbi skála egy módosított változatát (a továbbiakban OECD2-skála), mely a háztartásfőhöz 1, minden 14 éves vagy idősebb háztartástaghoz 0,5 és minden 14 év alatti gyermekhez 0,3 fogyasztási egységet rendel. Mindezek mellett létezik a méretgazdaságot egy elaszticitási együttható segítségével figyelembe vevő módszer is, amely a háztartás méretének hatványával határozza meg a háztartástagok fogyasztási súlyát.

A különböző, esetünkben szegénységi mutatószámai nemzetközi összehasonlíthatóságának érdekében szükséges, hogy – az indikátorok tartalma és az adatgyűjtés fő jellemzőinek azonossága mellett – a számításuk során használt módszertan is egységes legyen. A téma vizsgálatában érdekelt nemzetközi szervezetek, például az ENSZ, OECD vagy a Világbank, törekszenek is erre. 2001 óta az Európai Unió is hasonlóan jár el, mikor az ekvivalens jövedelem számításakor az OECD2-es skálát használja.

A 2.2 táblában bemutatjuk a különböző skálákkal számított szegénységi rátákat. A hosszú távú trendek tekintetében nincs nagy eltérés a különböző módszertanok mentén, bár meg kell jegyezni, hogy például 2003-2005 között az elmozdulás iránya is eltér egymástól a különböző skálák alkalmazásával. Jelen tanulmányunk szempontjából a legfontosabb megállapításunk az, hogy 2009-ben mindhárom skála alkalmazása esetén a szegénységi ráták szignifikánsan megemelkedtek az előző mért értékekhez képest.

A szegénység mélységét, tehát a szegénységből való kikerüléshez szükséges erőfeszítés nagyságát mutató és ugyancsak a laekeyi indikátorrendszer részét képező relatív medián szegénységi rés 2009-ben emelkedett a 2007-es értékhez képest, értéke 22 százalék – minden korábbinál magasabb. Az 1992 óta tartó folyamatos emelkedést követően 2007-ben enyhe csökkenést mutatott. Értéke 1992-ben 15 százalék, 2000-ben 19 százalék, 2005-ben ugyancsak 19 százalék volt, 2007-re pedig 18 százalékra csökkent. (2.1. táblázat). E változás összhangban van a jövedelemegyenlőtlenségek alakulását mérő eredményekkel⁸, mely szerint a jövedelmek egyenlőtlenségének több mutató által jelzett növekedése részben az eloszlás alján lezajlott folyamatokra vezethető vissza.

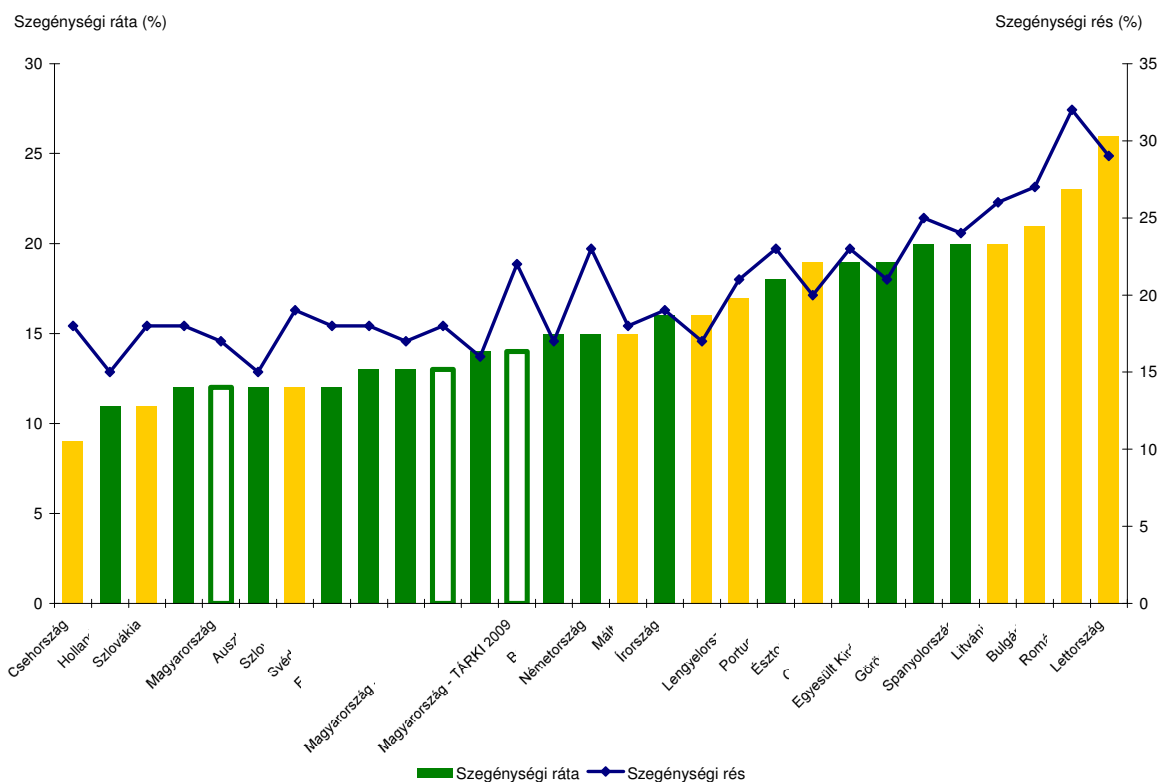
Nehéz helyzetben vagyunk akkor, amikor a TÁRKI legfrissebb szegénységi adatait akár más magyarországi adatállományokhoz, akár nemzetközi eredményekhez szeretnénk hasonlítani. Az itt közölt adatok referencia-éve két évvel későbbi időpontra vonatkozik, mint a legfrissebb magyar vagy nemzetközi adatoké. A 2.1 ábra az EUROSTAT által publikált legfrissebb eredményeket tartalmazza az EU 27 tagállamára. Bár az EUROSTAT publikációs protokollja szerint ezek 2008-as adatként vannak feltüntetve, az éves jövedelem referenciaéve - mind a szegénységi ráta, mind pedig a szegénységi rés-arány esetében –

⁸ Lásd Tóth István György tanulmányát ugyanebben a kötetben.

2007, kivételt ezalól csak Írország és az Egyesült Királyság képez. Ebben a kontextusban a TÁRKI adatai két évvel „fiatalabbak”, és részben tartalmazzák a gazdasági válság hatását. Ezért az ábrán összesen három adatpont jellemzi Magyarországot: a VÉKA alapján számított EUROSTAT adat, valamint a 2007-es és 2009-es TÁRKI Háztartás Monitor alapján becsült értékek.

A szegénység e két jelzőszámát uniós összehasonlításban vizsgálva, azt mondhatjuk, hogy Magyarországon a szegénység kockázata lényegesen az európai átlag alatt maradt. A KSH adatai alapján Magyarország a legalacsonyabb szegénységű országok közé tartozik, de a TÁRKI eredményei is az alsó és a középső harmad határára helyezik hazánkat. Azt is megfigyelhetjük, hogy a szegénység kiterjedtségének 2007 és 2009 közötti növekedése – amennyiben más országok helyzetét e tekintetben változatlanak tekintjük, ami a válság időszakában különösen kockázatos feltételezés – alig mozdítaná el Magyarországot ezen a képzeletbeli ranglistán.

2.1. ábra A szegénységi ráta és a szegénységi rés az Európai Unió országaiban és Magyarországon 2007-ben

Forrás: EUROSTAT, saját számítások a 2007-es és 2009-es TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

Megjegyzés. A szegénységi határt az OECD2-skálával számított ekvivalens mediánjövedelem 60 százaléka jelenti.

2.2. A szegénység és a munkaerő-piaci részvétel

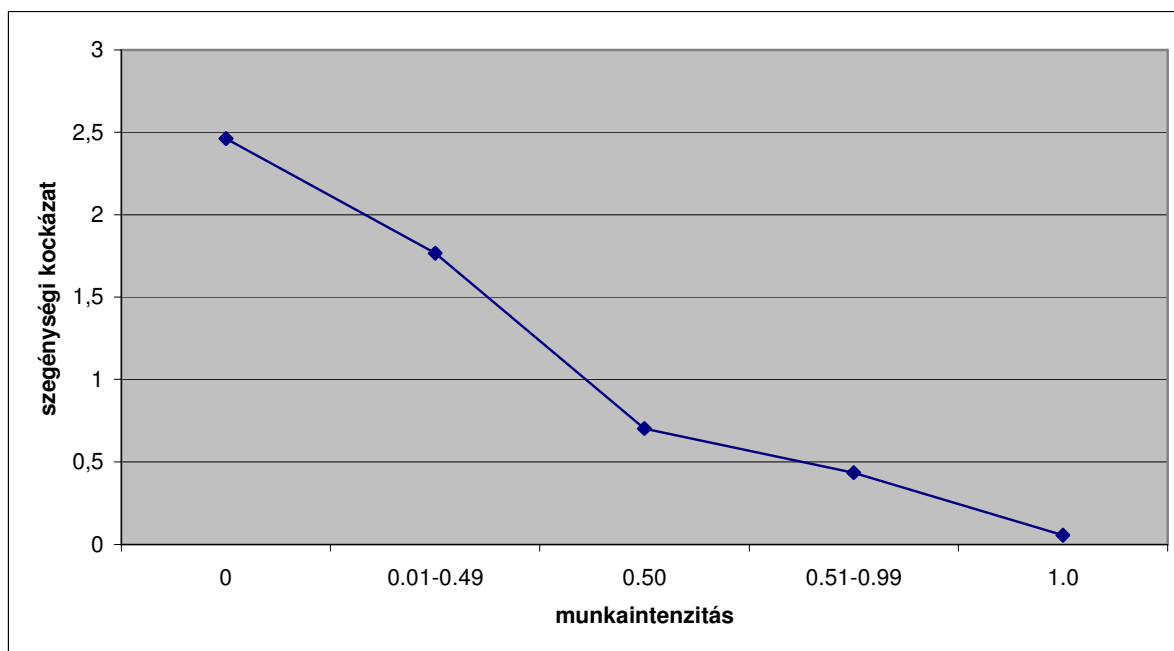
Korábbi elemzéseinkhez képest új elem a szegénységi arány munkaintenzitás és aktivitás szerinti megadása. Az előbbi azt méri, hogy a munkaképes korú háztartástagok az elméletileg lehetséges időkeretből mennyit (hány hónapot) töltöttek el foglalkoztatottként (teljes, illetve részmunkaidőben), utóbbi a háztartásfő és a többi családtag aktivitásából képez típusokat. A munkaintenzitás mutatója a laekeni indikátor-rendszer része⁹, a háztartási aktivitási típus ebben a formában nem.

A munkaintenzitás csökkenése mentén a szegénységi ráta emelkedik, a szegénységi kockázat nő (2.3 táblázat, 2.2 ábra). Míg azon háztartások tagjainak ahol minden munkaképes korú a teljes évet végigdolgozza a szegénységi kockázata 5-6 százaléka az átlagosnak, azoknál ahol e mutató értéke 0,5 ott is 70 százalék. Ennél alacsonyabb munkaintenzitási értékek esetén a szegénységi kockázat jelentősen emelkedik és a 0 értékű munkaintenzitás esetén a szegénység mértéke az átlagos két és félszerese. A kapcsolat egyértelmű és szoros.

A munkaintenzitás eloszlása jelentős mértékben különbözik az Európai Unió tagországaiban. Ezek a különbségek jellemzően a munkanélküliség és az inaktivitás mértékétől, a részmunkaidős munkavállalás gyakoriságától, valamint ezek háztartási szintű kombinálódásának az együttélési mintákkal való együttjárásától függenek. Ennek megfelelően a skandináv országokban nagyon magas az 1 vagy ahhoz közeli munkaintenzitás-érték, néhány kontinentális országban (pl. Hollandia, Belgium, Ausztria) a – másfél keresős családmódel dominanciája miatt a 0.5-1 közötti értékek, míg a dél-európai és néhány kelet-európai országban – az egykeresős családok nagy aránya miatt – a 0.5 körüli értékek aránya magas. A munkaintenzitás és a szegénységi kockázat kapcsolatát nagymértékben befolyásolja a munkaerőpiacon elérhető keresetek nagysága és a jóléti transzferek incidenciája. Ennek megfelelően, ugyanahhoz a munkaintenzitás-értékhez különböző szegénységi ráta tartozhat: a németországi nukleáris, egykeresős családok (az apa magas keresete és a családtámogatások célzottsága miatt) lényegesen kisebb valószínűséggel lesznek szegények, mint a déli tagországokban, ahol a jóléti ellátások szintje alacsony, a többgenerációs családok előfordulása gyakoribb, a regionális minták nagyon erősek, az apa keresete pedig gyakran nem elég a szegénységből való kiemelkedésre.¹⁰

⁹ A munkaintenzitás mérését a Monitor vizsgálathoz igazítottuk, némileg eltér az EU-SILC-ben alkalmazott sztenderdtől. Bővebben lásd az EU-SILC adatállomány dokumentációját és TÁRKI (2010). Az öt-kategóriás közlés sem Eurostat sztenderd. A munkaintenzitás változó és a szegénységi kockázat kapcsolatáról bővebben lásd TÁRKI (2010).

¹⁰ Erről bővebben lásd TÁRKI (2010).

2.2 ábra A szegénységi kockázat a munkaintenzitás mértéke szerint, 2009

A munkaerőpiac szegénységre gyakorolt erős meghatározó erejét tapasztaljuk akkor is, amikor a háztartások aktivitási típusait vizsgáljuk. Adataink azt mutatják, hogy azok a háztartások ahol a háztartásfő foglalkoztatott és van rajta kívül még más is alkalmazásban, nagymértékben védettek a szegénységtől – kockázatuk az átlagos érték negyede. Szintén relatíve előnyös helyzetben vannak azok a háztartások, ahol a háztartásfőn kívül nincs más kenyérkereső, illetve azok, ahol a háztartásfő nyugdíjas és van foglalkoztatott. Azok a nyugdíjas fővel rendelkező háztartások, ahol nincs aktív kereső, az átlagnál valamelyest rosszabb helyzetben vannak a jövedelmi szegénység kiterjedését nézve. A leginkább magas szegénységi rátát, magas kockázatot azokban a háztartásokban tapasztaljuk, ahol a háztartásfő munkanélküli vagy inaktív, körükben a szegénységi ráta 47 százalékos, az átlag több mint háromszorosa. Ez a mintázat 2007-ben is érvényes volt, azzal a különbséggel, hogy mérésünk szerint akkor azon háztartásokban élők szegénységi kockázata az átlagosnál magasabb volt, ahol csak a háztartásfő volt aktív.

2.3. A szegénységi ráta a főbb demográfiai változók mentén

Az általános szegénységi ráta mellett annak fontosabb társadalmi csoportok szerinti vizsgálta is részét képezik a laekeni indikátor-rendszernek. Tanulmányunkban ezek közül a demográfiai változók (életkor, háztartástípus) szerinti, valamint a harmadik szintű, tehát nemzeti hatáskörben meghatározott indikátorok fontosságára való tekintettel a roma/nem roma bontásokat mutatjuk be. Külön pontban foglalkozunk a gyermekes háztartások helyzetével. Az eredményeket a 2.4. táblázatban foglaltuk össze.

2.3.1. ÉLETKOR

A szegénység kockázata csökken az életkorral (2.4. táblázat). A legmagasabb szegénységi kockázatú életkori csoport a gyermekeké és a fiataloké. Az általános, 14

százalékos szegénységi rátával szemben a 0–15 évesek körében a szegénység 21, a 16–24 évesek körében pedig 20 százalékos. A felnőttek közül a középkorúak (25–64 évesek) esetében a szegénység kiterjedése átlagos, 14 százalék körül van. Az idős, 65 év feletti népesség szegénységi kockázata ezzel szemben alacsonyabb az átlagosnál, körükben a szegénységi ráta 4 százalék.

Az életkor és szegénység kapcsolatát időbeli összehasonlításban is vizsgálva két évvel ezelőtti megállapításaink továbbra is érvényesek. Láthatjuk, hogy ebben a dimenzióban némi átrendeződés történt a bemutatott időszak során, a legjelentősebb változás, mind dinamikáját, mind pedig mértékét tekintve, a 1990-es évek első felében történt. Míg közvetlenül a rendszerváltást követően az idősek relatív jövedelmi szegénysége volt kiugróan magas (1992-ben 22 százalék), addig a kilencvenes évek második felére már a gyermekek és a fiatalok szegénységi kockázata volt a legmagasabb, és az még ma is. A 25–49 évesek, tehát a gyermekes szülőket is magában foglaló korosztályok esetében is hasonló tendenciát látunk, de az indulásnál tapasztalt nagyon alacsony szegénységi mutatók növekedése az országos átlag közelében stabilizálódott az ezredforduló környékén. Ezzel párhuzamosan a 65 év felettiek szegénysége, tehát a jövedelemszerkezetben elfoglalt helye fokozatosan javult, szegénységi kockázatuk az évtized végére már átlag alattivá vált. Az 50–64 évesek szegénységi rátáiban kisebb ingadozásokat látunk, de esetükben az előző életkori csoporthoz hasonló átrendeződést nem figyelhetünk meg.

A rövid távú változásokra koncentrálnak, a 2007-es adatokhoz képest 2009-ben a kép még markánsabb, ugyanis a két szélső korcsoportban a trendeket kiélező változások történtek. A gyermekek (0-14 évesek) szegénységi kockázata tovább emelkedett, míg az időseké (65+ évesek) csökkent, az előbbieket szegénységi rátája az átlag másfélszerese, az utóbbiaké annak negyede-harmada.

2.3.2. HÁZTARTÁSTÍPUS ÉS ETNIKAI HOVATARTOZÁS

A háztartástípus a háztartásméret, a háztartástagok életkora és a köztük lévő kapcsolat jellegére vonatkozó információkat sűríti. Ezen ismérvek különböző kombinációja erősítheti vagy gyengítheti az elemi változók mentén megfigyelt szegénység mértékét. A 2.4. táblázat alapján megfigyelhetjük például, hogy az idős párok lényegesen alacsonyabb szegénységi kockázatot mutatnak, mint a hasonló korú, egyedül élő személyek, miközben a fiatalabbak esetében – köszönhetően az alacsony esetszámnak is – miatt nehéz megállapítani, hogy van-e hasonló kapcsolatot. Azt is láthatjuk, hogy a gyermekek jelenléte növeli a szegénység kockázatát, különösen akkor, ha a szülők legalább három gyermeket nevelnek. Ugyancsak magas kockázatot jelent az, ha a gyermekes háztartásból hiányzik az egyik szülő.

A gyermeküket egyedül nevelők (31 százalék), a három- és többgyermekes (25 százalék), valamint a nem idős egyszemélyes háztartások (17 százalék) körében volt a legmagasabb a szegénység 2009-ben Magyarországon. Ezzel szemben a gyermektelen párok és az egy gyermekesek szegénységi rátája átlag alatti. A elmúlt másfél évtized folyamatait vizsgálva láthatjuk, hogy mind a 30–64 év közötti egyedülállók, mind a gyermeküket egyedül nevelők, mind pedig a sokgyermekesek szegénységi kockázata végig lényegesen magasabb volt az átlagosnál. Az alacsony elemszám egyes háztartástípusok esetében bizonytalanná teszi a becslést, rögzíthetjük azonban, hogy – a kilencvenes évek elejétől eltekintve – az idős párok, a gyermektelen 'más' háztartások és a gyermektelen, 65 év alatti párok szegénységi rátái jellemzően átlag alattinak bizonyultak. Míg korábban azonban megfigyelhettük az, hogy egy gyermeket nevelő párok átlagosnál alacsonyabb

szegénységi kockázatúak, addig 2007-ben az egygyermekes párok körében a szegénységi előfordulásának valószínűsége átlagos volt.

Ismét az elmúlt két év során történt változásokat kiemelve: a legnagyobb ráta növekedés a 'más háztartás gyermekkel' és az egyszülős háztartásoknál történt, e két típusnál 6-7 százalékpontos emelkedést regisztráltunk, az átlagos 1-2 ponttal szemben. Az egy, két személyes, nem gyermekes háztartások szegénységi helyzete nem romlott, esetenként javult.

A háztartásfő etnikai származása szerinti vizsgálat alapján azt tapasztaljuk, hogy a roma háztartásfővel rendelkező háztartások tagjai a vizsgált időszak teljes hosszában az átlagosnál lényegesen magasabb szegénységi kockázatú társadalmi csoportok közé tartoznak. Körükben a szegénységi ráta 1996 és 2000 között növekedett, majd azt követően csökkent 2005-ig. 2003-ban a roma háztartásban élők közül minden második élt a szegénységi küszöb alatt, arányát tekintve ugyanannyian, mint 1992-ben. Ugyancsak ismertettük eredményeinket, mely szerint az akkor vizsgált öt időpont (1992, 1996, 2000, 2003, 2005) közül a romák szegénységi kockázata 2000-ben volt a legmagasabb (az átlag 5,5-szerese), 2005-ben pedig a legalacsonyabb (3,1-szeres). A 2007-es adatok szerint a roma háztartásfővel együtt élő személyek fele szegénynek tekinthető, ami megegyezik a 2003-as adattal és statisztikailag nagy valószínűséggel különbözik a 2005-östől.¹¹ A legutóbbi, 2009-re vonatkozó mérésünk drámai (egyértelműen statisztikailag is szignifikáns) emelkedést mutat a roma szegénység kiterjedését tekintve, a 70%-os szegénységi ráta a 2000-es évi értékkel egyezik meg.

2.4. A szegénységi profil

A szegénységi ráta és szegénységi kockázat mutatói mellett érdemes szegénységben élők összetételét is megvizsgálni, a szegények profilját megrajzolni. Az, hogy egy társadalmi-demográfiai csoportban magas a szegénység kiterjedtségét mutató ráta, nem feltétlenül jelenti azt, hogy a szegényeken belül annak a csoportnak nagy a részaránya, ugyanis az függ a csoport népességén belüli arányától is. (Példaként: a romák szegénységi rátája – mint láttuk – nagyon magas, 70 százalékos, de ez nem jelenti azt, hogy a szegények többsége roma. Arányuk a teljes népességben 5-6 százalék, a szegények között 28 százalék.)

A továbbiakban alapvetően az eddig alkalmazott demográfiai és munkaerő-piaci ismérvek mentén tekintjük át az összetételeket. A mi vizsgálatunk alapján a 0-17 éves korcsoportba a népesség kevesebb, mint ötöde tartozik, de a szegények majdnem 30 százaléka ilyen fiatal (28-29%), ugyanakkor az idősek aránya a szegényeken belül mindössze 5 százalék, csak minden huszadik szegény idősebb, mint 65 év. A szegények fiatal „arca” tükröződik a gyermekszám szerinti összetételben is. Bár a népesség több, mint fele (54%) él gyermeket nem (továbbá, még vagy már nem) tartalmazó háztartásban, a szegények közt arányuk alig magasabb, mint egyharmad (36%). Ennek ellentétjeként, a három és több gyermekes háztartásban a népesség kevesebb, mint 10 százaléka él, a szegények közt azonban majdnem minden ötödik személy tartozik ebbe a csoportba.

¹¹ Az alacsony esetszám miatt ezek a becslések nagyon volatilisek. Így például, a romák körében 2005-ben és a 2007-ben becsült szegénységi ráták (melyek 12 százalékpontos különbséget mutatnak) 95%-os konfidencia-intervalluma éppen összeér, tehát teljes mértékben nem lehet kizárni azt a hipotézist, hogy a két mutató megegyezik.

A szegénység munkaerő-piaci karakterisztikája az összetétel estében, természetesen érezteti hatását. A szegények fele olyan háztartásban él, ahol az un. munkaintenzitás 0. Ugyanakkor, az, ha a munkaerő potenciál teljes mértékben kihasználásra kerül szinte teljes mértékben megvéd a szegénységtől, a népesség negyede (!) él ilyen háztartásban, a szegények 1-2 százaléka. Minden 10 szegényből 7 olyan háztartásban él, ahol háztartás munkaerő-piaci kapcsolódása gyenge, nevezetesen a háztartásfő inaktív vagy munkanélküli (4/7), illetve nyugdíjas és nincs foglalkoztatott (3/7).

Meg kell jegyezni továbbá, hogy a szegénység Magyarországon rurális jellegű, a szegények több, mint fele (53%) községi lakos – a teljes népesség harmada lakik falun.

2.5. Összegzés

Tanulmányunkban, a TÁRKI Háztartás Monitor legújabb, 2009-es hullámának adatait felhasználva, a jövedelmi szegénység témakörét vizsgáltuk. A legfrissebb eredményeket időben, tehát 1996–2009 között, valamint térben, tehát az Európai Unió tagországaival, összehasonlítva is bemutattuk. Alapvetően az Európai Unió által használt módszertan szerint vizsgáltuk a szegénység előfordulását néhány fontosabb demográfiai és munkaerő-piaci csoportban. Ezt követően a szegény háztartások profilját rajzoltuk meg a teljes népességgel való összehasonlításban. Fontosabb megállapításainkat az alábbiak szerint összegezzük.

- Magyarországon 2007-ben a teljes népesség 14 százalékát tekinthetjük szegénynek. Ez az arány a relatív jövedelmi szegénység 1,5 százalékpontos növekedését jelenti 2007-höz képest. (A ráta emelkedése statisztikailag szignifikáns.) Ezzel párhuzamosan a szegénységi rés 3,5 százalékpontos növekedését figyeltük meg az elmúlt két év időszakában. E változás összhangban van a jövedelemegyenlőtlenségek alakulását mérő eredményekkel, mely szerint a jövedelmek egyenlőtlenségének változása részben az eloszlás alján lezajlott markáns folyamatokra vezethető vissza. A szegénység előfordulását nemzetközi összehasonlításban vizsgálva, Magyarország a jövedelmek eloszlását tekintve legkevésbé egyenlőtlen a közepesen egyenlőtlen kontinentális európai országok (Franciaország, Luxemburg, Belgium és Németország) között helyezkedik el.
- A szegénység kockázata csökken az életkorral. A legmagasabb szegénységi kockázatú életkori csoport a gyermekeké és a fiataloké. Az általános, 14 százalékos szegénységi rátával szemben a 0–15 évesek körében a szegénység 20-, a 16–24 évesek körében pedig 20 százalékos. A felnőttek közül a középkorúak (25–64 évesek) esetében a szegénység kiterjedése átlagos, 13–14 százalék között van. Az idős, 65 év feletti népesség szegénységi kockázata ezzel szemben lényegesen alacsonyabb az átlagosnál, körükben a szegénységi ráta 4 százalék.
- A háztartástípus szerinti elemzés azt mutatja, hogy a párok, legyenek idősek (65 év felettiek) vagy fiatalok (65 év alattiak), számottevően alacsonyabb szegénységi kockázatot mutatnak, mint a hasonló korú, egyedül élő személyek. Azt is megfigyelhető, hogy a gyermekek jelenléte növeli a szegénység kockázatát, különösen akkor, ha a szülők legalább három gyermeket nevelnek. Ugyancsak magas kockázatot jelent az, ha a gyermekes háztartásból hiányzik az egyik szülő.

- 2009-re vonatkozó mérésünk drámai (egyértelműen statisztikailag is szignifikáns) emelkedést mutat a roma szegénység kiterjedését tekintve, a 70%-os szegénységi ráta a 2000-es évi értékkel egyezik meg.
- Azokban a háztartásokban, ahol a potenciális munkaidő alap kevesebb mint felét dolgozzák le, az un. munkaintenzitási érték kisebb mint 0,5 a szegénységi kockázat jelentősen emelkedik és ott ahol ez az érték 0, a szegénység mértéke az átlagos értéknek két és félszerese. A kapcsolat egyértelmű és szoros.
- A szegények profiljának megrajzolása során, a következő jellemzőket tapasztaltuk: a „tipikus” szegény nem idős, két-három gyermekes, laza munkaerő-piaci kapcsolattal rendelkező és közösségi háztartásokban élő személy.

Irodalom

- Éltető Ö. és Havasi É. (2002): Az elemzési egység és az ekvivalenciaskála megválasztásának hatása a jövedelmi egyenlőtlenségre és szegénységre. Szociológiai Szemle, 2002/4. szám, 157–170.
- Gábos A. és Szívós P. (2001): A szegénység mértéke és a gyermekes családok jövedelmi helyzete. In: Szívós P. – Tóth I. Gy. (szerk.): Tíz év. TÁRKI Monitor jelentések. 2001. Budapest: TÁRKI, 31–63.
- Gábos A. és Szívós P. (2004): A szegénység különböző metszetei. In: Szívós P. – Tóth I. Gy. (szerk.): Stabilizálódó társadalomszerkezet. TÁRKI Monitor jelentések 2003. Budapest: TÁRKI, 69–96.
- Gábos A. és Szívós P. (2006): Jövedelmi szegénység. In: Szívós P. – Tóth I. Gy. (szerk.): Feketen, fehéren. TÁRKI Monitor jelentések 2006. Budapest: TÁRKI, 45–58.
- Gábos A. és Szívós P. (2008): Lent és még lejjebb: jövedelmi szegénység. In: Szívós P. – Tóth I. Gy. (szerk.): Köz, teher, elosztás. TÁRKI Monitor jelentések 2008. Budapest: TÁRKI, 39–59.
- TÁRKI (2010): Child poverty and child well-being in the European Union. Report prepared for the DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (Unit E.2) of the European Commission, Budapest. <http://www.tarki.hu/en/research/childpoverty/index.html>

2.1. táblázat A relatív jövedelmi szegénység fő mutatóinak alakulása, 1996–2009

	1996	2000	2003	2005	2007	2009
Szegénységi ráta (%) – a 95%-os konfid. int. felső határa	15,2	13,8	14,3	12,9	13,5	15,0
Szegénységi ráta (%)	14,2	12,9	13,5	12,0	12,6	14,0
Szegénységi ráta (%) – a 95%-os konfid. int. alsó határa	13,2	12,0	12,6	11,2	11,7	13,0
Szegénységi küszöb-érték (Ft, mindenkor érték)	171 912	304 804	500 672	579 600	663 429	702 000
Szegénységi rés (%)	16,8	19,1	18,9	19,3	18,3	21,8

Forrás: MHP, TÁRKI Háztartás Monitor.

Megjegyzés. A szegénységi határt az OECD2-skálával számított ekvivalens mediánjövedelem 60 százalékában határoztuk meg.

2.2. táblázat A relatív jövedelmi szegénység kiterjedtsége a különböző fogyasztási skálával számolva, 1992-2009

	1992	1996	2000	2003	2005	2007	2009
Egy főre jutó	10,1	17,0	16,3	16,8	16,9	16,7	18,0
OECD1	10,3	14,9	13,6	13,6	13,2	12,8	14,8
OECD2	11,9	14,2	12,9	13,5	12,0	12,6	14,0

2.3. táblázat A relatív jövedelmi szegénység kiterjedtsége a háztartás munkaintenzitása, aktivitási összetétele és településtípus szerint, 2007, 2009

	2007	2009
A háztartás munkaintenzitása		
MI=0	na	35,7
MI=0.01-0.49	na	25,6
MI=0.50	na	10,2
MI=0.51-0.99	na	6,3
MI=1.0	na	0,8
Összesen	12,6	14,5
A háztartás gazdasági aktivitása		
Htfő foglalkoztatott, más nem	14,7	10,4
Htfő foglalkoztatott, más is	4,1	3,6
Htfő inaktív vagy munkanélküli	41,3	47,3
Htfő nyugdíjas, nincs fogl.	15,0	16,6
Htfő nyugdíjas, van fogl.	8,4	5,0
Összesen	12,6	14,0
Településtípus		
Budapest	5,4	2,0
Város	11,1	12,6
Község	18,2	21,9
Összesen	12,6	14,0

Forrás: TÁRKI Háztartás Monitor.

2.4. táblázat A relatív jövedelmi szegénység kiterjedtsége nem, életkor, háztartástípus és a háztartásfő etnikai hovatartozása szerint, 1996–2009

		1996	2000	2003	2005	2007	2009
0–15	Férfi	23,5	16,7	18,3	16,6	16,0	18,4
	Nő	15,2	16,3	19,2	12,4	14,6	22,7
	Összesen	19,5	16,5	18,7	14,6	15,3	20,7
16–24	Férfi	18,8	16,4	13,9	15,2	17,4	19,3
	Nő	16,4	17,7	17,8	18,8	15,8	19,9
	Összesen	17,7	17,1	15,6	16,9	16,7	19,6
25–49	Férfi	12,9	13,1	11,4	12,7	13,9	13,6
	Nő	13,0	10,9	14,1	11,9	10,5	15,1
	Összesen	13,0	11,9	12,8	12,3	12,2	14,3
50–64	Férfi	9,7	14,1	11,7	11,2	11,6	16,5
	Nő	9,0	11,9	10,8	10,0	11,8	10,4
	Összesen	9,4	12,9	11,1	10,5	11,7	13,2
65+	Férfi	3,9	4,1	5,1	3,7	5,4	1,6
	Nő	16,4	9,8	11,7	9,3	9,8	5,3
	Összesen	11,9	7,7	9,2	7,0	8,2	3,8
Összesen	Férfi	14,7	13,3	12,4	12,3	13,3	14,1
	Nő	13,7	12,5	14,3	11,8	12,0	13,9
	Összesen	14,2	12,9	13,4	12,0	12,6	14,0
Egyszemélyes, <30		(6,3)	31,4	25,0	(5,4)	(11,5)	17,2
Egyszemélyes, 30–64		16,4	26,5	23,6	25,0	23,0	
Egyszemélyes, 65+		26,2	12,1	16,9	13,4	13,5	5,6
Pár, legalább egy tag 65+		3,7	5,4	5,0	(1,8)	4,7	2,0
Pár, mindkét tag <65		6,2	11,0	12,2	9,4	8,4	11,1
Más háztartás gyermek nélkül		5,4	7,0	6,9	10,0	7,9	9,4
Egyedülálló szülő		25,7	32,1	37,4	32,7	25,4	31,4
Pár 1 gyermekkel		21,2	8,5	11,4	5,4	12,0	10,9
Pár 2 gyermekkel		8,5	12,9	10,3	9,7	14,6	18,8
Pár 3+ gyermekkel		33,1	16,7	30,4	23,3	24,0	25,4
Más háztartás gyermekkel		18,1	20,7	14,7	15,5	14,5	21,4
Összesen		14,2	12,9	13,5	12,0	12,6	14,0
Háztartásfő roma		64,9	70,4	50,8	37,1	50,2	70,0
Háztartásfő nem roma		11,8	10,2	11,5	10,9	10,6	10,6
Összesen		14,2	12,9	13,5	12,0	12,6	14,0

Forrás: MHP, TÁRKI Háztartás Monitor.

Megjegyzés. A szegénységi határt az OECD2-skálával számított ekvivalens mediánjövedelem 60 százalékában határoztuk meg.

2.5. táblázat A szegény és teljes népesség összetétele néhány demográfiai és munkaerőpiaci jellemző szerint, 2007, 2009

	2007		2009	
	Teljes népesség	Szegények	Teljes népesség	Szegények
Életkor				
0-17	19,9	26,2	18,8	28,5
18-64	64,6	63,9	64,6	66,9
65+	15,5	10,0	16,6	4,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Gyermekszám				
0	54,1	41,5	54,3	35,6
1	19,1	20,5	20,0	19,4
2	16,6	21,7	16,9	26,6
3+	10,1	16,3	8,8	18,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Háztartás munkaintenzitása				
0	na	na	19,7	48,4
0.01-0.49	na	na	16,7	29,6
0.50	na	na	15,1	10,7
0.51-0.99	na	na	22,7	9,9
1.0	na	na	25,8	1,5
Összesen	na	na	100,0	100,0
Gazdasági aktivitás a háztartásban				
Htfő foglalkoztatott, más nem	22,8	26,6	21,2	15,9
Htfő foglalkoztatott, más is	35,5	11,6	31,8	8,2
Htfő inaktív vagy munkanélküli	8,7	28,3	12,6	42,3
Htfő nyugdíjas, nincs fogl.	22,2	26,5	25,3	30,3
Htfő nyugdíjas, van fogl.	10,7	7,0	9,2	3,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Településtípus				
Budapest	16,8	7,3	16,8	2,4
Város	49,2	43,5	49,2	44,4
Község	33,9	49,2	33,9	53,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N=	5060	634	4856	678

3. Kikristályosodó társadalomszerkezet (Kolosi Tamás – Keller Tamás)

3.1. Bevezetés

Tanulmányunkban az elmúlt közel harminc év társadalomszerkezeti átrendeződéseit mutatjuk be. Legfőbb megállapításunk szerint ezalatt az idő alatt megnöttek a társadalmi egyenlőtlenségek, ez azonban azt jelentette, hogy egy széles – belsőleg inkonzisztens – középosztályból megnyílt a társadalmi felemelkedés és lesüllyedés lehetősége is. Bár az abszolút (százalékpontos) változások azt mutatják, hogy 1982 és 2009 között a középosztályból nagyjából azonos „embermennyiség (6-7%) áramlott a felsőbb és az alsóbb társadalmi osztályokba, ez a mennyiségű növekedés a felsőbb társadalmi osztályok (elit, felső-közép) megduplázódását jelentette. Eredményeink azt is mutatják, hogy az eliten belüli differenciáltság (szórás) nagyobb mértékben nőtt 2009-re (az 1982-es állapot kétszerese), mint a depriváltakon belüli különbségek (az 1982-es állapot 1,3-szorosa). Eredményeink szerint egyébként húsz évvel a rendszerváltás után az elit jobban „elhúz” a társadalom középső részétől, mint amennyire a depriváltak „leszakadnak” onnan.

Elemzésünkben a társadalomszerkezeti változásokat négy időpontban, négy különböző keresztmetszeti vizsgálat segítségével vizsgáltuk meg, majd az így kapott eredményeket hasonlítottuk össze egymással. Egyrészt használtuk az 1982-ből származó Rétegződés Modell Vizsgálatot, az 1992-ben megkérdezett Magyar Háztartás Panel első hullámát, illetve a 2003-as és 2009-es állapotot mérő Háztartás Monitor felvételeket.

Kutatásunk két olyan jellemzője van, amely egyedülállóvá teszi eredményeinket a hasonló témában íródott elemzésekhez képest. Egyrészt közel harminc év társadalomszerkezeti változásait vizsgáljuk. Egy emberöltőnyi idő önmagában is hosszúnak tartható, ugyanakkor Magyarországon ezalatt az idő alapvető társadalmi változások történtek: a szocialista tervgazdálkodás kapitalista piactudasággá alakult át. Mivel jóval a rendszerváltás előtről is rendelkezünk adatokkal, eredményeinkkel vizsgálható, hogy a rendszerváltás okozta „sokk” milyen társadalomszerkezeti átrendeződést generált. A harminc évnyi idő egyébként abban a tekintetben is hosszú, hogy közelítőleg az időszak eleje egyúttal a magyarországi (egyébként a volt szocialista országok esetében mindenképpen, de talán nyugat-európai országok esetében is) empirikus társadalomkutatás kezdetét jelentette (az 1982-es Rétegződés Modell Vizsgálat). Ennél korábbi, elemzési célra ma is használható adatbázis tehát legalábbis Magyarországon nehezen található.

Kutatásunk azonban egy másik szempontból is rendhagyó. Elemzési módszerünkkel ugyanis megtettük az első lépést a társadalomszerkezeti tagoltság (legalábbis Magyarországi viszonylatban) egységes módszertannal történő mérésére, és ebben az értelemben sztenderdizálására. Osztálysémánk – összhangban a nemzetközi és hazai rétegződéskutatási gyakorlattal – alapvetően a foglalkozási pozícióra épül ezt a pozíciót azonban korrigáltuk a társadalmi státusszal, Kolosi és Róbert (2004) alapján kidolgozott módszertan alapján. A társadalmi státus index kialakításánál szintén egységes módszertannal

hierarchikus különbségeket (vagyon helyzet; lakáskörülmények; jövedelem) vettünk csak figyelembe¹².

3.2. A munkaerőpiacon történt változások 1982 és 2009 között

A munkaerőpiacon történt egyik leglényegesebb változás a munkaerő iskolázottabbá válása. Eredményeink egyébként a későbbiekben azt is sugallják, hogy az elmúlt 30 év társadalomszerkezeti változásainak hátterében is részben a lakosság iskolázottságának emelkedése áll, és ez részben – de nem teljesen – a felsőoktatásban résztvevők számának növekedését jelenti. A felsőoktatási expanzió ugyanakkor nem az elmúlt harminc évben kezdődött meg, hanem úgy Magyarországon, mint Nyugat-Európában az 1960-as 1970-es években¹³. Míg például Magyarországon 1950-ben a 20-24 éves népesség 3% volt egyetemi hallgató, ez az arány 1960-ben 7%, 1970-ben 10%, 1980-ban 14%, míg 1995-ben már 24% (Tomka: 2009: 458). A 3. 1. táblázatban közölt adataink lényegében ennek a felsőoktatási expanzióknak a viszonylag lassan tovagyrűző hatását mutatják. 2009-ben a legfeljebb általános iskolát végzettek aránya az 1982-es szint 60%, míg felső fokú végzettséggel rendelkezők aránya több mint kétszeresére nőtt. Adataink egyébként nem csak a felsőoktatási expanzió hatását mutatják, hanem a lakosság általános értelemben vett iskolázottabbá válását, ugyanis mind a szakmunkás végzettséggel rendelkezők (20%-kal), mind az érettségizettek aránya (50%-kal) megemelkedett az elmúlt három évtizedben. Az iskolázottság emelkedése kapcsán fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy közvetlenül a rendszerváltás után (1982 és 1992 között) abszolút értelemben jobban emelkedett az érettségizettek aránya (6 százalékpont), mint a felsőfokú végzettségűeké (4 százalékpont). A felsőoktatási expanzió igazi hatását tehát csak 90-es évek második felétől, illetve az ezredfordulótól igazolják vissza a számaink.

Eddigiekben a lakosság iskolázottság szerinti megoszlásáról beszéltünk. Lényegében az említett tendenciák érvényesülnek jóval kontúrosabban, ha a munkaerőpiacon alkalmazásban állók iskolai végzettség szerinti megoszlását vizsgáljuk (3. 2. táblázat). Megállapítható, hogy az elmúlt egy emberöltőnyi idő alatt a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya körülbelül negyedére csökkent a munkaerőpiacon, feltehetőleg azért, mert elsősorban ez a csoport szorult ki onnan, a felsőfokú végzettségűek aránya pedig közel megháromszorozódott. Érdekes módon ez utóbbi a csoportnak az aránya már közvetlenül a rendszerváltás után szinte duplájára nőtt. Részben azért, mert egyre nagyobb igény volt a képzett munkaerőre, az igazi ok azonban inkább képzetlen munkaerő munkaerőpiacról történő kiszorulása (vagyis a tört nevezője csökken). A későbbiekben látni fogjuk az alkalmazásban állók száma csökken drasztikusan már közvetlenül a rendszerváltás után.

A munkaerőpiacon történt legalapvetőbb átalakulás, a foglalkoztatottak (alkalmazottak, vállalkozók, alkalmi munkát végzők és nyugdíj mellett dolgozók) számának drasztikus zsugorodása (3. 3. táblázat). A 16 év feletti népesség körében a foglalkoztatottak aránya 1982-es 63,3%-ról 2009-re 42,3%-ra csökkent, azaz körülbelül kétharmadára szűkült össze a foglalkoztatottak köre. A csökkenés feltehetőleg rögtön a rendszerváltás után

¹² A társadalmi státus kialakítása tekintetében egyébként nagyon hasonlóan jártunk el, mint a korábbi, hasonló témájú kutatások: Fábián-Róbert-Szivós (1998); Fábián-Kolosi-Róbert (2000).

¹³ Természetesen Magyarország és Nyugat-Európa között jelentős intézményi különbségek voltak az oktatás terén, illetve a felsőoktatási expanzió mértéke is eltért az utóbbiak javára. Az 1950-es években azonban az egyetemi hallgatók aránya nagyjából azonos Európa szerte.

bekövetkezett, a foglalkoztatottak száma ugyanis 1992-ben már az 1982-es szint háromnegyede, azóta tehát további, de már kisebb mértékű szűkülésről beszélhetünk. Abszolút értelemben is 1982 és 1992 között csökkent leginkább a foglalkoztatottak köre (13,6 százalékpont). A foglalkoztatottság beszűkülése egyébként kisebb mértékben (5 százalékpont) a munkaerőpiacról átmenetileg kiszoruló munkanélküli, és nagyobb mértékben a tartósan kiszorult – feltehetőleg karkedvezményes nyugdíjba, vagy rokkantnyugdíjba menekült – nyugdíjas (7,6 százalékpont) kategóriák növekedését jelentette a rendszerváltás után. A nyugdíjasok számának kisebb mértékű további emelkedését mutatják az adataink 1992 követően is. Ez részben magyarázható a magyar társadalom átalakuló korszerkezetével – egyre többen vannak ugyanis a nyugdíj korhatár feletti állampolgárok. Érdekes módon azonban az arányszám annak ellenére emelkedett, hogy 1998-tól folyamatosan nő a nyugdíjkorhatár. Érdemes átrendeződés a vállalkozók számának megduplázódása is, ami szintén feltehetőleg azonnal a rendszerváltás után megtörtént. Összességében a gazdasági aktivitás átrendeződésében történt leglényegesebb és adataink alapján is alátámasztott megállapításunk az, hogy szocializmus alsó és felső korlátok közé szorította a társadalmat. Egyrészt nem engedte bizonyos rétegek tartós leszakadását – erre utal az, hogy 1982-ben nincsenek munkanélküliek – másrészt korlátozta a társadalmi kiemelkedést, hiszen rögtön a rendszerváltást követően megduplázódott a vállalkozók száma. A rendszerváltást követően mind a vállalkozók, mint a munkanélküliek aránya stabilnak mondható. A TÁRKI korábbi kutatásai alapján tudjuk, hogy a munkanélküliek aránya 1992 követően 5-7% között mozgott. Bizonyos, hogy a 2009-es 10%-os érték a gazdasági válság hatása, kérdés ugyanakkor, hogy ebben a számban egy átmeneti „sokkhatás”, vagy egy tartós szintbeli emelkedés fog majd tükröződni.

Külön is megvizsgáltuk a foglalkozási szerkezet átalakulását (3.4. táblázat). A népesség gazdasági aktivitás szerinti megoszlása kapcsán azt mondtuk, hogy a szocializmus alsó és felső korlátok közé szorította a társadalmat. Mindebből az következne, hogy a foglalkozási hierarchia alján és tetején lévők aránya ugrik meg a rendszerváltást követően. Adataink ugyanakkor nem ezt mutatják, hanem azt, hogy a foglalkozási szerkezet egységesen felfelé tolódott. Ez azt jelenti, hogy a foglalkoztatottak foglalkozási hierarchiában elfoglalt pozíciója általánosan javult, ezzel pedig mélyült a szakadék a foglalkoztatottak és az inaktívak között. Az elmúlt harminc évben a legnagyobb embermennyiséget érintő átrendeződés a foglalkozási hierarchia alján történt. A mezőgazdasági fizikai munkát végzők 10% körüli aránya gyakorlatilag megszűnt. Ezzel párhuzamosan megnőtt a vizsgált időszak elején a betanított munkások, majd a vizsgált időszak második felében a szakmunkások csoportja. Szintén jelentős változás történt a foglalkozási hierarchia közepén. Az egyéb szellemi munkát végzők csoportja ugyanis felére csökkent. Ebben az esetben már nehezebb egyértelműen megmondani, hogy pontosan hová – melyik irányba – történt az áramlás ebből a kategóriából, lévén négy keresztmetszeti vizsgálatokról szó. Feltehetőleg az iskolázottabbak előtt megnyílt a beosztott értelmiségivé válás lehetősége, ugyanakkor meglátásunk szerint ebből a foglalkozási kategóriából a munkásosztályba való lesüllyedés útja is nyitva állt. Embermennyiségre váltva kisebb, társadalmi jelentőségét tekintve azonban annál nagyobb felső és középvezetők számának megduplázódása. Kérdéses – a jelen kutatás keretei között azonban részletesebben nem vizsgált – hogy a középvezetők számában történt 2009-es csökkenés mivel magyarázható. Az alsóvezetők számának apadása a vizsgált időperiódus második felétől azonban érthető, ebbe a csoportba ugyanis alacsonyabb iskolázottsággal is be lehetett kerülni például művezetőként vagy brigádvezetőként. Feltételezhetően ezeknek a foglalkozási csoportoknak a kiszelektálódása magyarázza az alsóvezetők számának csökkenését. Végül, ahogyan a gazdasági aktivitás kapcsán már említettük – ugyanakkor itt is jelentősnek tartjuk szólni róla – az önálló

foglalkozásúak számának drasztikus emelkedése ebben a részletesebb, foglalkozásalapú felbontásban szintén megmutatkozik.

3.3. A társadalmi státus mérése: elméleti és módszertani megfontolások

Az egyének társadalmi státusáról az egyéneknek a rétegződés egyes dimenzióiban elfoglalt pozíciója alapján beszélünk. Korábbi vizsgálatok megfontolásait figyelembe véve (Kolosi, 1982: 40) olyan hierarchikus dimenziókat kerestünk, amely alapján a társadalom tagjai csoportokba oszthatóak. Az empirikus szociológiában a státust szűk értelemben a foglalkozással azonosítják. Ennek mérését tekintve azonban megkülönböztethetők egymástól a kategorikus (EGP skála: Erikson és Goldthorpe, 1992) és folytonos besorolások (ISEI pontszámok: Ganzeboom- Treimann, 1996). A társadalmi státus szélesebb körű értelmezése a foglalkozáshoz kapcsolódó különbségek mellett jövedelmi és életstílusbeli differenciálódásra is ügyel. Fábíán–Kolosi–Róbert (2000) a kulturális fogyasztás, az anyagi fogyasztás és a lakásstátus képzett változókon végeztek főkomponens elemzést. Az első főkomponenst társadalmi státusnak, a másodikat státusfeszültségnek nevezték el. Tóth (2000) az anyagi jólét státuspontszámainak kialakításához a jövedelem, a lakás, a tartós fogyasztási cikkek, az anyagi tartalékok és a szubjektív helyzetértékelés változóit használta fel. Kolosi–Tóth–Keller (2008) pedig jövedelmi-vagyoni, illetve foglalkozási-munkaerőpiaci dimenziókban beszéltek a társadalmi státus változásáról.

Az, hogy a társadalmi státusnak horizontális dimenziója is van, régóta jelen van a szociológiai gondolkodásban, elég, ha Lenski (1954) státusinkonzisztenciáról szóló fejtegetésire gondolunk. Magyarországon Kolosi Tamás (1987) dolgozott ki olyan tipológiát, amely horizontális és vertikális különbségeket egyaránt megjelenít. Schulze (1992) tipológiája azonban már inkább a horizontális különbségekre helyezi a hangsúlyt ezzel az életstílus mérése irányába lép tovább. Róbert Péter (2000) az életstílust folytonos skálaként értelmezi, és azt mutatja be, hogy társadalmi-demográfiai változók hatása hogyan erősödött az életstílus meghatározása szempontjából.

A témában végzett korábbi kutatásokkal összhangban (Fábíán–Róbert–Szivós: 1998; Fábíán–Kolosi–Róbert: 2000; Kolosi–Róbert: 2004; Kolosi–Tóth–Keller: 2008) a társadalmi státust vertikális dimenziókban mértük. Három darab, kutatói döntés alapján meghatározott, indexet hoztunk létre, amellyel a társadalom vertikális hierarchiába rendeződést mértük, majd a három indexből nulla várható értékű és egységnyi szórású főkomponenst hoztunk létre, amelyet a továbbiakban társadalmi státusindexnek neveztünk. Mivel négy különböző adatfelvételtől dolgoztunk, amelyeknek kérdésállománya csak részben fedte le egymást teljes mértékben nem tudtuk biztosítani azt, hogy a társadalmi státusindexet alkotó három részindexet ugyanozok itemek alkossák.

A társadalmi státus egyik alkotóeleme a *jövedelem index* volt, amelyet egységesen mind a négy adatfelvételen az egy főre jutó háztartási jövedelemmel mértünk. A *vagyoni helyzet index* képzéséhez négy területről gyűjtöttünk kérdéseket, ezeket először standardizáltuk, majd részindexekbe összegeztük, végül a részindexek összege alkotta a vagyoni helyzet méréseire használt végső mutatót. A tartós fogyasztási cikkek részindex esetében a kérdőívben rendelkezésre álló nagyobb értékű háztartási berendezéseket vagy gépeket vettük figyelembe. A megtakarítások esetében a részvények, értékpapírok, befektetések meglétét vettük számba. A megkérdezett vagyont az ingatlanjainak –

lakás(ok), nyaraló(k), gépkocsi(k) – értékével, illetve amennyiben rendelkezünk adattal a vállalkozásainak értékével mértük. Végül az anyagi helyzet index elemét alkotta a fogyasztás, amelybe nyaralási és élelmiszerfogyasztási szokásokat összegeztük¹⁴. A *lakáskörülmény index*¹⁵ értékébe a kérdezőbiztos véleménye alapján rendelkezésre álló lakókörnyék, lakásminőség (aládúcolás, vakolatolás, stb.), és lakásberendezettség (lakás állapota, hangulata, stb.) részindexeket számítottuk bele, illetve a megkérdezett által megbecsült a lakás értéket¹⁶.

A társadalmi státus indexet a három (egymással természetesen összefüggő, de különböző típusú vertikális különbségekre érzékeny) részindex (vagyon index, lakáskörülmény index, jövedelem index) első főkomponenseként definiáltuk. A 3. 5. táblázatban ennek a főkomponensnek néhány jellemzőjét összegeztük. A táblázat első három sorában azokat a korrelációs együtthatókat tüntettük fel, amelyek a részindexek és társadalmi státus közötti kapcsolat erősségét mutatják. Látható, hogy mind a három részindex pozitív kapcsolatban van a társadalmi státus indexszel – amellyel legerősebben a vagyon index, legkevésbé pedig a jövedelem korrelál. Lényegesnek tartjuk megjegyezni, hogy az elmúlt harminc évben a jövedelem egyre nagyobb súllyal reprezentálta önmagát a társadalmi státusban (0,5-ös együttható 0,73-ra nő). Azt, hogy a vertikális különbségek mérésére használt három index közötti összefüggés egy emberöltőnyi idő alatt erősödött a Cronbach-féle alfa¹⁷ együttható 1982 (0,52) és 2009 (0,65) közötti növekedése is mutatja. Az együttható növekedését egyébként egyértelműen az okozta, hogy a jövedelem a vizsgált időszak végére egyre erősebben korrelált a vagyon index és lakáskörülmény indexekkel (a vagyon index és lakáskörülmény index közötti korreláció változatlan maradt). A táblázat *sajátérték* kezdetű sora megmutatja, hogy a társadalmi státus index által tömörített információ mennyiség a felhasznált részindexek teljes szórását tekintve mekkora. Vagyis a maximális 3 egységnyi információból abszolút értelemben mekkora részt tömörít az első főkomponens. Ha ezt az összeget elosztjuk 3-mal, akkor kapjuk meg az első főkomponens által magyarázott szórás százalékos formában. A táblázat értékei egyértelművé teszik, hogy 1982 és 2009 között növekedett a bemenő változókból a főkomponens által tömörített információk nagysága, részben annak következményeként, hogy a három változó egymáshoz is erősebben kapcsolódott.

3.4. A társadalmi státus társadalmi csoportok szerinti eloszlása

A 3.6. táblázatban a társadalmi státus index átlagát életkori csoportok szerint ábrázoltuk. Adataink a 66 év felettiek esetében mutatnak egyértelmű, és az elmúlt harminc év társadalmi folyamatait jól tükröző tendenciát: nevezetesen azt, hogy a legidősebb korosztály társadalmi státusát tekintve egyre jobb helyzetbe került. Ebben a tendenciában

¹⁴ Az 1982-es rétegződés kutatás esetében azonban a már készen rendelkezésre álló anyagi helyzet változót használtuk, amely nagyon hasonló megfontolások alapján lett kialakítva (Kolosi, 1987: 162-164).

¹⁵ A Rétegződésmodell Vizsgálat esetében szintén a már rendelkezésre álló lakásstátus indexet használtuk (Kolosi, 1987: 160-162).

¹⁶ A lakásérték esetében a viszonylag nagyszámú hiányzó esetet a következő inputációs módszerrel pótoltuk: A meglévő lakásértéket regressziós modell segítségével a következő változókkal magyaráztuk: településtípus, szobaszám/lakásterület, lakókörnyék, lakásminőség, lakásberendezés index. A regressziós együtthatók ismeretében mindenkié, akiinél a magyarázóváltozók ismertek voltak kiszámíthatóvá vált egy inputált lakásérték.

¹⁷ Cronbach-féle alfa a felhasznált kérdések darabszámának és átlagos korrelációjának a függvénye (maximális értéke 1, minimális 0).

véleményünk szerint erősen tükröződik az, hogy az elmúlt kormányzatok a nyugdíjak reálértékének növelésével, valamint a tizenharmadik havi nyugdíj intézményével erősen hozzájárultak a nyugdíjasok relatív értelemben vett – és hangsúlyozottan általánosságban értett – jólétéhez.

A társadalmi státus iskolai végzettség szerinti alakulása kapcsán két nagyon lényeges tendenciát kell megemlítenünk. Egyrészt azt, hogy 1982 és 2009 között több mint másfélszeresére nőtt az általános iskolai végzettség negatív hatása. A másik tendencia, ami adatainkból látszik, hogy annak következtében, hogy megnőtt a felsőfokú végzettséggel rendelkezők társadalmi aránya 1982 és 1992 között, a felsőfokú végzettség társadalmi státusra gyakorolt marginális hatása felére csökkent. A vizsgált időszak végére, 2009-re, azonban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körülbelül ugyanakkora átlagos társadalmi státussal bírtak, mint 1982-ben.

Adataink (3. 8. táblázat) jól alátámasztják azt, hogy a foglalkozás és társadalmi státus közötti relatív (és egyébként természetes) inkonzisztencia csökkent a vizsgált közel harminc évben. Az alkalmazottak társadalmi státusa ugyanis 60%-kal nőtt, a vállalkozók esetében pedig ugyanez a növekedés több mint háromszoros. Eközben a munkanélküliek esetében (1992 és 2009 között) egy 20 százalékpontos csökkenés tanúi lehetünk. Figyelemre méltó egyébként, hogy a foglalkoztatottak körében erősebb mértékű a társadalmi státus növekedése, mint amekkora státuscsökkenés a munkanélküliek (40%) között megfigyelhető. Adataink ebben az összefüggésben a nyugdíjasok státusának stagnálást mutatják. Az eltartók státusának 55%-os növekedése egyébként valamennyire a foglalkoztatottak helyzetének javulását mutatja, hiszen az eltartottak többsége gyermek (2009-ben 64%-uk 15 év alatti), tehát gyakorlatilag a szülők társadalmi státusát látjuk. Társadalompolitikai szempontból azonban elszomorító, hogy az eltartottak (a kiskorúakat nevelő gyerekes családok) társadalmi státusa 1992 óta változatlan, és átlag alatti.

3.5. Osztályszerkezet és rétegződés

Elemzésünk következő fázisában összevont osztályszerkezeti sémát alakítottunk ki, ennek módszertanát illetően Kolosi-Róbert (2004) tanulmányát vettük alapul. A társadalmi státus indexeket decilisekre osztottuk, és a társadalmi osztályokat egy olyan keresztátlázat alapján hoztuk létre, amely a foglalkozási szerkezet és a tíz kategóriás társadalmi státus index együttes eloszlása alapján rendezte csoportokba a megkérdezetteket. Ez az osztályszerkezeti séma tehát alapvetően a foglalkozási pozícióra épül, ezt a pozíciót azonban korrigáltuk a társadalmi státusszal. A foglalkozási tipológia esetében azonban nemcsak a jelenlegi foglalkozást vettük figyelembe, ez a szűkítés ugyanis azt jelentette volna, hogy csak a jelenleg a munkaerőpiacon lévőket tudjuk társadalmi osztályokba sorolni. Az inaktívok (nyugdíjas, munkanélküli, eltartott) esetében ezért az utolsó foglalkozást¹⁸ vettük figyelembe, a társadalmi státusz főkomponens értéke azonban az ő esetükben is a jelenlegi helyzetükre vonatkozott. Azokat a személyeket, akik soha nem dolgoztak, ebben a tipizálásban nem vettük figyelembe. Az említett kétdimenziós keresztátlázat alapján

¹⁸ Az 1992-es mintában az inaktívok esetében az utolsó foglalkozást a következő módon számítottuk ki. Ha nem állt rendelkezésre az 1992-es adat, az 1990-es állapotra vonatkozó (retrospektív, és az MHP 3. hullámában kérdezett) adatot használtuk fel, ennek hiányában, 1988-asat, ha pedig ez is hiányzott az 1980-asat. Azoknak az inaktívoknak az esetében, akiknek még így is hiányzott a foglalkozási pozíciójuk apjuk, majd ennek hiányában anyjuk foglalkozási pozíciójával dolgoztunk.

egységesen (mind a négy évben) a következő szabályok alapján soroltuk osztályokba a megkérdezetteket:

- Az elitbe soroltuk az összes nagy- és közepes vállalkozót, valamint kivétel nélkül valamennyi szabadfoglalkozású értelmiségit. A felsővezetők és a beosztott értelmiségiek közül azonban már csak azok kerülhettek az elitbe, akiknek a társadalmi státus indexe a legfelső decilisbe tartozott. Az elitbe tehát kizárólag ebből a négy foglalkozási csoportból lehetett bekerülni.
- A felső középosztályba soroltuk az összes felsővezetőt, akinek a legfelső decilisébenél rosszabb a társadalmi státus indexe. Ide kerültek továbbá középvezetők, az egyéni vállalkozók és a gazdálkodók közül azok, akik a társadalmi státus indexe a legfelső decilisébe tartozott. Végül a beosztott értelmiségiek közül azok kerültek ebbe a csoportba, akiknek 6–9. decilisébe tartoznak.
- A középosztályba került az összes – a legfelső decilisébenél rosszabb társadalmi státuszú – középvezető, egyéni vállalkozó és gazdálkodó. Szintén ide soroltuk a beosztott értelmiségiek közül azokat, akik a társadalmi státus index alapján az 1–5. decilisbe kerültek. Ide helyeztük kivétel nélkül az összes az alsóvezetőt, és az összes egyéb szellemi (irodai) munkát végző személyt. A szakmunkások közül azonban már csak azok kerültek a középosztályba, akiknek a társadalmi státus indexe a felső három decilisébe tartozott.
- A munkásozttályba osztottuk be a társadalmi státus alapján a 7. decilis alatti szakmunkásokat, valamint azokat a szakképzetlen és a mezőgazdasági munkásokat, akinek a társadalmi státusa 4. vagy annál magasabb tizedébe kerültek.
- Végül a depriváltak közé kerültek azok a szakképzetlen és a mezőgazdasági fizikai munkások, akik a státuszindex alsó három decilisébe tartoztak.

Ezt a módszertan alkalmazva a következő megoszlásokat kaptuk a vizsgált négy időpontban (3. 9. táblázat). Mielőtt a táblázatban közölt adatok értelmezését megkezdénénk, szükségesnek tartunk összehasonlító megjegyzéseket fűzni az 1982-es és 2003-as eloszlásokhoz, ezekre vonatkozóan ugyanis a TÁRKI kutatói már korábban is közöltek hasonló típusú megoszlásokat.

Kolosi (1987: 204) az 1982-es adatokat elemezve korábban tizenkét darab státuscsoportról beszélt (mi most öt csoporttal dolgozunk). Eredményei egy szélesebb (5,6%) elitet és nagyságrendjét tekintve szűkebb deprivált (9,2%) réteget mutatnak. A jelen kutatás során végzett vizsgálataink egyébként azt mutatják, hogy a két tipológia meglepően jól azonosítja a társadalmi hierarchia tetején és alján lévőket. Azokat, akiket ebben a vizsgálatban elitnek nevezünk 69%-ban ugyanazok az emberek, mint akiket Kolosi (1987) elitnek nevezett, 13%-ban pedig a falusi felső csoportba tartoznak. Megfordítva pedig, azok, akik a Rétegződés Modell Vizsgálatban elitnek lettek klasszifikálva 27%-ban ugyanazok az emberek, mint akiket ebben a kutatásban elitnek nevezünk, 54%-ban pedig középosztályba soroljuk őket. Fontos megjegyezni, hogy a Rétegződés Modell Vizsgálatban duplája volt az elit száma, annak az aránynak, amivel ebben a vizsgálatban dolgozunk. Azok a személyeket, akiket Kolosi 1982-es vizsgálatában a depriváltak közé sorolt, 69%-ban mi is depriváltnak osztályoztunk. Azokat, akiket ebben a kutatásban depriváltak nevezünk, 36%-ban a korábban a depriváltak közé soroltak közül, 30%-ban pedig az enyhén depriváltak

közül kerültek ki. Ebben az esetben az általunk depriváltak osztályozottak száma volt a magasabb.

Korábban Kolosi és Róbert (2003: 57) szintén a 2003-as Háztartás Monitor adatai alapján a miénkhez hasonló osztálystruktúrát alakítottak ki. Az általuk és a most általunk kiszámolt társadalmi státus index azonban nem egyezett meg teljesen, ezért a két osztálystruktúra is különbözik egymástól. Az eltérések azonban nagyon csekélyek (2 százalékponttal nagyobb középosztályt, és 1,3 százalékponttal alacsonyabb felső középosztályt mértünk), ez pedig arról győzött meg bennünket, hogy a társadalmi státus index definiálásától függetlenül a bemutatott osztályszerkezet stabilnak mondható.

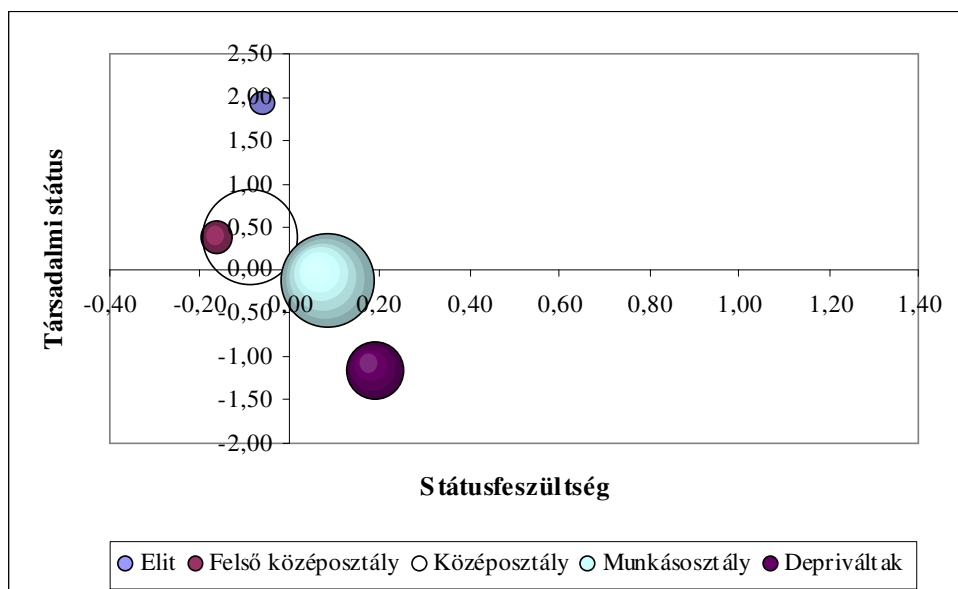
A 3.9. táblázat adatait szemlélve az elmúlt harminc év társadalomszerkezeti változásai közül ismét lényegesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy az a szocializmusra jellemző – a társadalmat alsó és felső korlátok közé szorító – szabályozás a rendszerválást követően megszűnik. Feltehetőleg rögtön a rendszerválást követően (1982 és 1992 között) a felső középosztály száma megduplázódik, és gyakorlatilag a vizsgált időszak végig állandó szinten marad (2003-ban egy kis megingás tapasztalható). Az elit kiépülése azonban lassabb folyamat, lényegében 2009-re épül ki egy szélesebb (az 1982-es szint kétszerese) legfelső réteg. Természetesen – és ezt számaink nem mutatják egyértelműen, az adataink pedig nem alkalmasak ilyen jellegű vizsgálatra – a szocialista elit előbb leépül (talán ezt indikálja a kismértékű csökkenés) és csak ezután épül ki egy szélesebb, feltehetőleg más „típusú” embereket tartalmazó elit. Átrendeződések történnek azonban a középosztályban is, mégpedig úgy, hogy az 2009-re az 1982-es szint 70%-ra csökken. Az abszolút (százalékpontos) változások azt mutatják, hogy az elmúlt közel harminc évben a középosztályból nagyjából azonos „embermennyiség (6-7%) áramlott a felsőbb (elit és felső közép) és az alsóbb (munkásosztály és depriváltak) társadalmi osztályokba. Adataink természete miatt szintén nem tudjuk pontosan megmondani, hogy kik voltak azok, akik felfelé, és kik azok, akik lefelé voltak mobilak. Nagyon lényegesnek tartjuk megjegyezni, hogy a legrosszabb társadalmi helyzetben lévő depriváltak száma a vizsgált időszakban 25%-kal növekedett (3,7 százalékpont), és ez annak ellenére van így, hogy a munkanélküliek száma 2003 és 2009 között megduplázódott, és általánosságban a rosszabb foglalkozási pozícióban lévő iskolázatlanabb emberek voltak kitéve a munkanélküliség kockázatának.

Nincsen túl sok értelme a társadalmi státus index átlagát társadalmi osztályok szerint megvizsgálni, hiszen éppen a társadalmi státus index értékei alapján soroltuk osztályokba a megkérdezetteket. Eredményeink egyébként (természetszerűleg) azt mutatják, hogy a társadalmi státus index átlaga stabil volt egy ilyen jellegű csoportosításban. A társadalomszerkezeti átrendeződések megértéséhez azonban sokat hozzátesz az, ha az index szórását vizsgáljuk meg ugyanilyen csoportosításban. A 3.10. táblázatban a társadalmi státus index szórását társadalmi osztályok szerint mutatjuk be. Az eredmények értelmezésekor fontos tudatosítani, hogy itt egy olyan indexről van szó, amelynek a szórása egységnyi. 1982-ben tehát egy nagyon differenciált (0,93) középosztályról beszélhetünk, és egy viszonylag homogén deprivált rétegről (0,37), ugyanakkor az eliten belüli különbségek is mérsékeltek voltak (0,6). 2009-re a társadalom alján (depriváltak) és tetején (elit) különbségek drasztikusan megnöttek. Eredményeink egyébként azt tükrözik, hogy az eliten belüli társadalmi státus különbségek erősebben nőttek (az 1982-es szint kétszerese), mint ugyanezek a különbségek a depriváltak között (az 1982-es szint 1,3-szorosa). Lényegében arról van tehát szó, hogy a társadalom tetején lévő különbségek nagyobb mértékben nőttek, mint amennyire a társadalom alján lévő különbségek emelkedtek. A középosztály és a munkásosztály azonban eredményeink szerint homogénebbé vált.

A társadalmi osztályok strukturális átrendeződését más módszertannal is megvizsgáltuk, és itt a Fábián-Kolosi-Róbert (2000: 231-4) elemzési technikát alkalmaztuk. A vagyoni helyzetet, lakáskörülményt és jövedelmet mérő indexekből ugyanis az első, hanem a második főkomponens is felhasználható. Ezt a második főkomponenst a 3.11. táblázatban közölt adatok miatt státusfeszültségnek nevezzük, ugyanis negatívan korrelál a társadalmi státus vagyont jelentő, míg pozitívan a jövedelmet jelentő komponensével. Lényegében arról van tehát szó, hogy akik a státusfeszültség indexen magas (pozitív) értéket vesznek fel, azok esetében a három részindex közül a jövedelem volumene relatív értelemben felülmúlja a vagyonuk szintjét, a negatív értékek értelmezése pedig fordított.

Megvizsgáltuk tehát, hogy a társadalmi státus és a státusfeszültség indexek alkotta térben hogyan helyezkedtek el a társadalmi osztályok 1982-ben és 2009-ben. Az 1982-es állapotot a 3.1. ábrán mutattuk be. Az ábrán jól látható, hogy az elit, a felső középosztály és a középosztály esetében az átlag feletti társadalmi státus egy olyan típusú státusfeszültséggel kapcsolódik össze, ahol a vagyon a domináns a jövedelemmel szemben. Ezek a társadalmi csoportok 1982-ben tehát a vagyonuk szintjéhez képest, alacsonyabb jövedelemmel rendelkeztek. A két alsóbb társadalmi osztály (munkásosztály, depriváltak) esetében pedig egy átlag alatti társadalmi státus egy olyan típusú státusfeszültséggel kombinálódott, ahol a jövedelem szintje felülmúlta a vagyont. Nagyon fontos azonban megjegyezni, hogy 1982-ben minden társadalmi osztály esetében abszolút értelemben alacsony státusfeszültségről beszélhetünk (az index átlaga nulla, szórása egy), hiszen a státusfeszültség tengelyen minden társadalmi osztály pozíciója alacsonyabb, mint abszolút értékben 0,2. A szocialista társadalomban tehát elsősorban vertikális és csak kisebb (jelentéktelen) mértékben horizontális különbségek voltak. Horizontális különbségeknek neveztük a státusfeszültséget (Lenski: 1954).

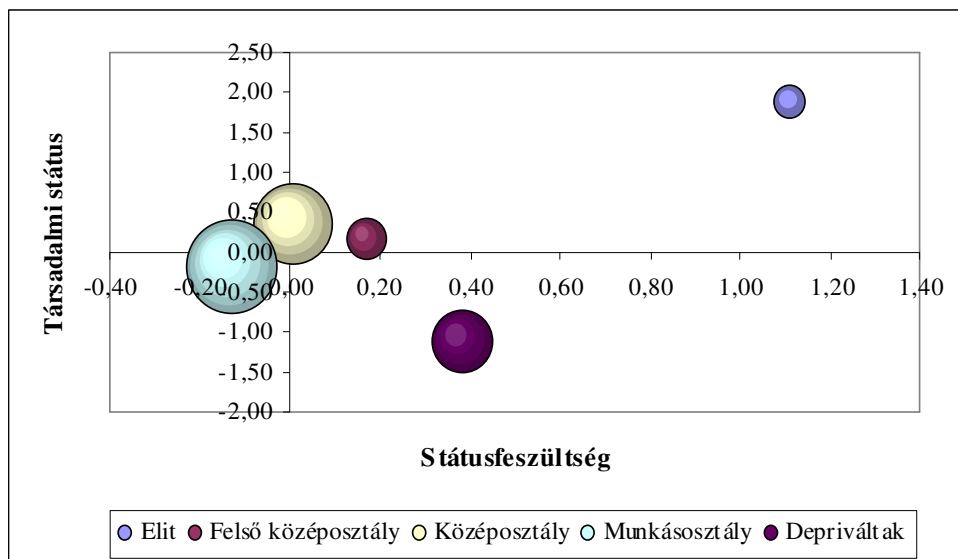
3.1. ábra Az öt társadalmi osztály pozíciója a társadalmi státus és státusfeszültség alkotta térben 1982-ben

A körök nagysága, a társadalmi osztályok 1982-es nagyságával (3.9. táblázat első oszlop) arányosak. Az ábrán a tér nagysága (a koordinátatengelyek hossza) azonos a 2009-es állapot (3.2. ábra) bemutatásakor használttal.

2009-re ez a nagyon egyértelmű osztatú, és minimális horizontális különbségeket mutató kép megváltozott (3.2. ábra). A társadalom tág értelemben vett közepén (felső közép osztály, középosztály, munkásosztály) továbbra is alacsonyak (abszolút értékben 0,2 alattiak) a horizontális különbségek. A középosztály esetében – és ez is középosztály egységesülését mutatja) a státusfeszültség index átlaga nulla. A társadalom alján és tetején azonban megnőtt a státusfeszültség, mégpedig úgy, hogy minkét esetben, de különösen az elit esetében a vagyon komponenseket relatív értelemben felülmúlja a jövedelem komponens. Meggyőződésünk szerint az elit esetében ez mindenképpen ez – a sokszor pejoratív értelemben, itt azonban értékmentesen használni kívánt – *újgazdagok* eliten belüli számának felülreprezentálását jelenti. Mindez egyébként egy fiatal piacgazdaság esetében természetes, a magas foglalkozási pozícióban lévőknek még nem volt idejük a jövedelmi szintjükkel arányos vagyon felhalmozására. Alapvetően más természetű a státusfeszültség index magas értéke a depriváltak esetében. Itt is a jövedelem komponensek múlják felül a vagyoni tényezőket. Itt azonban az állami transferek erős hatását látjuk. Megdöbbentő, hogy 1982 és 2009 között a depriváltak státusfeszültség indexe megduplázódott (0,19-ről 0,38-ra nőtt), ez a tény pedig indikátora lehet annak, hogy ez a társadalmi osztály egyre inkább az államból él. 1982 és 2009 között a vertikális különbségek a társadalmi osztályok esetében a két ábrán azonosak. Ebből azonban nem szabad azt a következtetést levonni, hogy azok nem nőttek vagy változatlanok volnának, hiszen éppen a társadalmi státus index értéke alapján definiáltuk az osztályokat mindkét évben. Mivel a függő és magyarázó változók összefüggenek, a társadalmi státus index nem alkalmas a vertikális különbségek mérésére.

3.2. ábra Az öt társadalmi osztály pozíciója a társadalmi státus és státusfeszültség alkotta térben 2009-ben

A körök nagysága, a társadalmi osztályok 2009-es nagyságával (3.9. táblázat negyedik oszlop) arányosak.

3.6. Összegzés

Tanulmányuk számos kérdést hagyott nyitva, ezekről későbbi munkánkba fogunk foglalkozni. Az alapvető tendenciák azonban kikristályosodtak. Megkezdődött egy kapitalista társadalomszerkezet kialakulása, ahol a tőkés réteg egyelőre a felhalmozás stádiumában

van. A foglalkoztatottság egyre erősebb hatást gyakorol a társadalmi státusra. Végül a társadalmi egyenlőtlensége elsősorban a társadalom alján és tetején megnőttek, miközben a középosztály számát tekintve apadt, de homogénebbé vált.

Irodalom

- Erikson, R. – Goldthorpe, J. H. (1992): *The constant flux: a study of class mobility in industrial societies*. Oxford, Clarendon Press. Magyarul: Erikson, R. – Goldthorpe, J. H.: A kutatás elméleti alapja, adatai és stratégiája. In.: Andorka R., Hradil, S., Peschar, J. L. (szerk): Társadalmi rétegződés, Aula Kiadó, 1995., 11-32.
- Ganzeboom, H. B. G.; Treiman, D. J. (1996): Internationally Comparable Measures of Occupational Status for the 1988 International Standard Classification of Occupations. In.: *Social Science Research*, 25. évf., 201-239.
- Fábián Z. – Róbert P. – Szívós P. (1998): Az anyagi-jóléti státuscsoportok társadalmi miliói. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy – Vukovich Gy. szerk.: *Társadalmi Riport 1998*. Budapest: TÁRKI. 72-91. p.
- Fábián Z. – Kolosi T. – Róbert P. (2000): Fogyasztás és életstílus. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy – Vukovich Gy. szerk.: *Társadalmi Riport 2000*. Budapest: TÁRKI. 225-259. p.
- Kolosi, T. (1982): *Struktúra, rétegződés, metodológia*. In.: Kolosi T. (szerk): Elméletek és hipotézisek. Rétegződés-modell vizsgálat I. Társadalomtudományi Intézet Bp.
- Kolosi T. 1987: Tagolt társadalom. Budapest: Gondolat.
- Kolosi T. – Róbert P. (2004): A magyar társadalom szerkezeti átalakulásának és mobilitásának fő folyamatai a rendszerváltás óta. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2004*. Budapest: TÁRKI. 48-74. p.
- Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Keller T. (2008): Nyertesek és vesztesek. Intragenerációs mobilitás a rendszerváltás évtizedeiben. In.: Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Újratervezés – Életutak és alkalmazkodás a rendszerváltás évtizedeiben*, TáRKi, Budapest, 11-50.
- Lenski, G E. (1954): Status crystallization: a non-vertical dimension of social status. In.: *American Sociological Review* 19. évf., 8. szám, 405-13.
- Róbert, P. (2000): Az életstílus meghatározottságának változása, 1982-1998. In.: *Szociológiai Szemle*, 10. évf., 2. szám
- Schulze, G (1992): *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursociologie der gegenwart*. Frankfurt - New York, Campus Verlag.
- Tomka, Béla (2009): Európa társadalomtörténete a 20. században. Budapest: Osiris.
- Tóth I. Gy. (2000): *Előrejutás a társadalmi ranglétrán – egy magyarázatkísérlet*. In.: Spéder Zs. – Tóth P. P. (szerk.): Emberi viszonyok. Cseh-Szombathy László tiszteletére. Budapest, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó. 223-246.

3.1. táblázat A tanulók nélküli lakosság legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása

	1982	1992	2003	2009
Legfeljebb 8 általános	53,8	44,9	38,1	32,4
Szaktanulmánykészítő	24,4	23,4	28,7	29,9
Érettségi	15,9	21,8	22,4	24,6
Felsőfokú	5,8	9,9	10,8	13,0
N	15553	4480	4852	4012

3.2. táblázat A jelenleg alkalmazásban állók iskolázottság szerinti megoszlása

	1982	1992	2003	2009
Legfeljebb 8 általános	39,9	23,4	12,8	9,2
Szaktanulmánykészítő	30,2	31,7	35,6	34,1
Érettségi	21,8	29,4	33,0	35,2
Felsőfokú	8,1	15,5	18,5	21,5
N	9282	2184	1738	1388

3.3. táblázat A 16 év feletti népesség gazdasági aktivitása

	1982	1992	2003	2009
Alkalmazott	55,2	41,6	38,8	36,8
Vállalkozó	2,0	3,8	4,8	4,3
Alkalmi munkás	1,9	1,0	1,8	1,2
Nyugdíj mellett dolgozik	4,2	1,6	0,7	0,0
Gyeken vagy gyeden van	2,9	3,7	3,8	3,1
Munkanélküli	0,0	5,0	5,2	10,3
Nyugdíjas	23,8	31,4	32,1	33,1
Eltartott	10,0	11,9	12,9	11,1
N	15839	4317	4787	4070

3.4. táblázat Az alkalmazásban állók foglalkozás szerinti megoszlása

	1982	1992	2003	2009
Felsővezető	1,3	2,0	2,5	2,1
Középvezető	2,0	4,3	5,0	2,7
Alsóvezető	6,5	6,8	4,4	2,8
Beosztott értelmiségi	5,5	8,8	11,4	14,1
Egyéb szellemi	27,5	16,2	13,0	14,1
Önálló foglalkozású	3,3	7,8	11,0	9,7
Szakt munkás	26,8	24,5	29,7	34,8
Betanított munkás	16,9	23,7	21,5	18,8
Mezőgazdasági fizikai	10,3	5,9	1,5	0,8
N	9282	2184	1738	1388

3.5. táblázat A társadalmi státus főkomponens néhány jellemzője

	1982	1992	2003	2009
Vagyoni helyzet index (korreláció a társadalmi státussal)	0,82	0,82	0,85	0,81
Lakáskörülmény index (korreláció a társadalmi státussal)	0,80	0,71	0,78	0,75
Jövedelem index (korreláció a társadalmi státussal)	0,50	0,57	0,71	0,73
Cronbach-féle alfa	0,52	0,50	0,66	0,65
Sajátérték	1,56	1,51	1,83	1,76
Magyarázott szórás	51,96%	50,29%	60,94%	58,53%

3.6. táblázat: A társadalmi státus index átlaga életkori csoportonként

	1982	1992	2003	2009
16-25	0,01	-0,06	0,00	0,01
26-40	0,13	0,01	-0,04	0,06
41-55	0,19	0,08	0,05	0,06
56-65	-0,07	-0,11	-0,07	0,01
66+	-0,41	-0,30	-0,29	-0,25
N	15821	4558	4777	4063

3.7. táblázat: A társadalmi státus index átlaga iskolai végzettség szerint

	1982	1992	2003	2009
Legfeljebb 8 általános	-0,36	-0,35	-0,55	-0,57
Szakmunkásképző	0,11	-0,01	-0,16	-0,19
Érettségi	0,59	0,28	0,25	0,32
Felsőfokú	1,03	0,54	0,88	0,96
N	15535	4478	4841	4005

3.8. táblázat: A társadalmi státus index átlaga gazdasági aktivitás szerint

	1982	1992	2003	2009
alkalmazott	0,18	0,14	0,18	0,30
vállalkozó	0,30	1,01	0,88	1,01
alkalmi munkás	-0,53	-1,09	-0,58	-0,52
GYED-GYES	-0,11	-0,12	-0,44	-0,31
munkanélküli		-0,54	-0,71	-0,74
nyugdíjas	-0,25	-0,28	-0,31	-0,22
eltartott	-0,29	-0,15	-0,15	-0,13
nyugdíj mellett dolgozó	-0,12	0,31	-0,03	
N	15821	4315	5908	4849

3.9. táblázat: A magyar társadalom foglalkozás alapú osztályszerkezeti megoszlása

	1982	1992	2003	2009
Elit	2,3	1,8	2,6	4,6
Felső középosztály	4,4	8,8	6,8	8,2
Középosztály	42,3	40,3	32,8	29,5
Munkásosztály	36,3	34,7	38,3	39,3
Depriváltak	14,7	14,4	19,6	18,4
N	14011	3213	4211	3575

3.10. táblázat: A társadalmi státus index szórása társadalmi osztályok szerint

	1982	1992	2003	2009
Elit	0,60	0,99	1,08	1,14
Felső középosztály	0,73	1,29	0,89	0,83
Középosztály	0,93	0,75	0,85	0,70
Munkásosztály	0,70	0,57	0,54	0,58
Depriváltak	0,37	0,61	0,58	0,61
N	13994	3211	4202	3572

3.11. táblázat: A státusfeszültség főkomponens néhány jellemzője

	1982	1992	2003	2009
Vagyoni helyzet index (korreláció a társadalmi státussal)	-0,20	-0,07	-0,12	-0,08
Lakáskörülmény index (korreláció a társadalmi státussal)	-0,33	-0,55	-0,49	-0,53
Jövedelem index (korreláció a társadalmi státussal)	0,87	0,78	0,68	0,64
Sajátérték	0,90	0,91	0,71	0,70
Magyarázott szórás	29,98%	30,18%	23,80%	23,25%

4. Jövedelemeloszlás: Magyarország Európai Unió összehasonlításban (Medgyesi Márton – Tóth István György)

4.1. Jövedelem egyenlőtlenségek az EU-ban

4.1.1. BEVEZETÉS: MÓDSZERTANI MEGJEGYZÉSEK

Ország lefedettség. Elemzésünk a 2007-es EU-SILC illetve a kutatás korábbi hullámainak adataira épül. Az adatbázis 24 tagországot fed le. Az adatok arra a populációra vonatkoznak, amelyik a felmérés idején magánháztartásokban él az adott országban. Azokat tehát, akik kollektív háztartásokban vagy intézményekben élnek, gyakorlatilag kizárták az adatfelvételtől. Az ebben az elemzésben használt jövedelem fogalom a háztartás éves nettó szabadon felhasználható jövedelme, beleértve minden szociális transzfert, és nem számítva a közvetlen adókat és járulékokat. A referencia időszak a 2006-os év (kivéve Írországot, ahol az interjú készítését megelőző 12 hónapos időszak).

Jövedelem-fogalom. A következő elemzésben alkalmazott jövedelem fogalom két fontos szempontból korlátozott. Először, kizárólag a háztartások pénzbeli jövedelmét veszi figyelembe, pontosabban, az EU-SILC-ben meghatározott pénzbeli jövedelmet; másodsor, a tanulmány homlokterében az éves jövedelem áll, és nem az egész életben szerzett jövedelem (vagy vagyon). A kizárólag a pénzbeli jövedelemre korlátozódó információk használata torzító hatású az egyenlőtlenség mérésénél, mivel a természetben jövedelem bizonyos társadalmi csoportoknál fontosabb (pl. falusi háztartások, a tulajdonos által lakott lakással rendelkező háztartások, a gyermekek és az idősek) mint másoknál. A természetbeni jövedelem kihagyása az országok közötti egyenlőtlenség összehasonlítását is érintheti, mivel ennek az elemnek a jelentősége országoként eltér az EU-ban.

Referencia-periódus. Elemzésünk másik korlátozottsága abból fakad, hogy csak az éves jövedelmet veszi figyelembe, ami tökéletlen mutatószáma egy háztartás anyagi jólétének. Egy alacsony éves jövedelemmel rendelkező háztartás nem szenved szükségszerűen alacsony fogyasztásban, ha korábban megszerzett jövedelmekre támaszkodhat, a megtakarítások felélésével. Másfelől, egy viszonylag magas éves jövedelemmel rendelkező háztartás súlyosan korlátozott lehet a fogyasztását tekintve, ha nagy összegű adósságokat kell törlesztenie.

Ekvivalencia skála. Összehasonlításban az ún. 'módosított OECD skálát' mondjuk, amely 1-es értéket rendel a háztartás első felnőttéhez; 0,5-et a háztartás további, 14 év feletti tagjaihoz; és 0,3-et a 14 év alatti gyermekekhez. Az így kiszámolt ekvivalizált jövedelmet utána hozzárendeltük az adott háztartás minden tagjához. Az itt közölt egyenlőtlenségi indexeket mindenütt ezeknek a számadatoknak az alapján becsültük meg, kivéve ahol ezt külön jelezzük.

Negatív és kiugró jövedelmek kezelése. A nem pozitív előjelű jövedelmi értékeket – amelyek a vállalkozói jövedelem gyakorlatilag nettó kereskedelmi nyereséggént történő meghatározásából adódnak – kizártuk az elemzésből. Azért, hogy a 'kilógó' értékeket kezelni

tudjuk (pl. extrém jövedelmi szintek), egy kódolási eljárást alkalmaztunk (ún. Winsor-beclést) a legalsó és a legfelső szinteknél (Cowell és Flachaire, 2006). A jövedelmek sorba állításánál a 0,1 percentilisnél kisebb jövedelmi értékeket a 0,1 percentilis értékkel helyettesítettük, míg a legfelső szintnél a 99,95 percentilisnél nagyobb jövedelmi értékeket azzal helyettesítettük.

A társadalom széleinek alulreprezentáltsága. Azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy a háztartási jövedelmeket célzó felmérések alkalmatlanok a társadalom minden rétegének a reprezentációjára. Az ilyen felmérések minden esetben felülreprezentálják a közepes jövedelmű csoportokat, míg a legszegényebbeket és a leggazdagabbakat nem fedik le megfelelően. Ennek abban keresendő az oka, hogy ezeket a társadalmi csoportokat sokkal nehezebb elérni. A legszegényebbeknek (pl. a hajléktalanoknak) még lakcímük vagy telefonszámuk sincs, következésképpen hiányoznak a háztartásvizsgálatok mintavételi kereteiből; a nagyon gazdagoknál pedig sokkal nagyobb arányú a válaszadás elutasítása, mint az átlagos háztartások esetében. Ezért a háztartásvizsgálatok alulbecsülik az egyenlőtlenséget, és nehéz számszerűsíteni ennek a hatásnak a fontosságát. A legjobb, amit tehetünk az, hogy feltételezzük: mindez nem érinti szignifikánsan az országok közötti összehasonlításokat.

Az összehasonlítás alapjául két, az EU társadalmi indikátorai között szereplő egyenlőtlenségi indexet alkalmazunk: a Gini indexet¹⁹ és az S80/S20 indexet, ami az összes jövedelem megoszlásának arányát mutatja a felső kvintilisbe tartozók között, összevetve az eloszlás alsó kvintilisébe tartozókkal.

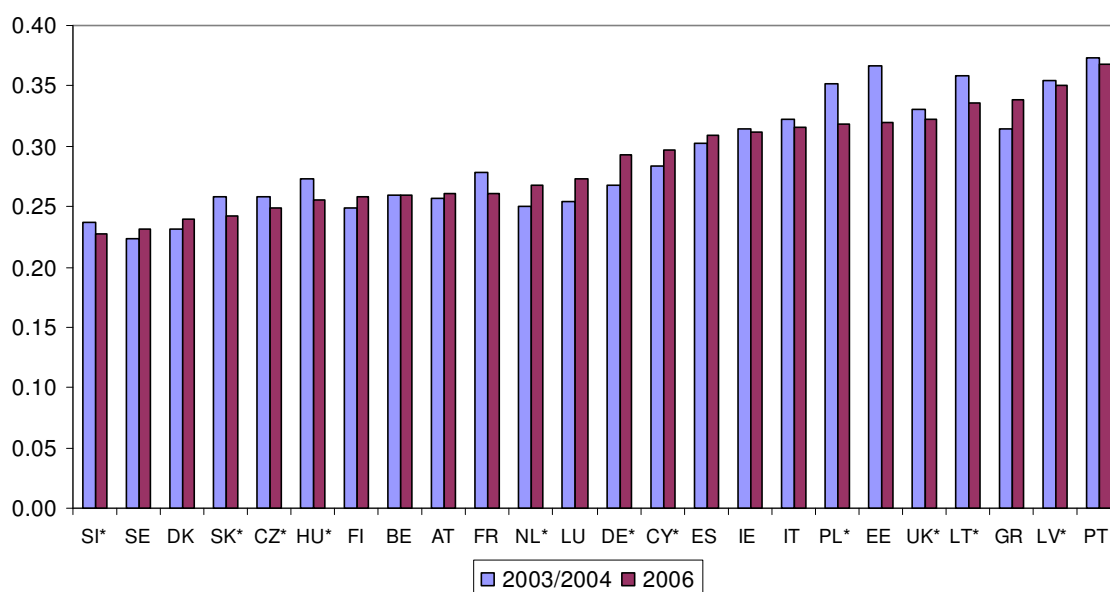
4.1.2. MIT MUTATNAK A LEGFONTOSABB MÉRÉSEK?

Amint azt a 4.1. ábra mutatja, 2006-ban két dél-európai ország, Portugália és Görögország, valamint két balti állam, Litvánia és Lettország mutatták a legmagasabb Gini index értéket. Portugáliában mutatkozik a legnagyobb egyenlőtlenség, itt 0,368 a Gini index, míg Lettországban, Görögországban és Litvániában 0,33 és 0,35 között van a Gini. A következő csoportba azok az országok tartoznak, ahol a Gini index 0,30-nál magasabb, de 0,33-nál alacsonyabb. Ebbe a csoportba tartozik Dél-Európából Olaszország és Spanyolország, az angolszász országok közül Írország és az Egyesült Királyság, valamint az új tagállamok közül Lengyelország és Észtország. Azok az országok alkotják a harmadik csoportot, amelyeknek 0,25 és 0,30 között van a Gini indexe. Nyugat-Európából ide tartozik Franciaország, Németország, Belgium, Hollandia, Luxemburg és Ausztria, csakúgy, mint Magyarország, Ciprus és Finnország. A legalacsonyabb (0,25 alatti) Gini indexű országok az északi tagállamok – Svédország és Dánia – valamint az új tagállamok közül Szlovénia, Szlovákia és Csehország.

Az S80/S20 index nagyon hasonló ország rangsorolást állít elő, mint a Gini (4.2. ábra). A leegyenlőtlenebb ország Portugália, ahol a leggazdagabb kvintilis átlagos jövedelme 6,5-es tényezővel magasabb, mint a legszegényebb kvintilisé. Az index értéke 6-nál magasabb Lettországban is, míg Litvánia és Görögország szintén hasonlóan magas értéket mutat (5,7). Az alacsony szintű egyenlőtlenséget produkáló országok csoportjába itt is ugyanazok az államok tartoznak, mint a Gini index esetében. Az egyetlen eltérés Írországnál mutatkozik, amely itt 4,7-es S80/S20 indexével a nyugat-európai országokhoz áll közelebb, mint a relatíve magas jövedelem egyenlőtlenséget mutató országokhoz.

¹⁹ Az indexek leírása: az 1. fejezet függelékében.

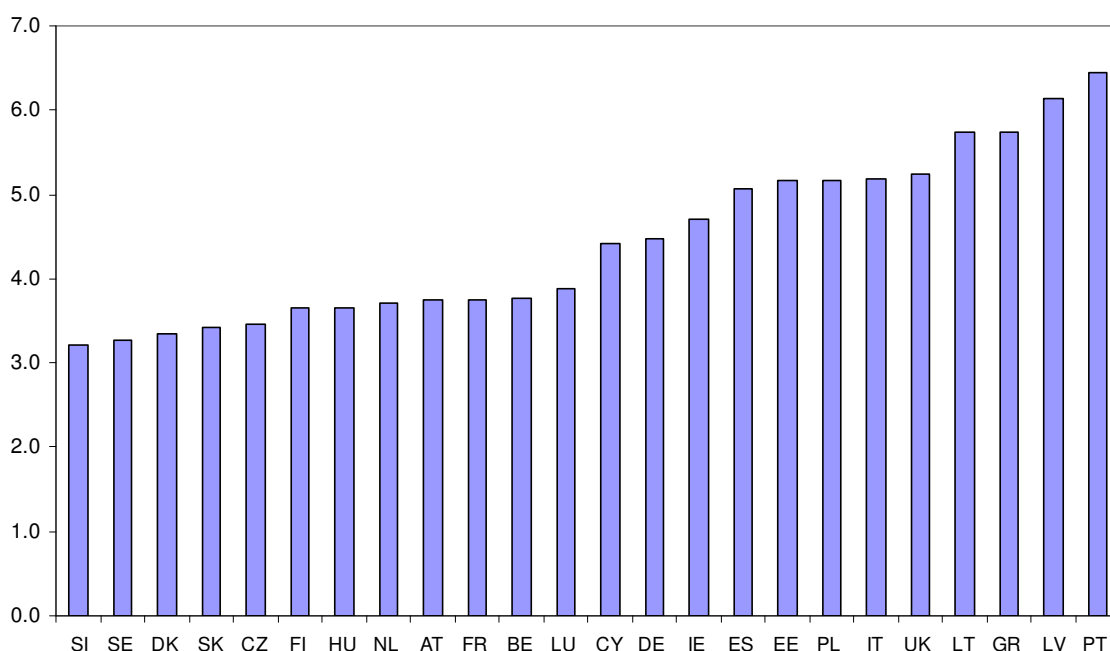
4.1. ábra: A jövedelem egyenlőtlenség Gini együtthatója

Megjegyzés: A csillaggal (*) jelölt országok esetében az összehasonlítás évei 2004-06; a többi országnál 2003-06.

Forrás: Saját számítások, a 2004-es, 2005-ös és 2007-es EU-SILC alapján

4.2. ábra: A jövedelem egyenlőtlenség S80/S20 indexe

Forrás: Saját számítások a 2007-es EU-SILC alapján.

Mivel a 2007-es még csak a negyedik éve az EU-SILC-nek, az egyenlőtlenség alakulásának vizsgálata viszonylag rövid időszakra korlátozódik. 13 ország esetében az első adatsorok a 2003-as jövedelmekre vonatkoznak; a többi tagállam esetében a 2004-es háztartási jövedelmeket veszi figyelembe. A Gini index tanúsága szerint a legfontosabb egyenlőtlenség csökkenés Észtországban és Lengyelországban figyelhető meg (lásd 4.1. ábra): Észtországban a Gini index csaknem öt ponttal esett 2003 és 2006 között, míg Lengyelországban három pontos csökkenést regisztráltak. Franciaországban, Litvániában, Magyarországon és az Egyesült Királyságban képpontos Gini index csökkenés figyelhető

meg. A legfontosabb Gini index növekedést Németországban látható, ahol az index közel négy ponttal nőtt, 0,255-ről 0,293-ra. Görögország, Luxemburg és Hollandia szintén növekvő egyenlőtlenséget könyvelhetett el, viszont csak két Gini pontosat.

A fejezet mellékletében található A.4.1. és A.4.2. ábrán minden olyan évre feltüntetjük a Gini értékeket, amelyben az adott ország részt vett a vizsgálatban. Ez az ábra nagyon hasznos a szokatlanul nagy, egyik évről a másikra bekövetkező egyenlőtlenség-változások detektálásában, amelyek adatproblémákat jelezhetnek. Ez nyilvánvalóan igaz Magyarországra, ahol a 2004-es, 0,273-as Gini 0,320-re nőtt 2005-ben, mielőtt a két évvel korábbinál is alacsonyabb értékre zuhant vissza 2006-ban. Hasonló a helyzet Lettországnál is, bár ott az éves változások mértéke kisebb.

4.1.4. MENNYIRE STATISZTIKAILAG SZIGNIFIKÁNSAK AZ EREDMÉNYEK?

Ebben a részben megvizsgáljuk, mennyire érzékenyek az egyenlőtlenségre vonatkozó eredmények az alkalmazott módszertan változásaira. Először azt elemezzük, hogyan hat a mintavétel változása a Gini index pontbecslése alapján számított országsorrendre. Ezt követően azt elemezzük, mennyire érzékeny az országok sorrendje arra, melyik egyenlőtlenségi indexet választjuk. Végül megvizsgáljuk az ekvivalencia skála megváltoztatásának hatását.

4.1.4.1. Mennyire szignifikánsak az eltérések az egyes országok jövedelem egyenlőtlenségének mértéke között?

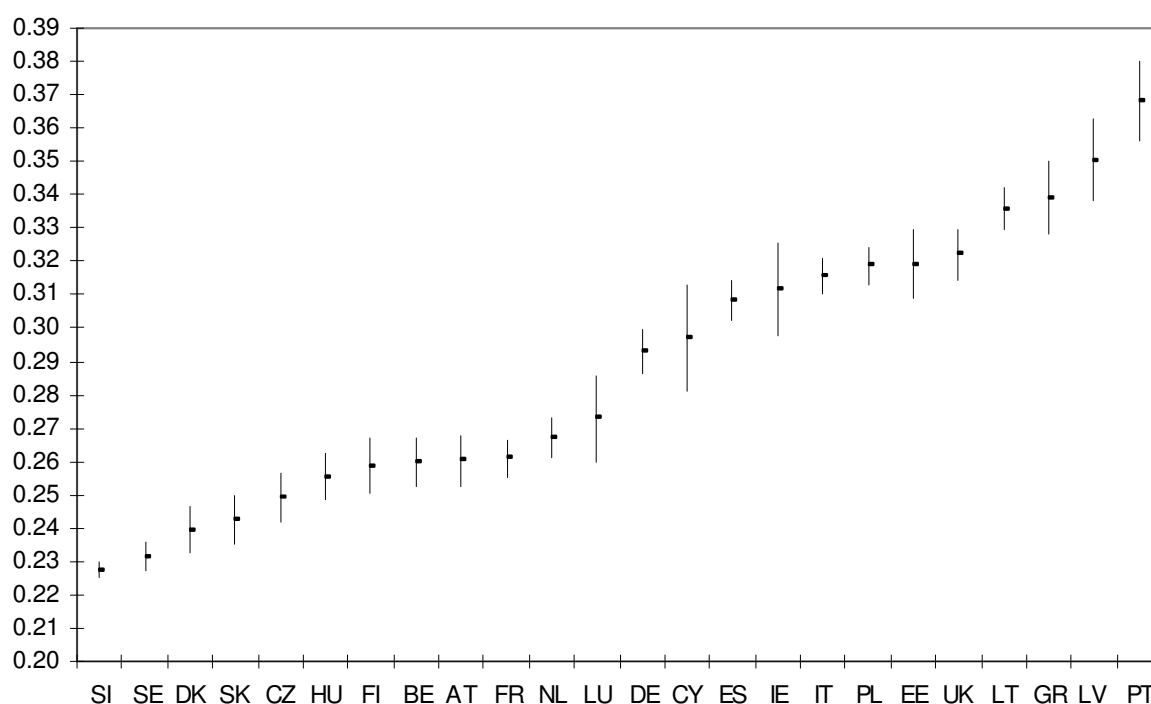
Ahhoz, hogy gyakorlati politikai következtetéseket vonjunk le az egyenlőtlenségi és szegénységi adatokból, elengedhetetlen, hogy számításba vegyünk azt a tényt, hogy azokat háztartások egy adott mintájának a vizsgálatából álltak elő, következésképpen magukban hordoznak bizonyos hibahatárt. Az országok közötti vagy időbeli értelmes összehasonlítások megtételéhez szükséges, hogy számoljunk azzal a mintavételből adódó hibahatárral. Ezt a becslések standard hibájának és konfidencia intervallumának kiszámításával tehetjük meg, SILC-adatokon.

Az egyenlőtlenségi becslések mintavételi hibája mérésének módszertana. Az egyenlőtlenségi indexek standard hibájának kiszámítása nem egyszerű feladat. Az egyenlőtlenségi indexek összegek és átlagok non-lineráris függvényei, ami bonyolítja a mintavételi variancia megbecsülését. A probléma úgy oldható meg, hogy az adott statisztikai adatok lineáris közelítését deriváljuk, amelynek, a nagyméretű minták esetében, ugyanaz lenne a varianciája, mint az eredeti statisztikának. Vagy, más megoldással, úgy is kiszámolhatjuk a standard hibát, hogy olyan újramintavételezési technikákat alkalmazunk, mint a bootstrap vagy a jackknife algoritmusok (Verma, 2005). Ezen felül, a legtöbb esetben a háztartásvizsgálatok nem egyszerű véletlen mintán alapulnak, hanem egy komplexebb vizsgálati tervet követnek, többfázisú mintavétellel, rétegzéssel és klaszterezéssel. Mivel a mintavételi eljárások hatással vannak a standard hibára, ezeket figyelembe kell venni (Osier, 2006). Hogy valamiféle képet alkothassunk a mintavételi eljárás standard hibára gyakorolt hatásának mértékéről, vegyük az Eurostat által publikált EU-SILC Minőségi jelentéseket. A mintakialakítás hatását a standard hibára gyakran a 'mintakialakítási hatással' írják le, ami megadja, hogy egy adott mintakialakítás milyen mértékben növeli a standard hibákat, az egyszerű véletlen mintavételhez képest. A mellékletben található 4.1. táblázat az Eurostat által a 2005-ös EU-SILC-re számított becslött standard hibákat és a mintakialakítás hatásait mutatja be (Eurostat, 2008). Látható, hogy az elemzés által lefedett országok között nagy az

eltérés a mintakialakítási hatás tekintetében: annak értéke 1,00-tól (pl. Dánia) 2,82-ig terjed (Hollandia).

A 4.3. ábrán a 'linearizációs módszerrel' előállított Gini együtthatók standard hibáit mutatjuk be.²⁰ A standard hibák kiszámításánál figyelembe vettük az olyan mintakialakítási jellemzőket, mint az egyének súlyozás és a klaszterálása a háztartásokban. Azonban az EU-SILC felhasználó adatbázisok információ hiánya nem teszi lehetővé, hogy a standard hiba kiszámítását korrigáljuk a mintakialakítás minden aspektusára, mint pl. a többlépcsős mintavétel, a rétegzés vagy a klaszterálás egyéb fajtái. A legnagyobb konfidencia intervallumot Ciprusnál figyelhetjük meg, ahol a Gini standard hibája 0,8 pont. Luxemburg és Írország standard hibája 0,7; Lettországé, Portugáliáé és Görögorszáé pedig 0,6.

4.3. ábra: A jövedelem egyenlőtlenségek Gini indexei and 95%-os konfidencia intervallumok

Forrás: Saját számításaink a 2007-es EU-SILC alapján.

4.1.4. MIT MUTATNAK AZ EGYENLŐTLENSÉG EGYÉB MUTATÓSZÁMAI?

A különböző egyenlőtlenségi indexek az egyenlőtlenség mérésének különböző megközelítéseit tükrözik.²¹ A P90/P10 index (ami a jövedelem eloszlás kilencvenedik percentilisének arányát mutatja a tizedik percentiliséhez viszonyítva) az egyenlőtlenség mérésének tisztán statisztikai megközelítését képviseli. Az indexek ún. 'Általánosított Entrópia Családja' egy sor jellemzőre (axiómára) épül, melyeknek a kutatók szerint az egyenlőtlenségi indexek meg kell, hogy feleljenek. Ezek az indexek egytől egyig átlag-függetlenek, populáció függetlenek és additívan dekomponálhatóak, valamint eleget tesznek a transzfer axióma követelményének – azaz, a gazdagabb egyéntől a szegény felé irányuló

²⁰ A standard hibákat a Stata program 'svylorenz' moduljának felhasználásával kaptuk (lásd Jenkins, 2006).

²¹ Az egyenlőtlenség mérésének áttekintéséhez lásd például Cowell (2000).

transzfer csökkenteni fogja az egyenlőtlenséget.²² Ebből a csoportból mi most a középérték eltérés (mean log deviation, MLD),²³ a Theil²⁴ és a Négyzetre emelt Variációs Együttható (SCV)²⁵ indexeket alkalmaztuk. A harmadik indexcsoport az egyenlőtlenségi mérőszámok Atkinson családja, amely a társadalmi jólét függvényének egy speciális formájára alapul. Általánosságban, a társadalmi jólét függvény azt mutatja meg, hogyan fordítódik le a társadalom különböző tagjainak jövedelmében bekövetkező növekedés társadalmi jólétre. Az itt alkalmazott társadalmi jólét függvény egyenlőtlenségi averziót mutat – azaz, minél magasabb egy személy jövedelme, annál kisebb az adott személy jövedelem növekedése által indukált társadalmi jólétben bekövetkező növekedés. Az Atkinson-féle egyenlőtlenségi mutató használatakor a kutatók kiválaszthatják az egyenlőtlenségi averzió mértékét, azáltal, hogy megválasztják a paraméter értékét. Jelen elemzés az egyenlőtlenség-averziós paraméter három különböző értéke: (ϵ): 0,5, 1 és 2 mellett kapott eredményeket vizsgálja, ahol a nagyobb érték erősebb egyenlőtlenség averziót eredményez.

Egyes egyenlőtlenségi mutatók különösen érzékenyek a jövedelemeloszlás alsó szegmensében bekövetkező jövedelmi változásokra. Az SCV indexről tudjuk, hogy érzékeny a magas jövedelmekre, míg az Atkinson-féle mutató, ha $\epsilon=2$ -es egyenlőtlenség-averzió paraméterrel számítjuk ki, nagyon érzékeny az eloszlás alacsony jövedelmeire (Cowell és Flachaire, 2006). Az olyan mutatók esetében, amelyek az eloszlás alsó részeiben bekövetkező változásokra érzékenyek, arra számíthatunk, hogy a Gini rangsorolástól eltérő rangsorolást eredményeznek majd. A 4.2. táblázatban láthatóak a különböző mutatók szerint számított ország rangsorok, míg a különböző egyenlőtlenségi mutatók értékeit a 4.3. táblázat tartalmazza. Látható, hogy az S80/S20, MLD és az Atkinson-féle mutató ($\epsilon=0,5$ és $\epsilon=1$) szerinti rangsorolás csak apróbb eltéréseket mutat a Gini rangsoroláshoz képest. Ezekben az esetekben nincsenek olyan országok, amelyek helyezése három helynél többel eltérne. A P90/P10 és a Theil index esetében, kettő vagy három országnál láthatunk fontos rangsorolásbeli eltérést a Gini index segítségével előállítottához képest. De még ennél is fontosabbak az ország-rangsorok különbségei az Atkinson ($\epsilon=2$) és az SCV indexek esetében. Itt nyolc-tíz ország esetében is tapasztalhatunk jelentős rangsorbeli változást. Tehát eredményeink megerősítik előzetes várakozásainkat: azon ország-rangsorolások, melyeket a jövedelemeloszlás alsó szegmenseinél érzékeny egyenlőtlenségi mutatók szerint állítunk fel, és ezen belül is különösen az SCV mutató esetében, jelentősen eltérnek a Gini indexszel felállítottaktól. Például Dániának a harmadik legalacsonyabb a Gini együtthatója, de az SCV mutató szerint csak 18. Ciprus és Írország is magasabban rangsorolt az SCV szerint, mint a Gini rangsorban, míg ennek az ellenkezője igaz Spanyolország, Észtország és Litvánia esetében.

²² Az átlagtól való függetlenség azt jelenti, hogy ha minden jövedelmet megszorunk egy konstanssal, akkor az egyenlőtlenség nem változik. A populáció függetlenség azt jelenti, hogy az egyenlőtlenségi index érzéketlen az alapsokaság replikációjára. Az additív dekomponálhatóság azt jelenti, hogy az egyenlőtlenséget lebonthatjuk a csoporton belüli és csoportok közötti egyenlőtlenségek súlyozott összegévé. A részletes leírást lásd Cowell (2000).

²³ $GE(0)$ = átlagos logaritmikus eltérés (MLD) = $(1/n)\sum_i \log(\mu/y_i)$, ahol y_i az egyéni jövedelmek, n a mintanagyság és μ a minta átlagos jövedelme.

²⁴ $GE(1)$ = Theil index = $(1/n)\sum_i (y_i/\mu) \log(y_i/\mu)$, ahol a jelölések a fentiekkel megegyeznek.

²⁵ $GE(2)$ = SCV = $\text{var}(y_i)/\mu^2$, ahol a jelölések megegyeznek a fentiekkel, és a "var" a varianciát jelenti.

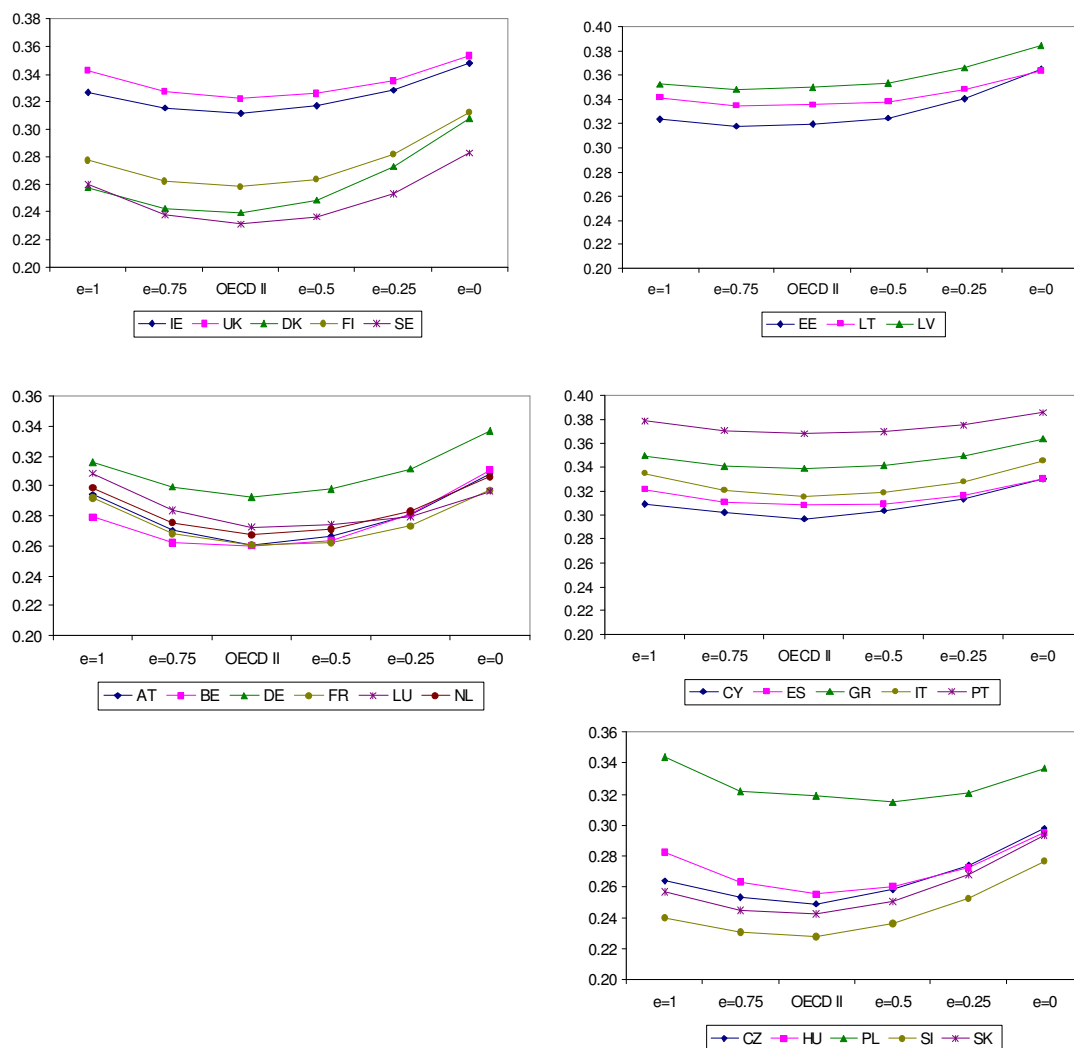
4.1.5. HOGYAN BEFOLYÁSOLJA AZ EREDMÉNYEKET AZ EKVIVALENCIA SKÁLA KIVÁLASZTÁSA?

Bizonyos közjavakat, mint például a lakás, a fűtés vagy a villany, a háztartástagok együttesen fogyasztanak. Következésképpen a nagyobb háztartásoknak nincs szükségük arányosan nagyobb jövedelmekre ahhoz, hogy ugyanazt a jóléti szintet fenntartsák. Az ekvivalencia skálák az ilyen fajta méretgazdaságosságokat fejezik ki a háztartási fogyasztásban. Egy egyszerű érzékenységi elemzéshez más-más ekvivalencia skálák alkalmazása mellett készült egyenlőtlenségi (Gini) rangsorolásokat vetünk össze. Az egyszerű ekvivalencia skálákat úgy határozhatjuk meg, hogy a háztartás méretét megnöveljük e -vel, ahol az e paraméter a háztartási fogyasztás méretrugalmasságát mutatja. Ha az $e=1$, azt feltételezzük, hogy a háztartás egyáltalán nem méretgazdaságos, ezért a háztartástagok jólétét mérhetjük az egy főre eső jövedelemmel. Az e paraméter 0-hoz közelítő értékei erősebb méretgazdaságosságot fejeznek ki a fogyasztásban. A rugalmassági paraméter 1, 0,75, 0,5, 0,25 és 0 értékeivel kísérletezünk. Ezen kívül összevetjük az OECD II ekvivalencia skála felhasználásával kapott becsléseket is.

Coulter *et al.* (1992) szerint, egy háztartás fogyasztásában alacsonyabb méretgazdaságosságot feltételezése kisebb egyenlőtlenséget eredményez, ha a háztartás jövedelme pozitívan korrelál a háztartás méretével. Másfelől, az alacsonyabb méretgazdaságosság feltételezése a háztartások olyan újrarangsoroláshoz is vezethet, mely szerint nő az egyenlőtlenség. Coulter *et al.* (1992) azt feltételezik, hogy egy magasabb kezdeti méretgazdaságosságból kiindulva, a skála paraméterének csökkentése először csökkenti az egyenlőtlenséget, míg, a méretgazdaságosság alacsonyabb szintjénél, a skála paraméter csökkentése valószínűleg növeli az egyenlőtlenséget, ezért a méretgazdaságosság és az egyenlőtlenség között várhatóan U-alakú a kapcsolat.²⁶

²⁶ Az U-alakú kapcsolat meglétét a méretgazdaságossági parameter és az egyenlőtlenség között először az Egyesült Királyságra igazolták empirikusan Coulter *et al.* (1992). Jenkins (1991) a méretgazdaságosság és a szegénység közötti U-alakú kapcsolatot bizonyította, míg Förster (1994b) hasonló eredményekről számol be nemzetközi kontextusban, 13 OECD ország adataival dolgozva.

4.4.: A Gini becslések érzékenysége a kiválasztott ekvivalencia skálára

Forrás: Saját számítások, a 2007-es EU-SILC alapján.

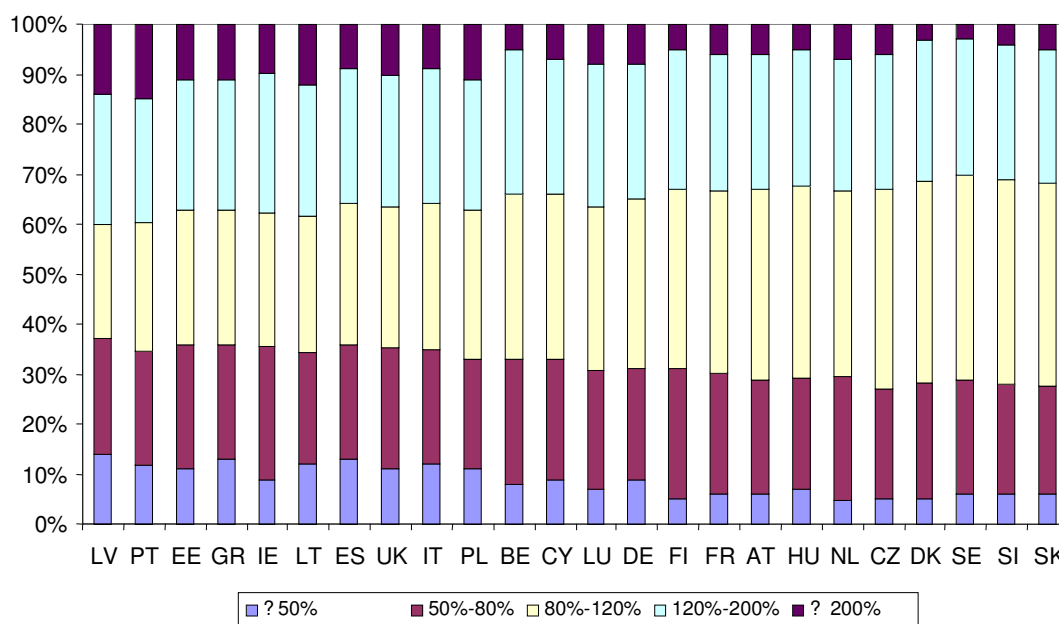
Az alkalmazott ekvivalencia skála megváltoztatása várhatóan eltérő mértékben érinti a különböző országokat. Az országok eltérnek a tipikus háztartás méretét illetően, a háztartásban lévő gyermekek számát tekintve és a háztartás mérete és a háztartás jövedelme közötti korreláció szempontjából is. Először, a 4.4. ábrán, bemutatjuk a Gini együttható érzékenységét a különböző országcsoportok esetében választott ekvivalencia skálákra. Ezután összehasonlítjuk a különböző ekvivalencia skálákkal előállított országrangsorokat. Az ábrák nagyjából U-alakú mintát mutatnak, ahol a Gini együttható viszonylag magas az $e=1$ esetében, majd alacsonyabb, ha az ekvivalencia skála $e=0,75$. Ha tovább csökkentjük a rugalmassági paramétert, a Gini elkezd emelkedni, és általánosságban elmondható, hogy a legmagasabb értékeket akkor kapjuk, ha a háztartásban a fogyasztás teljes megosztását feltételezzük ($e=0$). Az OECD II ekvivalencia skálát alkalmazó becslések állnak a legközelebb az $e=0,75$ ekvivalencia paraméterrel számítottakhoz. Az általában jellemző U-alakú minta dacára a Gini együttható változásának mértéke országonként eltérő. Az EU15-ök között, a mediterrán országok tűnnek a legkevésbé érzékenyek az ekvivalencia skálában bekövetkező változásokra. Enyhe változásokat tapasztalhatunk Franciaország, Luxemburg, Hollandia és az angolszász országok esetében. Az északi államokban az ekvivalencia skála megváltoztatása hangsúlyosabb változásokat idéz elő a

Giniben: a legmagasabb Gini legalább 20%-kal meghaladja a legalacsonyabbat. Az ekvivalencia skála megváltoztatásának hatása eltérő az új tagállamok csoportján belül is: Csehország, Szlovákia és Szlovénia hangsúlyosabb változást mutat, míg Lengyelországban a változások kisebbek. Amint az a 4.4. táblázatban látható, csak az alacsonyabb méretgazdaságosságoknál ($e=0,25$, $e=0$) térnek el szignifikánsan az országgrangsorolások az OECD II ekvivalencia skála alkalmazásával előállítottaktól.

4.1.6. MELYEK A JÖVEDELEM FŐ FORRÁSAI A JÖVEDELEM ELOSZTLÁS KÜLÖNBÖZŐ SZINTJEIN?

Ebben a részben a jövedelem eloszlásra vetítve vizsgáljuk a jövedelem összetevőit. Ezt ugyanúgy, mint az 1. fejezetben a medián jövedelemhez viszonyítva öt jövedelmi csoport létrehozásával tesszük. Az első kategóriába azokat soroljuk, ahol a jövedelem kevesebb, mint a medián jövedelem fele; a második csoportba a medián jövedelem 50%-80%-ával rendelkezők kerülnek; a középső csoportba tartozók jövedelme a medián jövedelem 80%-120%-a; a negyedik csoport jövedelme a medián jövedelem 120%-200%-a; az ötödik csoport tagjai pedig a medián jövedelem több mint kétszeresével rendelkeznek. Amint az a 4.5. ábrán látható, a kisebb egyenlőtlenséget mutató országokban a népesség kisebb hányada tartozik a szélsőséges jövedelmi csoportokba, és nagyobb hányada a közepes jövedelmű csoportokba (lásd az 1.5. táblázatot is). Azoknak a százalékos aránya, akik a középső jövedelmi csoportokba tartoznak, Svédországban, Szlovákiában, Szlovéniában, Dániában és Csehországban a legmagasabb (40-41%). Mint azt korábban is láttuk, ezek azok az országok, ahol a legalacsonyabb az egyenlőtlenségi mutatók értéke. A középső jövedelmi csoportoknak Lettországon (23%), Portugáliában (26%), valamint Litvániában, Észtországban, Görögországban és Írországon (27%) a legalacsonyabb az aránya.

4.5. ábra: A népesség megoszlása a medián jövedelemhez viszonyítva definiált jövedelmi csoportok szerint

Forrás: Saját számítások a 2007-es EU-SILC alapján.

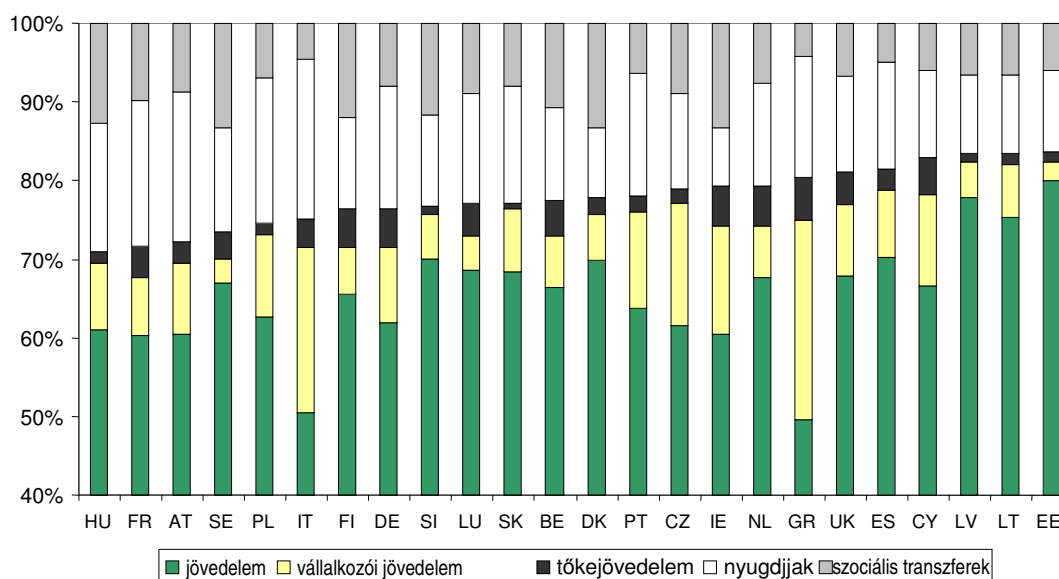
A bruttó jövedelmek szerkezete jelentősen eltér az EU tagországok között (lásd 4.6. ábra) és a jövedelmi létra mentén. A piaci jövedelem aránya a bruttó összjövedelemben 71%

(Magyarország) és 84% (Észtország és Lettország) között változik. Szintén viszonylag alacsony piaci jövedelem hányaddal rendelkező ország még Franciaország, Ausztria és Svédország; a balti államok mellett Ciprus, Spanyolország és az Egyesült Királyság is 80% fölötti arányt mutat a bruttó összjövedelemen belül.

A piacról szerzett jövedelem legfontosabb komponense a munkából származó jövedelem. A munkából származó jövedelemnek Észtországban (80%), Lettországban (78%) és Litvániában ((75%)) a legnagyobb az aránya a bruttó összjövedelemhez képest, de Spanyolország, Szlovénia és Dánia is eléri a 70%-ot. A legalacsonyabb számokat Olaszország és Görögország esetében találjuk, ahol a bruttó összjövedelem mindössze 50%-a származik munkából. Franciaország, Ausztria, Írország és Magyarország szintén viszonylag alacsony, 60% körüli munkajövedelem arányt mutat. A munkajövedelmek alacsony arányát a jövedelem vállalkozásból származó jelentős százaléka kompenzálja Olaszországban és Görögországban: ezekben az országokban a bruttó jövedelem több mint egy ötöde származik ebből a forrásból. Csehországban, Írországban, Portugáliában, Cipruson, Lengyelországban és Németországban is viszonylag magas a vállalkozói jövedelem aránya (10% és 16% közötti). A legalacsonyabb számokat Észtországban (2%), Svédországban (3%) és Luxemburgban (4%) találjuk. A tőkejövedelem aránya minden országban 1% és 5% között mozog.

A nyugdíjak a bruttó összjövedelem 10%-20%-át teszik ki az EU tagállamokban, kivéve Dániát és Írországot, ahol kevesebb, mint egy tizedét. A nyugdíjak aránya Olaszországban, Ausztriában, Franciaországban és Lengyelországban a legmagasabb (18-20%), és majdnem ugyanilyen magas Magyarországon, Görögországban és Németországban (16%). A (nyugdíjakon kívüli) szociális transzferek aránya az észak-európai államokban, Dániában, Svédországban és Finnországban a legmagasabb (12-13%), és Magyarországnak, Szlovéniának és Írországnak is körülbelül ilyenek az arányai. A szociális transzferek legalacsonyabb hányada a mediterrán országokban, Görögországban, Olaszországban és Spanyolországban a legalacsonyabb, ahol a transzferek a bruttó jövedelem 4-5%-át teszik ki.

4.6. ábra: A bruttó jövedelem szerkezete

Forrás: Saját számítások a 2007-es EU-SILC alapján.

Természetesen óriási eltérések vannak a jövedelmi struktúrában a jövedelem eloszlás mentén. A 4.6. táblázat a bruttó jövedelem szerkezetét mutatja be a népesség alacsony jövedelmű (kevesebb, mint a medián 50%-a), magas jövedelmű (több mint a medián 200%-a) és közepes jövedelmű (a medián 80%-120%-ának megfelelő jövedelem) csoportjaiban. A piaci jövedelem hányada alacsonyabb az alacsony jövedelmű csoportba tartozók, mint a leggazdagabbak körében. Az alacsony jövedelmű csoportban a piaci jövedelem aránya 24% (Írország) és 69% (Görögország) között mozog, míg a magas jövedelmű csoportnál ugyanez az arány 78% (Ciprus) és 96% (Csehország) között van. A piaci jövedelem legalacsonyabb aránya Magyarországon (63%) és Lengyelországban (67%) figyelhető meg, a legmagasabb arányokat pedig Cipruson (87%) és Észtországban találjuk (82%).

4.1.7. AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

2006-ban a jövedelem leegyenlőtlenebb eloszlása a dél-európai országok közül Portugáliában és Görögországban, illetve a balti államok közül Litvániában és Lettországon volt megfigyelhető. Portugáliában volt a legnagyobb mértékű az egyenlőtlenség, a Gini index itt 0,368 volt. Az országrangsor alsó hányadában az északi országok találhatók, Svédország és Dánia, valamint az új tagállamok közül Szlovénia, Szlovákia és Csehország. A Gini index szerint a 2003-2006 közötti időszakban a legnagyobb mértékű egyenlőtlenség csökkenés Észtországban és Lengyelországban következett be, míg a legnagyobb arányú egyenlőtlenség növekedés Németországban ment végbe.

A Gini index által meghatározott ország rangsorolás nagyjából megegyezik a más egyenlőtlenségi mérőszámok használatával előállított rangsorokkal. Csak azok a mérőszámok produkálnak a Gini indexétől lényegesen eltérő rangsorolást, amelyek különösen érzékenyek a jövedelem eloszlás alsó szegmensében. Az országok rangsorában csak kis változások történnek, ha megváltoztatjuk az ekvivalencia skálát, és a különbségek csak akkor szignifikánsak, ha kisebb méretgazdaságosságot feltételezünk a háztartási kiadásokban ($\alpha=0,25$, $\alpha=0$).

A közepes jövedelmű csoport mérete együtt mozog az egyenlőtlenségi mutatókkal. A közepes jövedelmű csoport aránya Svédországban, Szlovákiában, Szlovéniában, Dániában és Csehországban a legnagyobb (40-41%) – ezekben az országokban a legkisebb az egyenlőtlenségi indexek értéke. A közepes jövedelmű csoportok aránya a leegyenlőtlenebb országokban a legkisebb, mint például Lettországon (23%) vagy Portugáliában (26%).

A bruttó jövedelem szerkezete eltérő az egyes EU tagállamokban. A piaci jövedelem aránya a bruttó összjövedelemben 71%-tól (Magyarország) 84%-ig (Észtország és Lettország) terjed. Viszonylag alacsony piaci jövedelem aránnyal rendelkező országok még Franciaország, Ausztria és Svédország; ezzel szemben Cipruson, Spanyolországban és az Egyesült Királyságban a bruttó piaci jövedelem részesedése több mint 80%. A nyugdíjak aránya Olaszországban, Ausztriában, Franciaországban és Lengyelországban a legmagasabb (18-20%), míg a szociális transzferek (12-13%) az észak-európai országokban a legnagyobb, és a mediterrán országokban a legkisebb arányúak.

4.2. Gazdasági növekedés a keresetek alakulása és a piaci jövedelem egyenlőtlensége az Európai Unióban

4.2.1. BEVEZETÉS: HOGYAN HAT A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS A KERESETEK ÉS A PIACI JÖVEDELEM ELOSZTLÁSÁRA?

Ebben a részben arra törekszünk, hogy leírjuk a gazdasági növekedés és a piaci jövedelem egyenlőtlensége közötti kapcsolatot az EU államaiban.²⁷ Mivel a háztartások többsége esetében a piaci jövedelem legnagyobb része munkajövedelem, érdeklődésünk elsősorban a növekedésnek a munkajövedelmek egyének és háztartások közötti eloszlására gyakorolt hatására irányul; mindazonáltal nem hanyagolhatók el a jövedelem más forrásai, a vállalkozásból származó illetve a tőkejövedelem sem.

A gazdasági növekedésnek eloszlásbeli következményei lehetnek, ha a gazdaság különböző ágazatai között jövedelem különbségeket eredményez, vagy ha strukturális változashoz (a gazdaság ágazati összetételének módosulásához) vezet.

Egy jó példa arra, hogy a gazdasági növekedés megváltoztathatja a csoportok közötti jövedelemkülönbségeket a szakképzettséget előnyben részesítő technológiai változás. Különböző kutatók gyakran a technológiai változással magyarázzák a fejlett országokban a keresetek növekvő egyenlőtlenségét. E szerint egyre nő az igény a magasabban képzett dolgozók iránt az alacsonyan képzettek helyett a gazdaság minden ágazatában (a témakör áttekintéséhez lásd Aghion *et al.*, 1999; Gottschalk és Smeeding, 1997). Amennyiben rövidtávon a tanult emberek kínálata nem tudja kielégíteni a megnövekedett keresetet, a képzettségért kifizetett többlet növekszik.

A gazdaság szerkezeti átalakulásával bekövetkező növekedés egy olyan fejlődési folyamat, amit Kuznets írt le (Kuznets 1955). A kezdetben kicsi, magas jövedelmű alcsoport egyre nagyobb aránya populáción belül – miközben minden más tényező változatlan – először növekvő egyenlőtlenséget eredményez, ami elvezet ahhoz a ponthoz, ahol az egyenlőtlenség eléri a maximális szintet. Innentől kezdve minden további növekedése a magas jövedelmű csoport arányának a népességen belül csökkenő egyenlőtlenséget eredményez (Ferreira, 1999). Kuznets ezt a folyamatot írja le, ahogy a szegény, falusi lakosság beköltözését az eleinte kevésbé népes, de iparosodott és jobb módú városokba, de ugyanez a logika érvényes, amikor más típusú strukturális változásokról van szó.

A gazdasági növekedés vagy a foglalkoztatottság növekedéséből, vagy a munkában lévők termelékenységének növekedéséből ered – vagy, gyakrabban, a kettő valamilyen kombinációjából. A foglalkoztatottság növekedésének az a hatása, hogy csökkenti a munkajövedelmek egyenlőtlenségét az egyének között, mivel megnöveli a munkából származó keresettel rendelkezők számát. A foglalkoztatottság vagy a bérek szintjének emelkedésének hatása a háztartási munkából származó jövedelemre nem egyértelmű. A foglalkoztatottság vagy a bérek növekedése egyenlőtlenség csökkentő hatással lehet a háztartások közötti munkából származó jövedelmek eloszlását illetően, ha a munkánélküli vagy alacsony jövedelmű háztartásokra koncentrálódik. Ha azonban munkával bőven ellátott vagy magasabb jövedelmű háztartásokban koncentrálódik, a foglalkoztatottság növekedése növelni fogja a háztartások közötti, munkából származó jövedelem-egyenlőtlenségeket. Például Gregg és Wadsworth (1996) és Redmond és Kattuman (2001) vizsgálják a

²⁷ Az állami újraelosztás szerepét az egyenlőtlenségek alakításában a 6. fejezetben vizsgáljuk.

foglalkoztatás polarizációjának eloszlásra gyakorolt hatását – azaz, a foglalkoztatottság egyenlőtlenebb eloszlását a háztartások között.

A gazdasági fejlődés hatása a háztartások jövedelmi eloszlására a tőke és a munka közötti hozzáadott érték növekedésének eloszlásától is függ. A tőkejövedelem sokkal egyenlőtlenebbül oszlik el, mint a munkából származó jövedelem: a háztartások jelentős többségében a munkajövedelem a jövedelem fő forrása, de a háztartások egy kis számának nagyon magas jövedelme származik üzleti tőkéből vagy egyéb befektetésekből. Következésképpen, ha a tőke aránya növekszik a hozzáadott értékben, a jövedelmi egyenlőtlenség is valószínűleg növekedni fog.

4.2.2. MÓDSZERTAN ÉS MÉRÉS

Ez az elemzés a 2007-es EU-SILC adataira épül, illetve a kutatás korábbi hullámainra. Az adatbázis 24 tagállamot fed le. Az elemzés bizonyos részeinél az országfedettség korlátozott, mivel Olaszország, Spanyolország, Portugália, Görögország és Magyarország nem szolgáltatott adatot a bruttó bérekről. Az adatok az adatfelvétel idején a kérdéses ország magánháztartásaiban élő népességre vonatkoznak. Azok tehát, akik kollektív háztartásokban vagy intézményekben éltek, általában nem szerepelnek a felmérésben. A referencia időszak a 2006-os év, kivéve Írországot, ahol az interjú előtti 12 hónapos időszak.

Ebben a részben az alap jövedelem-változó a bruttó éves kereset, bár a vállalkozásból származó jövedelemre és a tőkejövedelemre vonatkozó információkat is vizsgálunk. Mivel minden változó érzékeny a kilógó értékekre (pl. extrém jövedelmi értékek feltüntetése), ugyanazt a legelső-legfelső kódoló eljárást (vagy 'winsorizálást') alkalmaztuk, mint az átfogó jövedelem egyenlőtlenség elemzésénél. A legtöbb esetben a Gini indexet²⁸ használjuk az egyenlőtlenség mérésére.

Ebben az elemzésben a jövedelem eloszlásban bekövetkező változásokat egy viszonylag rövid időszakban (2004 és 2006 között) vizsgáljuk. Ezért tekintettel kell lenni arra, hogy egy ilyen rövid időszakon belüli változás-bebecslések nem igazán szilárdak, és az egyenlőtlenség változásaiban trendnek vélhetünk rövid távú és véletlenszerű fluktuációkat.

4.2.3. MIT MUTATNAK A LEGFRISSEBB ADATOK?

Hogyan oszlanak el a keresetek a munkában állók között?

A gazdasági növekedés eloszlási következményeit a legjobban hosszú időszakoknál lehet a legjobban vizsgálni. Mivel az EU-SILC-ből származó adatok csak 3-4 évre terjednek ki, korábbi kutatásokra kell támaszkodnunk ahhoz, hogy hosszabb távú trendeket bemutathassunk. Az elemzés időtávját úgy tudjuk kitágítani, hogy röviden áttekintjük az 1990-es évekbeli növekedés-egyenlőtlenség kapcsolatra vonatkozó empirikus adatokat. Az EU15-ök esetében, ezt az Európai Közösség Háztartás Panelje (ECHP) adatainak segítségével tehetjük meg, amely 1994 és 2001 között fedte le azokat az országokat. Ami a közép- és kelet-európai országokat illeti, adatokat az UNICEF TransMonee adatbázisából szerezhetünk (lásd 4.7. és 4.8. táblázat).

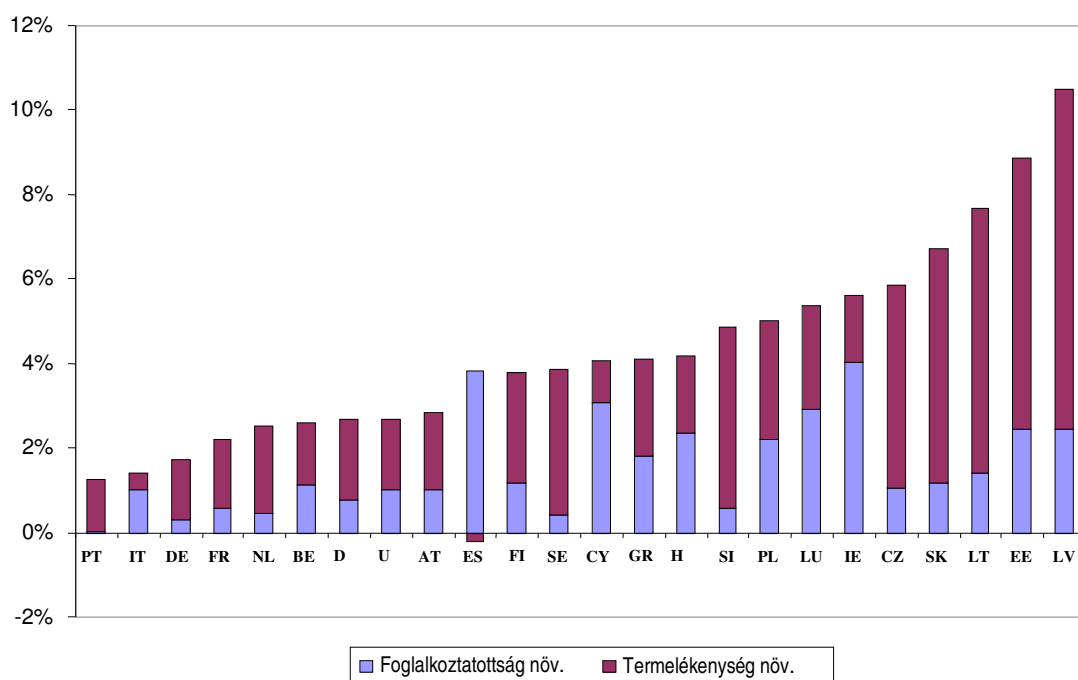
²⁸ $Gini = (1/2n(n-1)) \sum_i \sum_j |y_i - y_j|$, ahol y_i az egyéni jövedelmek, n pedig a minta mérete.

Ahogy az a 4.7. táblázatból látszik, a növekedés és a bérek egyenlőtlensége között nincs erős korreláció az adott időszakban. Mind a viszonylag lassú növekedési rátájú országok (2,5%), mind a közepes növekedési rátájúak (2,5% és 3,7%) különböző bér egyenlőtlenségi trendeket mutatnak. Egyfelől vannak olyan országok, mint Ausztria, ahol az évi 2,5%-os növekedés egy 3,4 százalékpontos béregyenlőtlenség csökkenéssel jár együtt az adott időszakban. Másfelől Görögországban egy hasonló növekedési ráta egy 2 százalékpontos egyenlőtlenség növekedéssel jár együtt. Hollandia és Magyarország egyaránt évi 3,5% körüli növekedési ütemet produkálnak, és ez a Gini index szignifikáns (5-6 pontos) növekedéséhez vezet; eközben Spanyolországban nincs egyértelmű változás az egyenlőtlenségben, a hasonló növekedési ráta dacára. Miközben igaz, hogy a legmagasabb növekedési rátával rendelkező országok között több olyan van, ahol béregyenlőtlenség növekedést tapasztalnak (Észtország, Szlovénia és Lengyelország), mint ahol nem, mégis, Írországból, a leggyorsabban növekedő országban, az egyenlőtlenség szignifikánsan csökkent.

Az 1990-es években a béregyenlőtlenségek a képzettséggel összefüggő bérkülönbségek, valamint a foglalkoztatottsági struktúra változásainak következtében keletkeztek. Strauss és de la Maisonnette (2007) szerint, a felsőfokú végzettséget honoráló bérhozam megnövekedett az 1990-es évek második felében olyan EU országokban, mint Olaszország, Dánia, Írország és Németország. Más EU államokban a felsőfokú végzettséggel járó bérhozam nem növekedett vagy még csökkent is, mint például Hollandia és Ausztria esetében. Rutkowski (2001) kimutatja, hogy a bérhozam jelentősen megnövekedett minden közép-kelet európai országban is ebben az időszakban.

A munkaerő összetétele is sok tekintetben megváltozott ekkoriban. A munkaerő képzettsége javult, és ez a felsőfokú végzettségűeknek az összes foglalkoztatotton belüli arányának emelkedésében is tükröződött. Ebben az időszakban a nők aránya is nőtt a foglalkoztatottak körében. Megváltozott az életkor szerinti összetétele is a munkában állóknak: megnőtt az aktív népesség átlagéletkora. Átalakult a foglalkoztatás ágazati összetétele is: az iparban foglalkoztatottak aránya csökkent, és megnőtt a szolgáltató szektorban dolgozók részesedése. A munkaerőpiac növekvő szegmentációja és az 'atipikus' munkahelyek (meghatározott időre szóló szerződések, részmunkaidő, egyéni vállalkozás) növekvő jelentősége szintén hatással volt a keresetek egyenlőtlenségére. (EC, 2006).

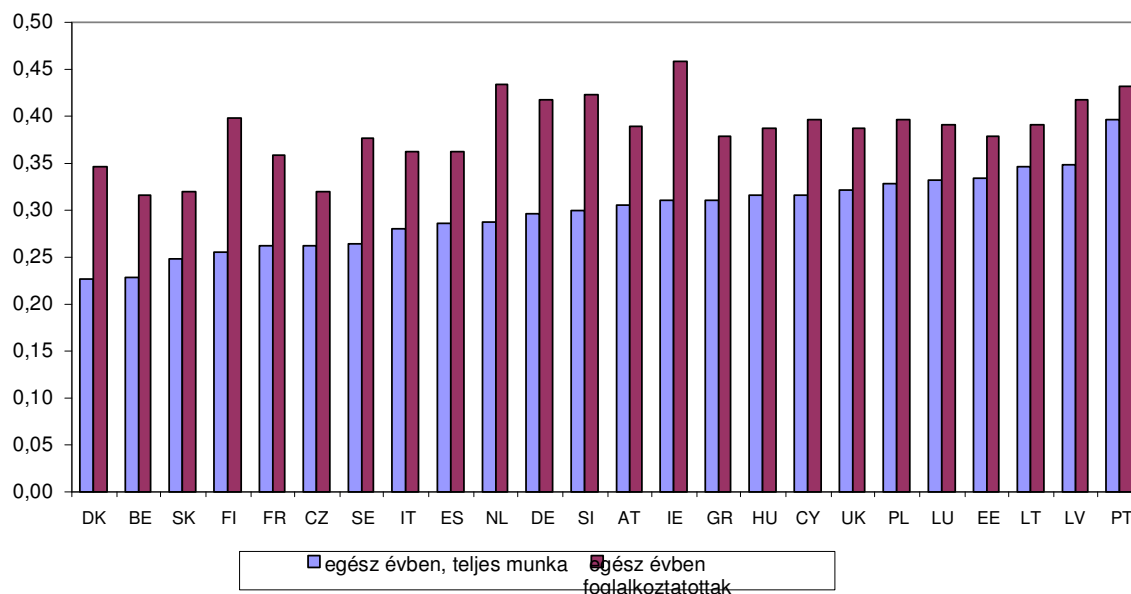
Itt térünk át a növekedés és az egyenlőtlenség kapcsolatára az EU-SILC években (4.7. ábra). 2004 és 2006 között a gazdasági növekedés a balti államokban volt a leggyorsabb. Lettországból az éves átlagos GDP növekedés meghaladta a 10%-ot, és Észtországban és Litvániában is rekord méretű növekedési rátát könyvelhettek el (7-9%). Sorrendben őket Szlovákia, Csehország és Írország követték, 5,5% és 6,7% közötti növekedéssel. Portugáliában, Olaszországban és Németországban volt a legalacsonyabb a növekedés ebben az időszakban, 2% alatti növekedési rátával. Az országok többségében a gazdasági növekedés meghatározó tényezője a növekvő termelékenység volt (amit az egy foglalkoztatottra jutó GDP-vel mérnek), ám a legtöbb országban a foglalkoztatottság bővülése is hozzájárult a gazdasági növekedéshez (mindben, kivéve Portugáliát). Spanyolországban és Írországból a foglalkoztatottság évi 4%-al bővült átlagosan. Cipruson és Luxemburgban 3%-os foglalkoztatottság bővülést könyveltek el, míg Lengyelországban, Magyarországon, Észtországban és Lettországon 2%-os éves növekedést regisztráltak.

4.7. ábra: Átlagos éves növekedési ráták, 2004-06

Forrás: Eurostat, NewCronos adatbázis.

Mivel az EU-SILC-ben csak korlátozott számú országra vannak adatok a havi bruttó keresetekre vonatkozóan, itt az éves bruttó kereseteket elemezzük, az egész évben, teljes munkaidőben foglalkoztatottakra. Ahogyan azt az 1.8. ábrán látható (bal oldali oszlopok), Belgium és Dánia mutatta a legalacsonyabb Gini indexet (0,23) a kereseteloszlás tekintetében, míg a leegyenlőtlenebb eloszlás Portugáliában, Lettországon és Litvániában volt megfigyelhető, ahol a Gini index 0,34 és 0,40 között volt. Az EU-SILC által lefedett években az országok többségében nem változott az egyenlőtlenség. Ausztriában és Hollandiában volt megfigyelhető az egyenlőtlenség növekedése, ahol a Gini index két ponttal nőtt, Írországon pedig 1,6 ponttal. Franciaország, Lengyelország, Szlovákia és Szlovénia esetében pedig enyhe egyenlőtlenség csökkenés következett be.

4.8.ábra Az éves bruttó keresetek egyenlőtlenségének Gini indexe az egész évben, teljes munkaidőben foglalkoztatottak és az összes foglalkoztatott körében, 2006

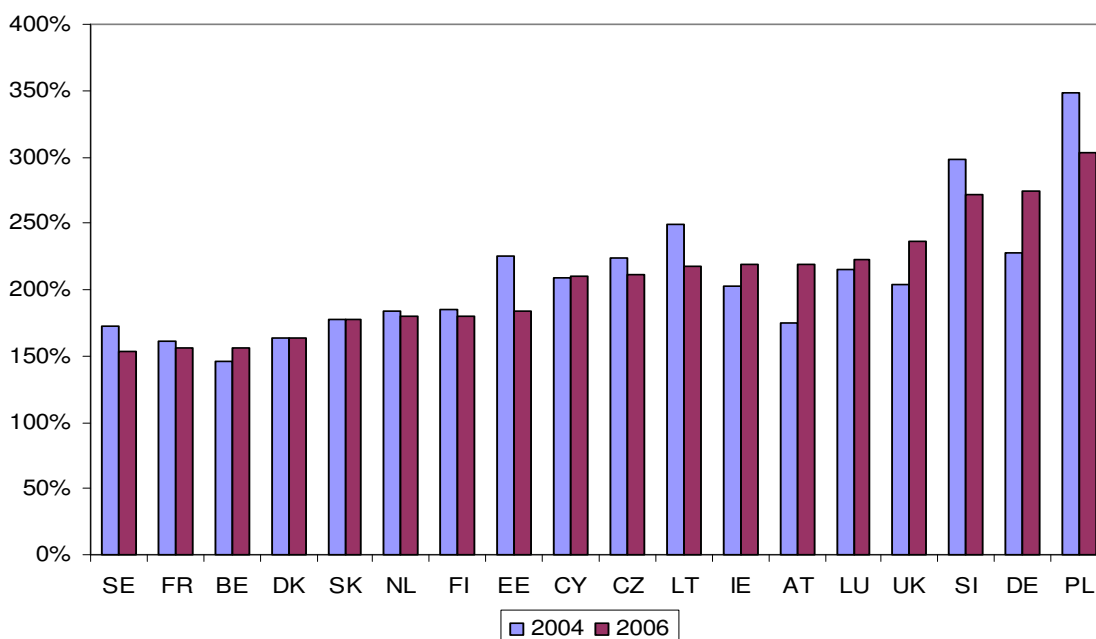

Forrás: Saját számítások a 2007-es EU-SILC alapján.

A növekedés és az egyenlőtlenség kapcsolata jól bemutatható egy, a 4.7. táblázathoz hasonló ábrával a 2004-06-os időszak vonatkozásában (4.9. táblázat). Egyetlen országban sem regisztráltak nagyobb egyenlőtlenség növekedést – még azok között az országok között sem, amelyeket gyors fejlődés jellemzett. Míg Írországban bekövetkezett egy szerény méretű kereseti egyenlőtlenség növekedés, más, magas fejlődés rátával rendelkező országoknál (Csehország, Litvánia, Észtország) nem volt változás, míg Szlovákiában még egy kissé csökkent is a kereseti egyenlőtlenség (lásd a 4.10. táblázatot is).

Az 1990-es évek bér egyenlőtlenségben bekövetkezett változás mögött meghúzódó fontos tényező a képzettséget honoráló többletbér. A kérdés az, hogy vajon vannak-e erre utaló jelek a legutóbbi időszakban. Amint azt a 4.9. ábra mutatja, nincs általános tendencia a 2004-06-os periódusban arra, hogy a keresetek különbsége a képzettség szintjének emelkedésével növekedne. Néhány országban (legfőképpen Ausztriában és Németországban), a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében valóban emelkedett a relatív kereset. Másfelől azonban Lengyelország és Észtország (és, kisebb mértékben, Litvánia és Szlovénia) esetében a diplomások keresetében csökkenés figyelhető meg, az alapfokú illetve az alsó középfokú képzettséggel rendelkezők keresetéhez képest. Ez figyelemreméltó, hiszen ezekben az országokban – és más közép-kelet európai országokban is – az 1990-es évek növekvő kereseti egyenlőtlensége mögötti egyik legfontosabb tényező éppen a magasabb képzettséggel emelkedő bér volt.

4.9. ábra A kereseti különbségek változása a felsőfokú képzettséggel rendelkezők és az alacsonyán képzettek körében

Megjegyzés: A felsőfokú végzettséggel rendelkező, egész évben, teljes munkaidőben alkalmazott férfiak bruttó keresete az alacsony vagy alsó középfokú végzettséggel rendelkezőkhöz viszonyítva. A 2004-es évre nincs adat a bruttó keresetekről Olaszország, Portugália, Spanyolország és Lettország esetében.

Forrás: Saját számítások a 2005-ös és 2007-es EU-SILC alapján.

Ha kitágítjuk a nézőpontot, minden foglalkoztatottat vizsgálunk (tehát nem szükségszerűen csak azokat, akik egész évben teljes munkaidőben dolgoznak) egy adott évben, rendszerint magasabb szintű kereseti egyenlőtlenséget találunk. Ezt akkor láthatjuk, ha minden egyes országra összevetjük a két adatsort, lásd 4.8. ábra. Az összes foglalkoztatott kereseténél esetében a legalacsonyabb Gini indexek 0,32 körül voltak (Belgiumban, Szlovákiában és Csehországban), míg az értékek 0,43 felett voltak a legegénylőtlenebb országokban (Írország, Portugália és Hollandia). Ez egy heterogénebb populáció bevonásának a következménye, amelyben szerepelnek a részmunkaidőben dolgozók, a határozott idejű szerződéssel dolgozók illetve az alkalmi munkások is, valamint azok is, akik az adott évben lépnek be a munkaerőpiacra vagy lépnek ki onnan. A teljes munkaidőben foglalkoztatottak és az összes foglalkoztatott Gini mutatója közötti különbség olyan országokban a legmagasabb, mint Finnország, Hollandia, Svédország, Írország és Németország, ahol az atipikus foglalkoztatottság fontos szerepet tölt be a munkaerőpiacon.

Ha az összes foglalkoztatott körében tekintjük a kereseti egyenlőtlenségekben bekövetkezett változásokat, Írország kiemelkedik, mint a legfontosabb változást mutató ország – közel 5 pontos Gini index növekedéssel áll az élen (lásd 4.10. táblázat). Ausztria 3 pontos növekedést könyvelhet el, míg Szlovákia és Belgium több mint 2 pontos növekedést. Csak egy országban tapasztalható a foglalkoztatottak körében a keresetek egyenlőtlenségének csökkenése, Litvániában, ahol egy szerény, -1,5 pontos Gini együttható csökkenést figyeltek meg.

4.2.4. MILYEN HATÁSA VAN A FOGLALKOZTATOTTSÁG NÖVEKEDÉSÉNEK A KERESETEK ELOSZLÁSÁRA?

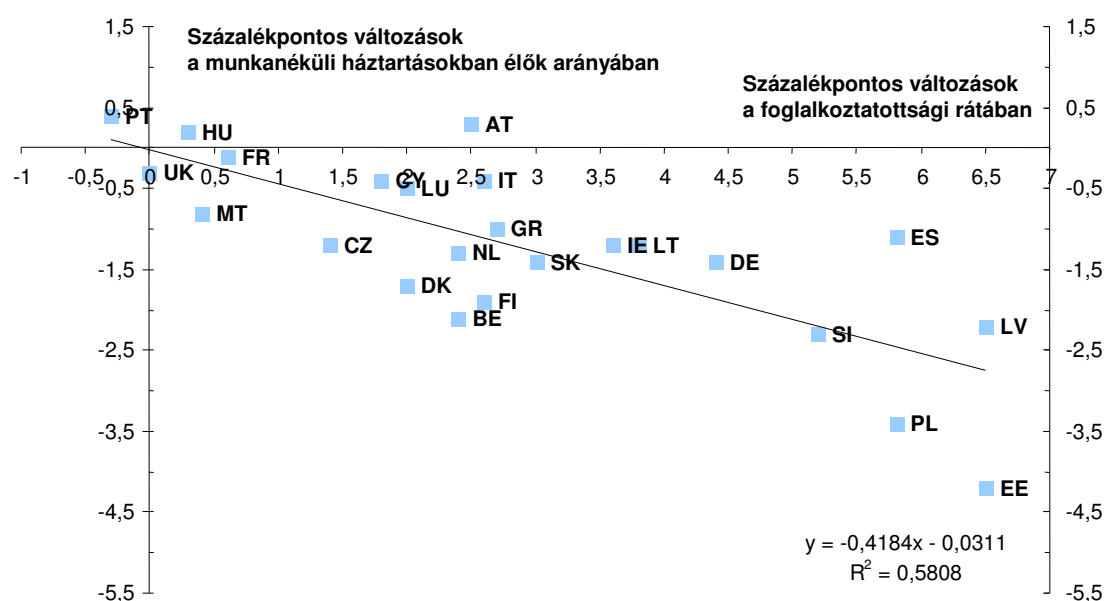
A korábban tárgyaltak során figyelmünk a foglalkoztatottak keresetében bekövetkező egyenlőtlenség változásokra korlátozódott. Ez nem teszi lehetővé, hogy megfigyeljük a foglalkoztatottság növekedésének közvetlen hatását a munkából származó jövedelem eloszlására. A foglalkoztatottság növekedése megnöveli a munkaképes korú emberek részesedését a foglalkoztatottak között, aki tehát jövedelemre tesznek szert a munkából, következésképpen ez várhatóan csökkenti a teljes jövedelem egyenlőtlenséget azáltal, hogy csökken azoknak a száma, akiknek nincs munkajövedelmük.

Ezért ebben a részben a munkaképes korúak körében elemezzük a munkából származó jövedelmek eloszlását. A munkaképes korúak körében bekövetkező egyenlőtlenség változás a foglalkoztatottak körében bekövetkező kereseti egyenlőtlenség változástól függ (lásd 4.11. táblázat), valamint a foglalkoztatottak arányának változásától. A munkaképes korúak körében lecsökken a keresetek egyenlőtlensége, ha a foglalkoztatottak körében csökken az egyenlőtlenség és/vagy ha növekszik a munkában álló aránya. Amint az a 4.11. táblázatból is látható, a munkaképes korúak körében mért kereseti eloszlás Gini indexe Litvániában 5,7 ponttal csökkent, és Lengyelországban és Észtországban szintén jelentős (4-5 pontos) csökkenést regisztráltak Németországban és az Egyesült Királyságban ennél szerényebb volt a csökkenés (3 pont). Mindezen esetekben a csökkenés mögötti fő tényező a munkajövedelemmel rendelkezők számának emelkedése volt, mivel a foglalkoztatottak körében mért keresetek Gini indexei nem változtak jelentősen. Ausztriában a keresetek egyenlőtlensége a munkaképes korúak körében növekedett, a foglalkoztatottak keresetei közötti egyenlőtlenség növekedése miatt. Amint azt fentebb megjegyeztük, Írországban szintén a keresetek egyenlőtlenségének növekedése következett be, de ott is emelkedett a foglalkoztatottság szintje. Ebben az esetben ezeknek az ellentétes erőknél a hatása gyakorlatilag kioltotta egymást, így nem volt szignifikáns változás az írországi munkaképes korú népesség kereseti egyenlőtlenségében.

4.2.5. HOGYAN OSZLIK EL A MUNKÁBÓL SZÁRMAZÓ JÖVEDELEM A HÁZTARTÁSOK KÖRÉBEN

Az eddigiekben az egyéni keresetek eloszlását tanulmányoztuk, de ez nem veszi figyelembe a jövedelmek összeadódását a háztartásokon belül. Valójában az egyéni fogyasztási lehetőségek a háztartás minden tagjának foglalkoztatottságán és munkából származó jövedelmén állnak. Itt most a háztartások közötti foglalkoztatottság- és munkajövedelem eloszlást vizsgáljuk. A foglalkoztatottság szintjének vagy a bérek növekedésének a hatása a munkajövedelmek háztartások közötti eloszlására eltérhet az egyének közötti eloszlásra gyakorolt hatástól. Ha a munkajövedelem háztartások közötti eloszlását vesszük figyelembe, a foglalkoztatottság vagy a bérek növekedésének lehet egyenlőtlenség csökkentő hatása, ha az a munkanélküli vagy alacsony jövedelmű háztartásoknál koncentrálódik, vagy egyenlőtlenség növelő hatása, amennyiben a munkában gazdag és/vagy magasabb jövedelmű háztartásoknál. Ebben a részben a foglalkoztatottsági rátaiban bekövetkező változás és a munkanélküli háztartásokban élők arányának változása közötti kapcsolatot vizsgáljuk. Mivel itt a Munkaerő Felmérés (Labour Force Survey), adatait használjuk, az ország lefedettség ezúttal minden EU tagországra kiterjed.

4.10. ábra A foglalkoztatottság növekedése és a háztartások munkanélküliségi aránya, 2003-07

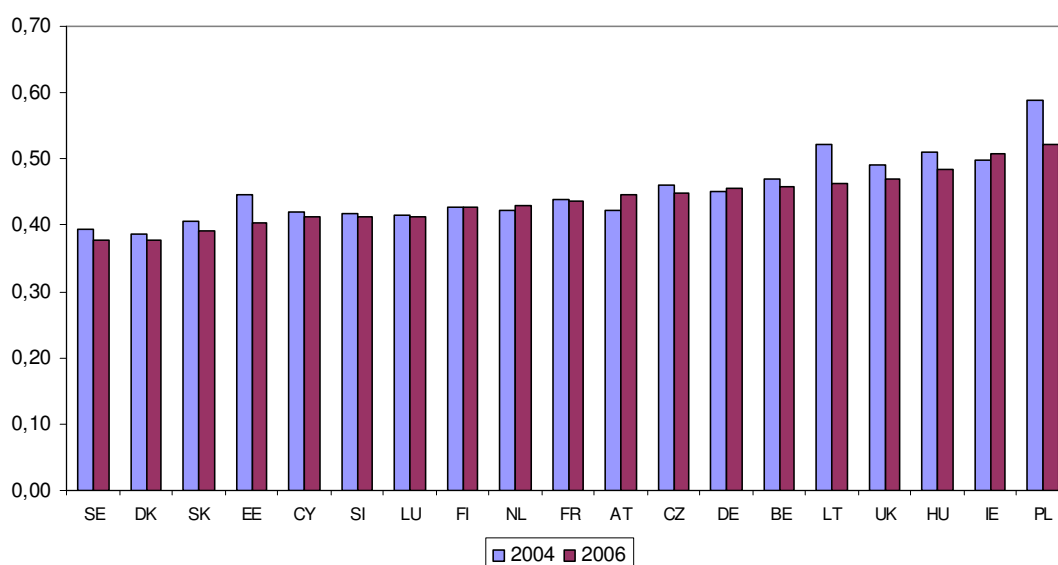

Forrás: Eurostat, NewCronos adatbázis.

Amint az a 4.10. ábrán látható, a foglalkoztatottság arányában bekövetkező változás negatívan korrelál a munkanélküli háztartásokban élők arányának változásával. Azokban az országokban, ahol nőtt a foglalkoztatottság, csökkent azoknak az aránya, akik munkanélküli háztartásokban élnek. Tehát általánosságban elmondható, hogy a foglalkoztatottság emelkedő szintje csökkenti a foglalkoztatottság háztartások közötti eloszlásának egyenlőtlenségét. Ennek az arálynak a csökkenése azonban kisebb, mint arányos: egy százalékpontos foglalkoztatottság-emelkedés 0,4 százalékpontos csökkenést idéz elő a munkanélküli háztartásokban élők arányában. Ráadásul országonként eltér, hogy milyen mértékben reagál a munkanélküli háztartásokban élők aránya a foglalkoztatottság változásaira. Például Lengyelországban, Észtországban, Belgiumban és Finnországban a munkanélküli háztartásokban élők arányának változása kirívóbb volt, mint amire a foglalkoztatottság tényleges növekedéséből következtetni lehetett volna. Ezzel szemben Spanyolországban és Olaszországban a munkanélküli háztartásokban élők aránya csak szerény mértékben csökkent, míg Ausztriában egyenesen emelkedett, a foglalkoztatottság arányának jelentős emelkedése dacára.

Az ugyanazon háztartásban élők munkából származó jövedelme összeadódik. A 4.11. ábra az ekvivalizált háztartási keresetek egyenlőtlenségének alakulását mutatja.²⁹ A vizsgált országok közül Lengyelországban és Írországban a legnagyobb az egyenlőtlenség mértéke, ahol a Gini index 0,5 felett van. Az egyenlőtlenség mértéke, mint más esetekben is, Svédországban és Dániában a legkisebb. Lengyelországban, Litvániában és Észtországban az egyenlőtlenség enyhe csökkenése figyelhető meg 2004-06 között, míg a többi országban nem regisztráltak szignifikáns változást.

²⁹ A munkajövedelmek háztartások közötti eloszlását úgy elemezzük, hogy a a módosított OECD ekvivalencia skála segítségével ekvivalizáljuk a háztartástagok összkeresetét.

4.11. ábra A munkaképes korúak körében mért ekvivalens háztartási keresetek Gini indexe

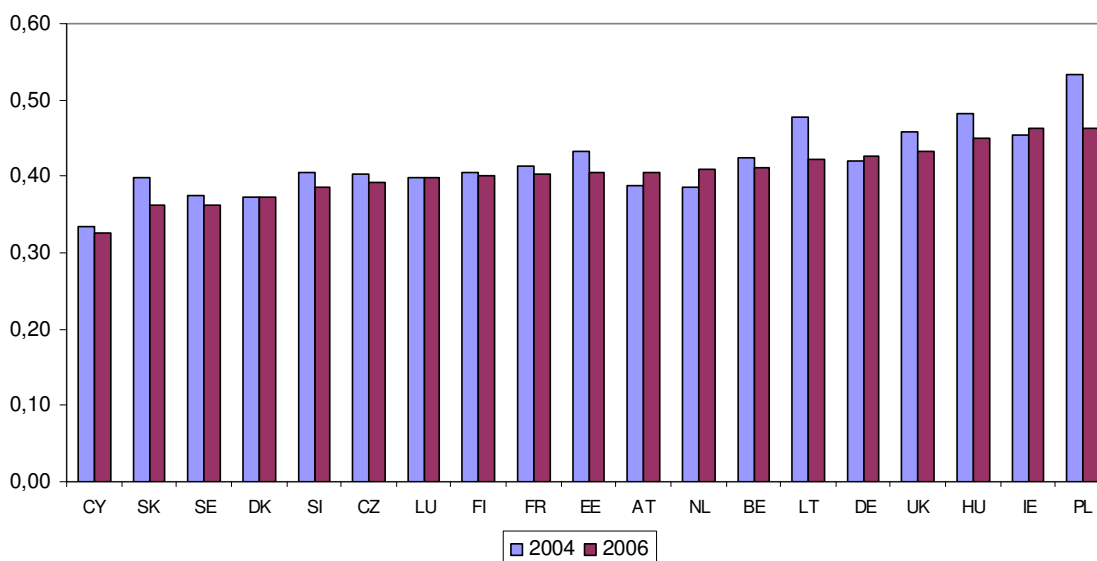
Megjegyzés: A háztartási kereseteket a módosított OECD skála segítségével ekvivalizáltuk. 2004-re nincs adat a bruttó keresetekről Olaszország, Portugália, Spanyolország, Görögország és Lettország esetében.

Forrás: Saját számítások a 2005-ös és 2007-es EU-SILC alapján.

4.2.6. A PIACI JÖVEDELEM EGYENLŐTLENSÉGÉNEK ALAKULÁSA

A gazdasági növekedés nem csak a munkából származó jövedelem eloszlását befolyásolja: a vállalkozásból származó jövedelem és a tőkejövedelem szintén függnek különböző gazdasági erőktől. A háztartások keresetei, a vállalkozói jövedelem és a tőkejövedelem együtt alkotják a háztartások 'piaci jövedelmét'. A balti államokban, Szlovéniában, Svédországban és Luxemburgban, a keresetek a piaci jövedelem több mint 90%-át teszik ki. Görögországban és Olaszországban a kereseteknek kevésbé fontos a szerepe, míg a vállalkozói jövedelem aránya a piaci jövedelemben sokkal magasabb, mint másutt. Összességében véve a tőkejövedelem a piaci jövedelem 1-6%-át teszi ki a piaci jövedelemnek. A legmagasabb értékeket Görögországban, Írországban és Hollandiában találjuk (4.12. táblázat).

4.12. ábra A bruttó ekvivalens háztartási piaci jövedelem munkaképes korúak körében mért eloszlásának Gini indexei

Megjegyzés: A háztartási kereseteket a módosított OECD skála segítségével ekvivalizáltuk. 2004-re nincs adat a bruttó keresetekről Olaszország, Portugália, Spanyolország, Görögország és Lettország esetében.

Forrás: Saját számítások a 2005-ös és 2007-es EU-SILC alapján.

A piaci jövedelem eloszlásában tapasztalható különböző egyenlőtlenségi szinteket az 4.12. ábrán mutatjuk be. A Gini értékek a ciprusi alacsony 0,32-től a magyar, ír és lengyel 0,45-ig terjednek. A piaci jövedelmek egyenlőtlenségében jelentős változás látható Lengyelország és Litvánia esetében, ahol a Gini index 5-7 százalékponttal csökkent.

4.2.7. A MEGÁLLAPÍTÁSOK ÖSSZEFOGLALÁSA

Elemzésünk azt mutatja, hogy nincsen egyértelműen kimutatható egyszerű összefüggés a növekedés és a keresetek egyenlőtlensége között az EU államokban. Még azon országok között is, ahol gyors növekedés volt jellemző a 2004-2006-os időszakban, jelentősen eltér a bruttó keresetek eloszlásával kapcsolatos tapasztalat.

Mindazonáltal egyértelmű a foglalkoztatottság növekedésének közvetlen hatása az egyenlőtlenségre. Azokban az országokban, ahol a növekedés együtt jár a foglalkoztatottság bővülésével, a munkaképes korúak körében mért háztartási keresetek közötti egyenlőtlenség általában csökkent. Különösen így volt ez Litvánia, Lengyelország és Észtország esetében a jelenlegi gazdasági válságot megelőző években. A növekvő foglalkoztatottság ezen kívül rendszerint csökkenti a munkanélküli háztartásokban élők arányát is, és ezzel hozzájárul a munka és a munkából származó jövedelem egyenlőbb eloszlásához a háztartások között.

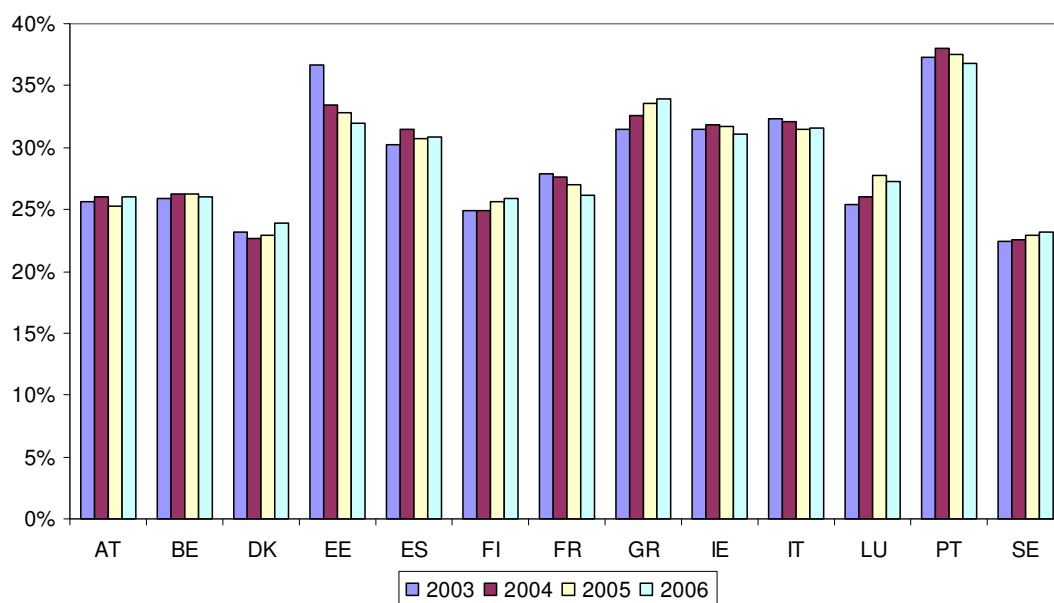
Irodalom

- Aghion, Ph., Caroli, E. and Garcia-Penalosa, C. (1999): Inequality and Economic Growth: The Perspective of the New Growth Theories. *Journal of Economic Literature*, vol.37, 1615-1660.
- Arjona R., Ladaïque, M. and Pearson, M. (2001): Growth, Inequality and Social Protection. OECD Labour Market and Social Policy Occasional Papers No.51.
- Atkinson. A. B., Brandolini, A. (2004): The Panel-of-Countries Approach to Explaining Income Inequality: An Interdisciplinary Research Agenda, mimeo.
- Becker, G. and Tomes, N. (1986) : Human capital and the rise and fall of families. *Journal of Labor Economics*. vol.4. part 2.S1-S39.
- Coulter, F.A.E, Cowell, F.A., Jenkins, S.P. (1992): Equivalence Scale Relativities and the Extent of Inequality and Poverty. *The Economic Journal*, vol.102, 1067-1082.
- Cowell, F.A. (2000): *Measuring Inequality*, 3rd edition, LSE Economics Series, Oxford University Press.
- Cowell, F.A., Flachaire, E. (2006): *Income Distribution and Inequality Measurement: The Problem of Extreme Values*. STICERD, London School of Economics.
- European Commission (2006): *Employment in Europe 2006*, EC DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Bruxelles.
- Eurostat (2008): *Comparative Final EU Quality Report 2005 (Version 2- September 2008)*
- Eriksson, R, Goldthorpe, J.H. (2002): Intergenerational Inequality. A Sociological Perspective. *Journal of Economic Perspectives* vol.16, 31-44.
- Ferreira, F. (1999): *Inequality and Economic Performance*. Text for World Bank's website on Inequality, Poverty and Socio-Economic Performance.
- Förster, M. F. (1994): Measurement of Low Incomes and Poverty in a Perspective of International Comparisons. OECD Labour Market and Social Policy Occasional Papers No.14.
- Gottschalk, P., Smeeding, T. M. (1997): Cross-National Comparisons of Earnings and Income Inequality. *Journal of Economic Literature* Vol. 35.
- Gregg, P. and Wadsworth, J. (1996): More work in fewer households? in: Hills, J. (ed.): *New Inequalities*, Cambridge, CUP.
- Jenkins, S.P. 2006. Estimation and interpretation of measures of inequality, poverty, and social welfare using Stata. Presentation at North American Stata Users' Group Meetings 2006, Boston MA. <http://econpapers.repec.org/paper/bocasug06/16.htm>.
- Leigh, A.; Jencks, Ch. and Smeeding, T. (2009): Health an Economic Inequality, in: Salverda, Nolan and Smeeding (eds.): *The Oxford Handbook of Economic Inequality*, OUP.
- Moisala, J. (2004): *Earnings in Europe. A Comparative Study on Wage and Income Disparities in the European Union*. Labour Institute for Economic Research, Discussion Papers, Helsinki.
- Osier, G. (2006): Variance estimation: The linearization approach applied by Eurostat to the 2004 SILC operation, Paper presented at the Eurostat and Statistics Finland Methodological Workshop on EU-SILC, Helsinki.
- Persson, T. and Tabellini G. (1994): Is Inequality Harmful for Growth? *The American Economic Review*, vol.84, 600-621.
- Redmond, G. and Kattuman P. (2001): Employment polarisation and inequality in the UK and Hungary *Cambridge Journal of Economics*, vol25, 467-480.

- Rutkowski, J. (2001): Earnings Inequality in Transition Economies of Central Europe Trends and Patterns in the 1990s. Social Protection Discussion Paper Series no. 0117 Social Protection Unit, Human Development Network, The World Bank.
- Strauss, H. and de la Maisonneuve, Ch. (2007): The Wage Premium on Tertiary Education: Micro Data Evidence for 21 OECD Countries. OECD Economics Dept. Working Paper No.589.
- Verma, V. (2005): EU-SILC Alternative Variance Estimation Procedures. (1) Application to Cross-sectional Measures. Report to Eurostat Task Force on Methodological Issues, International Social Research Ltd.
- Wilkinson, R.G., (1996). Unhealthy Societies: the Afflictions of Inequality. Routledge, London.

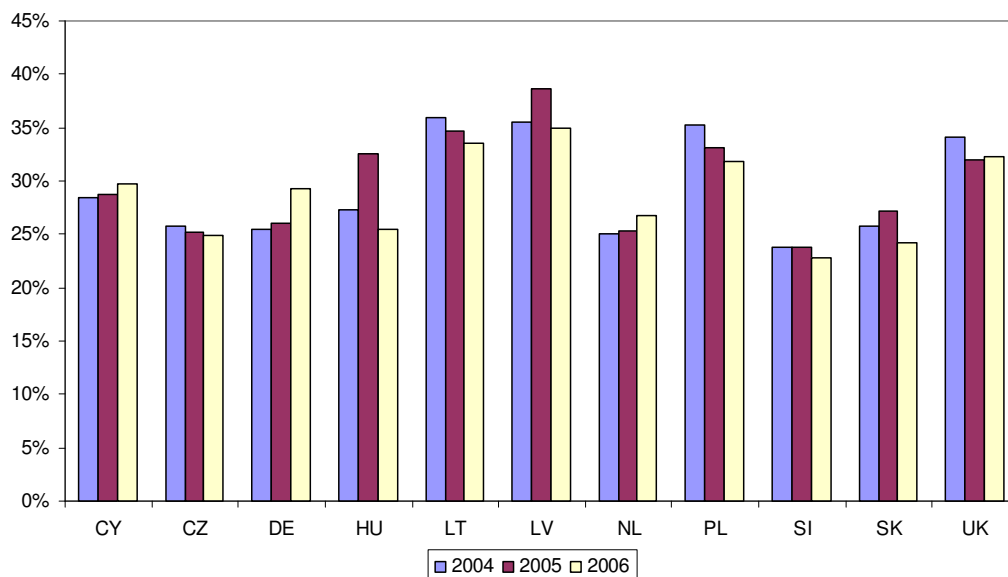
Függelék a 4. fejezethez

A.4.1. ábra: A jövedelem egyenlőtlenség Gini indexe az egymást követő EU-SILC kutatásokban – országok négy év értékeivel

Forrás: Saját számítások a 2004-es, 2005-ös, 2006-os és 2007-es EU-SILC alapján.

A.4.2. ábra: A jövedelem egyenlőtlenség Gini indexe az egymást követő EU-SILC kutatásokban – országok három év értékeivel

Forrás: Saját számítások a 2005-ös, 2006-os és 2007-es EU-SILC alapján.

4.1. táblázat: Mintavétel eljárás és a Gini becslések standard hibája

	Gini	Mintavételi eljárás hatása	Mintanagyság
Csehország	26,0	1,18	10,333
Dánia	23,9	1,00	15,321
Franciaország	27,8	1,15	24,245
Ciprus	28,7	1,01	11,541
Lettország	36,1	1,12	9,699
Litvánia	36,3	1,05	12,102
Magyarország	27,5	1,02	17,969
Málta	27,9	1,00	10,282
Hollandia	26,7	2,82	23,756
Lengyelország	35,6	1,14	49,044
Portugália	38,1	1,86	12,878
Szlovénia	23,8	1,01	27,679
Szlovákia	26,2	0,98	15,418

Megjegyzés: Adatok a 2005-ös EU-SILC alapján.

Forrás: Eurostat 2008.

4.2. táblázat: A különböző egyenlőtlenségi indexekkel számított ország rangsorok

	SI	SE	DK	SK	CZ	HU	FI	BE	AT	FR	NL	LU	DE	CY	ES	IE	IT	PL	EE	UK	LT	GR	LV	PT
Gini	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
S80/S20	1	2	3	4	5	7	6	11	9	10	8	12	14	13	16	15	19	18	17	20	21	22	23	24
P90/P10	3	2	1	4	5	8	7	11	9	10	6	12	14	13	17	15	16	19	20	18	22	21	23	24
MLD	1	2	5	4	3	6	8	9	10	7	12	11	14	13	16	15	19	17	18	20	21	22	23	24
Theil	1	2	9	3	4	5	10	6	8	7	12	11	13	18	14	19	16	17	15	20	21	22	23	24
SCV	1	2	18	3	4	6	11	7	8	5	15	9	14	23	10	22	13	16	12	19	17	21	20	24
Atkinson ($\epsilon=0.5$)	1	2	5	3	4	6	10	8	9	7	12	11	13	14	15	16	18	19	17	20	21	22	23	24
Atkinson ($\epsilon=1$)	1	2	5	4	3	6	8	9	10	7	12	11	14	13	16	15	19	17	18	20	21	22	23	24
Atkinson ($\epsilon=2$)	1	11	3	7	2	5	4	10	12	6	8	9	15	13	23	14	19	16	17	18	22	21	24	20

Megjegyzés: Azokat az eseteket, ahol az ország rangsora több mint három hellyel eltér attól, amelyet a Gini index alapján számítottak, szürkével jelöltük.

Forrás: Saját számítások a 2007-es EU-SILC alapján.

4.3. táblázat: A különböző egyenlőtlenségi indexek értéke 2006-ban

	Gini	S80/S20	P90/P10	MLD	Theil	SCV	Atkinson ($\epsilon=0.5$)	Atkinson ($\epsilon=1$)	Atkinson ($\epsilon=2$)
AT	0.260	3,7	3,1	0,120	0,122	0,153	0,058	0,113	0,237
BE	0.260	3,8	3,2	0,118	0,118	0,147	0,057	0,111	0,236
CY	0.297	4,4	3,5	0,151	0,178	0,308	0,078	0,140	0,245
CZ	0.249	3,5	2,9	0,104	0,111	0,138	0,052	0,099	0,186
DE	0.293	4,5	3,6	0,155	0,160	0,223	0,074	0,143	0,315
DK	0.239	3,4	2,7	0,105	0,124	0,239	0,054	0,100	0,191
EE	0.319	5,2	4,3	0,179	0,173	0,209	0,084	0,164	0,346
ES	0.308	5,1	4,2	0,173	0,160	0,185	0,079	0,159	0,384
FI	0.259	3,7	3,0	0,115	0,130	0,205	0,058	0,109	0,203
FR	0.261	3,7	3,2	0,115	0,118	0,145	0,056	0,109	0,209
GR	0.339	5,7	4,6	0,203	0,206	0,283	0,096	0,183	0,360
HU	0.255	3,7	3,1	0,112	0,117	0,145	0,055	0,106	0,209
IE	0.311	4,7	3,8	0,167	0,181	0,296	0,082	0,153	0,298
IT	0.316	5,2	4,1	0,180	0,174	0,219	0,084	0,165	0,356
LT	0.336	5,7	4,7	0,200	0,193	0,237	0,093	0,182	0,369
LU	0.273	3,9	3,4	0,124	0,130	0,164	0,061	0,117	0,220
LV	0.350	6,1	5,0	0,218	0,209	0,260	0,100	0,196	0,434
NL	0.267	3,7	2,9	0,124	0,143	0,224	0,064	0,117	0,216
PL	0.319	5,2	4,2	0,177	0,177	0,226	0,084	0,162	0,323
PT	0.368	6,4	5,2	0,227	0,241	0,340	0,110	0,203	0,359
SE	0.231	3,3	2,7	0,102	0,099	0,124	0,048	0,097	0,236
SI	0.228	3,2	2,8	0,088	0,087	0,096	0,043	0,084	0,168
SK	0.243	3,4	2,8	0,104	0,105	0,126	0,051	0,099	0,211
UK	0.322	5,2	4,2	0,183	0,185	0,248	0,087	0,167	0,352

Forrás: Saját számítások a 2007-es EU-SILC alapján.

4.4. táblázat: Különböző ekvivalencia skálákkal számított Gini indexek országgrangsorok

	SI	SE	DK	SK	CZ	HU	FI	BE	AT	FR	NL	LU	DE	CY	ES	IE	IT	PL	EE	UK	LT	GR	LV	PT
OECD II	1	2	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
$\epsilon=1$	1	4	3	2	6	9	7	8	11	10	12	14	16	15	17	19	20	23	18	22	21	24	25	26
$\epsilon=0.75$	1	2	4	5	6	9	8	7	11	10	12	13	15	16	17	18	20	21	19	22	23	24	25	26
$\epsilon=0.5$	1	2	4	5	6	7	10	9	11	8	12	13	15	16	17	19	20	18	21	22	23	24	25	26
$\epsilon=0.25$	1	2	6	4	8	5	12	11	10	7	13	9	15	16	17	20	19	18	22	21	23	24	25	26
$\epsilon=0$	1	2	10	3	8	5	13	12	11	7	9	6	17	14	15	20	19	18	24	21	22	23	25	26

Megjegyzés: Azokat az eseteket, ahol az ország rangsora több mint három hellyel eltér attól, amelyet az OECD II ekvivalencia skálával számítottak, szürkével jelöltük.

Forrás: Saját számítások a 2007-es EU-SILC alapján.

4.5. táblázat: A jövedelmi csoportok mérete, a medián jövedelemhez viszonyítva (%)

	2004					2006				
	Keve- sebb mint 50%	50%- 80%	80%- 120%	120%- 200%	Több mint 200%	Keve- sebb mint 50%	50%- 80%	80%- 120%	120%- 200%	Több mint 200%
AT	6	24	38	26	6	6	23	38	27	6
BE	8	26	33	28	5	8	25	33	29	5
CY	9	23	32	28	8	9	24	33	27	7
CZ	5	21	40	27	6	5	22	40	27	6
DE	7	22	40	26	6	9	22	34	27	8
DK	5	25	40	27	3	5	23	40	28	3
EE	11	23	27	26	12	11	25	27	26	11
ES	13	23	27	28	10	13	23	28	27	9
FI	5	26	37	27	5	5	26	36	28	5
FR	6	25	34	27	8	6	24	36	27	6
GR	12	22	29	26	11	13	23	27	26	11
HU	7	22	38	27	6	7	22	38	27	5
IE	11	25	27	29	8	9	27	27	28	10
IT	12	23	29	27	9	12	23	29	27	9
LT	14	21	27	24	14	12	22	27	26	12
LU	7	23	37	27	7	7	24	33	29	8
LV	12	23	27	26	13	14	23	23	26	14
NL	6	23	38	27	6	5	25	38	27	7
PL	14	22	27	25	12	11	22	30	26	11
PT	13	22	28	22	15	12	23	26	25	15
SE	5	22	42	27	4	6	23	41	27	3
SI	7	21	40	27	5	6	22	41	27	4
SK	8	21	39	28	5	6	22	41	27	5
UK	12	23	27	27	11	11	24	28	26	10

Forrás: Saját számítások a 2007-es EU-SILC alapján.

4.6. táblázat: A gazdasági növekedés és a keresetek szórása, 1994-2001

Éves átlagos GDP reálnövekedés, 1994-2001	A bruttó bérek Gini indexének változása				
	Csökkenés (– 2,5 pontot meghaladó)	Kis csökkenés (–1 és –2,5 pont között)	Nincs változás (–1 és +1 pont között)	Kis növekedés (1 és 2,5 pont között)	Növekedés (2,5 pont felett)
2,5% alatt		BE	LT, IT	DE, CZ	
2,5-3,7%	AT	FR, PT	DK, UK, ES, SE	GR	NL, HU
3,7% felett	IE		LV, FI	PL	EE, SI

Az adatok forrása: Az EU 15-ök esetében, a GDP növekedésére vonatkozó adatok az OECD-től származnak; a bérszórás adatait Moislától vettük (2004) és az ECHP-n alapulnak, az egyenlőtlenséget az órabérekben mutatva. Az új tagállamok esetében az adatok az UNICEF TransMonee adatbázisából származnak, és a teljes munkaidőben foglalkoztatottaknak a munkáltatók által jelentett, bérkiegészítő juttatásokkal együtt számított havi béreire vonatkoznak. Luxemburgia, Szlovákia és Ciprusra semmilyen bérváltozásra vonatkozó adatot nem találtunk. A keresetek egyenlőtlenségére vonatkozó adatok Lengyelország esetében az 1994-99-es időszakot, Észtország esetében az 1997-2001-es időszakot, Ausztria esetében az 1995-2001-es, Finnország esetében pedig az 1996-2001-es időszakot ölelik fel.

4.7. táblázat: Az 1994-2001-es időszak növekedése és egyenlőtlensége

	Átlagos éves GDP növekedési ráta	A bruttó bérek Gini indexe	
		1994	2001
AT	2,52%	0,26	0,226
BE	2,49%	0,225	0,214
DK	2,94%	0,193	0,196
FI	4,28%	0,207	0,213
FR	2,53%	0,283	0,266
DE	1,98%	0,263	0,275
GR	3,19%	0,25	0,272
IE	8,63%	0,334	0,269
IT	2,04%	0,222	0,219
NL	3,53%	0,243	0,291
PT	3,45%	0,361	0,345
ES	3,66%	0,299	0,292
UK	3,37%	0,291	0,282
CZ	2,18%	0,260	0,273
EE	3,96%	0,336	0,388
HU	3,54%	0,324	0,386
LV	4,40%	0,325	0,322
LT	1,90%	0,390	0,382
PL	4,84%	0,281	0,305
SI	4,27%	0,275	0,310

Az adatok forrása: Az EU 15-ök esetében, a GDP növekedésére vonatkozó adatok az OECD-től származnak; a béregyenlőtlenségek adatait Moislától vettük (2004) és az ECHP-n alapulnak. Az új tagállamok esetében az adatok az UNICEF TransMonee adatbázisából származnak. Luxemburgra, Szlovákiára és Ciprusra semmilyen egyenlőtlenség változásra vonatkozó adatot nem találtunk. A keresetek egyenlőtlenségére vonatkozó adatok Lengyelország esetében az 1994-99-es időszakot, Észtország esetében az 1997-2001-es időszakot, Ausztria esetében az 1995-2001-es, Finnország esetében pedig az 1996-2001-es időszakot ölelik fel.

4.8. táblázat: Gazdasági növekedés és a bruttó keresetek egyenlőtlensége, 2004-06

Éves átlagos GDP reálnövekedés, 2004-06	A teljes munkaidőben, egész évben foglalkoztatottak bruttó éves keresete Gini indexének alakulása		
	Kis csökkenés (-1 pont vagy az alatt)	Nincs változás	Kis növekedés (1,5 pont vagy a felett)
2,5% alatt	FR	DE	
2,5-4%		BE, DK, UK, FI, SE	AT, NL
4-5,5%	PL, SI	CY, LU	
5,5% felett	SK	CZ, LT, EE	IE

Megjegyzés: A GDP növekedésre vonatkozó adatok az Eurostat NewCronos adatbázisából származnak, a keresetek egyenlőtlenségére vonatkozó számadatok saját számítások a 2005-ös és 2007-es EU-SILC alapján. 2004-re nincs adat a bruttó keresetekről Olaszország, Portugália, Spanyolország, Görögország és Lettország esetében. Magyarország adatproblémák miatt nem szerepel.

4.9. táblázat: A bruttó éves keresetek Gini indexei

	Egész évben, teljes munkaidőben dolgozók, 2004	Egész évben, teljes munkaidőben dolgozók, 2006	Minden foglalkoztatott, 2004	Minden foglalkoztatott, 2006
AT	0,283	0,305	0,358	0,389
BE	0,230	0,229	0,292	0,317
CY	0,315	0,315	0,384	0,396
CZ	0,261	0,263	0,305	0,320
DE	0,288	0,296	0,419	0,417
DK	0,226	0,228	0,348	0,346
EE	0,338	0,333	0,386	0,379
ES		0,286		0,363
FI	0,245	0,255	0,397	0,398
FR	0,274	0,262	0,363	0,358
GR		0,311		0,379
HU		0,315		0,387
IE	0,294	0,310	0,410	0,459
IT		0,281		0,362
LT	0,356	0,347	0,408	0,391
LU	0,327	0,331	0,386	0,391
LV		0,349		0,418
NL	0,266	0,287	0,418	0,433
PL	0,340	0,328	0,409	0,396
PT		0,396		0,433
SE	0,260	0,263	0,391	0,377
SI	0,311	0,299	0,430	0,424
SK	0,260	0,248	0,299	0,321
UK	0,323	0,321	0,392	0,387

Megjegyzés: 2004-re nincs adat a bruttó keresetekről Olaszország, Portugália, Spanyolország, Görögország és Lettország esetében

Forrás: Saját számítások a 2005-ös és 2007-es EU-SILC alapján.

4.10. táblázat: A bruttó keresetek változása az összes munkaképes korú egyénre vetítve

	A pozitív keresettel rendelkező munkaképes korúak aránya		A pozitív keresetek Gini indexe		A munkaképes korúak keresetének Gini indexe		A munkaképes korúak közötti keresetek szórásának alakulása (Gini pontokban)
	2004	2006	2004	2006	2004	2006	
AT	66,1%	65,0%	0,358	0,389	0,576	0,603	2,7
BE	55,0%	57,9%	0,292	0,317	0,611	0,604	-0,7
CY	60,7%	62,9%	0,384	0,396	0,627	0,620	-0,6
CZ	56,4%	57,4%	0,305	0,320	0,608	0,610	0,2
DE	61,1%	66,0%	0,419	0,417	0,645	0,615	-3,0
DK	79,6%	80,6%	0,348	0,346	0,481	0,473	-0,8
EE	64,9%	70,7%	0,386	0,379	0,601	0,561	-4,0
FI	75,4%	76,5%	0,397	0,398	0,545	0,539	-0,6
FR	65,2%	65,8%	0,363	0,358	0,584	0,578	-0,7
HU	59,8%	59,3%	0,420	0,387	0,653	0,637	-1,7
IE	56,9%	60,1%	0,410	0,459	0,664	0,675	1,1
LT	56,9%	64,6%	0,408	0,391	0,663	0,607	-5,7
LU	64,4%	65,8%	0,386	0,391	0,605	0,599	-0,6
NL	72,3%	72,5%	0,418	0,433	0,580	0,589	1,0
PL	42,6%	50,0%	0,409	0,396	0,748	0,698	-5,0
SE	82,3%	82,1%	0,391	0,377	0,499	0,488	-1,1
SI	72,1%	70,7%	0,430	0,424	0,589	0,593	0,4
SK	56,7%	60,9%	0,299	0,321	0,602	0,586	-1,6
UK	60,3%	65,0%	0,392	0,387	0,633	0,602	-3,1

Megjegyzés: 2004-re nincs adat a bruttó keresetekről Olaszország, Portugália, Spanyolország, Görögország és Lettország esetében.

Forrás: Saját számítások a 2005-ös és 2007-es EU-SILC alapján.

4.11. táblázat Az ekvivalens piaci jövedelem szerkezete a munkaképes korú lakosságnál (16-65 éves)

	A háztartás fejének keresete	A háztartás egyéb tagjainak keresete	Vállalkozásból származó jövedelem	Tőkejövedelem
AT	55%	30%	12%	3%
BE	55%	32%	8%	5%
CY	49%	32%	14%	5%
CZ	44%	34%	19%	2%
DE	59%	25%	12%	5%
DK	57%	31%	8%	4%
EE	60%	36%	3%	1%
ES	51%	36%	10%	3%
FI	56%	32%	7%	5%
FR	55%	31%	10%	4%
GR	39%	24%	31%	6%
HU	45%	41%	12%	2%
IE	45%	33%	16%	6%
IT	43%	26%	27%	4%
LT	50%	40%	7%	2%
LU	64%	27%	5%	4%
LV	50%	44%	5%	1%
NL	61%	25%	8%	6%
PL	45%	40%	14%	2%
PT	45%	37%	16%	2%
SE	61%	32%	4%	3%
SI	44%	48%	7%	1%
SK	44%	45%	10%	1%
UK	53%	32%	11%	4%

Forrás: Saját számítások a 2005-ös és 2007-es EU-SILC alapján.